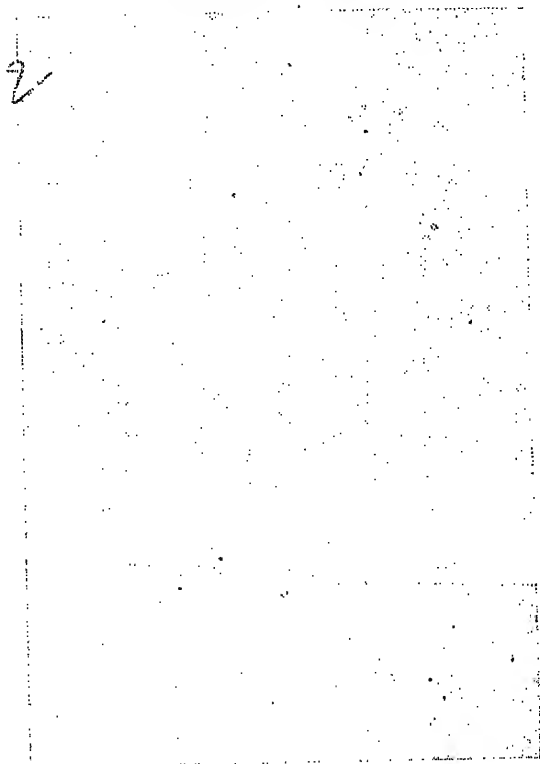

శ్రీ రామాయనము:

కిష్కింధా కాండము

చురణ - శరణం

“శతాభిషేకి”

కల్వపూడి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులు

శ్రీశ్రీశ్రీ తిరు వేంగళమ్మయ్య కరుణావలన

తిరుమల తిరుప్పతి దేవస్థానం నాటి ఆర్థిక సహాయంతో

ప్రచురించినది

శ్రీమద్రామానుజము

ద్వయ మంత్రార్థ వివరణము - చరణౌ - శరణం

భావ వివరణము - సంగ్రహతత్వము

కిష్కింధా కాండము

(భావార్థ సంగ్రహము)

“శతాభిషేకి”

కల్వపూడి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులు

(భాషాప్రవీణ)

శ్రీరామత్థిరం - విశాఖ జిల్లా

శ్రీశ్రీశ్రీ తిరువేంగళముడై యాన కరుణవలన

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారి ఆర్థిక సహాయంతో

శ్రీ కామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః

అర్పణము

సీ॥ శ్రీ కామచంద్రమా! శ్రీతపారిజాతమా!
 సీతయు సౌమిత్రి వాతసుఖుడు
 భరత శత్రుఘ్నులు బ్రహ్మాది సురలును
 కులగురుల్ సమకూడి కొలువునేయు
 మాన్వమాతామహు మాదిరి నాచేత
 పలికించినావు నీవరమగాధ
 అష్టోత్తరశతమ్ము, ఆచార్య కృపనాడు,
 వ్రాయించుకున్నావు వరద! నేడు

గీ॥ సమృద్ధినిజూపి చరణంబు - శరణ మనెడి
 కాండలందున “కష్కేంద్ర కాండ” కృతిని
 నాడు జన్మము తరియింప, నీదిసీకె
 అర్పణము సేతుగృహతోడ నందికొనుము

భగవద్భాగవత పాద రేణువు
 క. వే. వీర రాఘవాచార్యుడు
 చిత్రణదాసి, సుభద్రలక్ష్మి

సర్వహక్కులు : రచయితవి

ప్రథమ ముద్రణ : 1000 కాపీలు

ముద్రణ :

శ్రీ కృష్ణా పవర్ ప్రెస్, భాన్ : 5540

లింగధారిపేట, విజయనగరం 531 202.

శ్రీమతే నారాయణాయ నమః

శ్రీమత్ పరమహంస, పరివ్రాజకాచార్య, శ్రీమదుభయవేదాంత
ప్రపాపనాచార్య

శ్రీ శ్రీ శ్రీ త్రిదండి చిన్న శ్రీమన్నారాయణ
రామానుజ జీయర్ స్వామివారు

మం గ లా కా స స మం

శ్రీ రామాయణ రసజ్ఞులకు ఉత్తరాంధ్ర ప్రాంతము
ఆయువుపట్టుకాబోలు. ప్రతి యింట శ్రీరామాయణ పారాయణలు
ప్రతి నిత్యం సాగుతుంటాయి. శ్రీరాముని ఆదర్శంగా తీసికొనడం
వల్ల కావచ్చు. సదాచార సంపత్తి అత్యధికుల్లో దర్శనమిస్తుంది.
వినయ విధేయతలు ఉట్టిపడుతుంటాయి. మృదుపూర్వ భాషిత్వం
వారి సొత్తనిపిస్తుంది.

శ్రీ ఉ॥వే॥ శ్రీమాన్ కల్వపూడి వేంకట వీరరాఘవాచార్య స్వామివారిని చూడగనే శ్రీ రామాయణ ప్రేమ తొణికిసలాడుతూండే వారి చిరునవ్వు “మీరు ఆకళింపు చేసుకోండి శ్రీరామ తత్వాన్ని” అన్నట్లుంటుంది. శతాధికంగా “శ్రీమద్రామాయణ పారాయణలు చేసికొన్న ధన్యజీవులు వారు. మనసులోని ప్రేమ మాటలై వెలువడితే దాని నందరకూ పంచాలనే అర్థితో అక్షరస్వరూపం కల్పించారు వీరు

శ్రీరామ చరితాన్ని ఏందరు ఎన్నిసార్లు విన్నా అది నిత్య నూతనంగానే భాసిస్తుంది, ఎన్నిసార్లు చూచుకున్నా తృప్తితీరని తన ముఖంలాగ - అంత అతృప్తాత్ముతముగ వాల్మీకి గిరిసంభూత యైన ఆ రామాయణ మహానదీ అంతస్సారాన్ని దోసెళ్లతో త్రావి ఆ రుచిని అందరికీ పంచే విశాల హృదయంతో శ్రీమాన్ రాఘవాచార్య స్వామి ఆ “రామాయణ కిష్కింధాకాండ భావార్థాన్ని” చిన్న గ్రంథంగా రూపొందించడం మాత్రంతో తృప్తిని కలిగించింది. మిగిలిన కాండల “భావార్థము” గూడ యిదేవిధముగ వీరి ద్వారా రాగలిగితే జిజ్ఞాసువులకు ఇది “కొండంత అండ” కాగలదు.

సామాన్యంగా శ్రీరామాయణంలోని భావాలకు ఏదోరూపంలో వ్యాఖ్యలు అందించేవారు. సుందరకాండనుండి అందించే ఆనవాయితీ ఉంటుండగ, వీరు నూతన పోకడలతో ఒక క్రొత్త పద్ధతికి నాంది పలుకుతూ “కిష్కింధా కాండ” నుండి భావార్థాన్ని అందించడం ప్రారంభించారు, దాని కేదో కారణం ఉండి ఉంటుంది.

“సుందర కాండ” అచార్యవైభవ ప్రకాశక” మైతే ఆ ఆచార్యుడు లభించిన సమయం, సన్నివేశము ఎంతపవిత్రమైనవో. మధురమైనవో గద ! ఆ ఆచార్యుని పొందిన కాలమును ముందు స్మరించడం బుద్ధిమంతుల లక్షణం. శ్రీ గోదాదేవి ఈపోకడకు

నందివలుకుతూ “మార్గ్స్ తింగ్స్” అంటూ ఆచార్యాశ్రయవేశను కీర్తించింది. శ్రీమాన్ రాఘవాచార్యులుగారి మీద ఆ ప్రభావం బాగా ప్రసరించి ఉంటుంది, కనుక శ్రీ రామసీతలు కలియుటలో ఆచార్య స్థానము వహించిన హనుమ, శ్రీరామునికి లభించిన సన్నివేశములను వర్ణించిన కాండము కిష్కింధాకాండమని అక్కడ నుండి తమరచన ప్రారంభించినారు, పంపాతీరములో శ్రీరామునికి హనుమ సమాశ్రయణం లభించిన దృశ్యాన్ని చాల అందంగ వర్ణిస్తూ ఈ థావాన్ని వీరు వెలిబుచ్చారుకూడ తమ ఆచార్య కటాక్ష విశేషమువల్ల వీరిలో ప్రకాశించిన రహస్యార్థ పరంపర అంతా యిదే విధముగ క్రమముగ అక్షర రూపం దాలుస్తూ “ఆర్తజన జీవాతువు”గ అందవలెనని అట్లు అందించే శక్తి, సమయం. అవకాశం శ్రీమాన్ రాఘవాచార్యస్వామివారికి అ సవరివార శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు “కృపచేయుగాక” అని అనేక మంగళాశాసనములు చేయుచున్నాము,

కేంప్ : జెంషెడ్ పూర్

తే 18-11-92

సం॥ చిన్న శ్రీ రా. జీయర్.

P. T. G. V. రంగాచార్యులు
M.A. (Tel) M.A. (Skt)
B. O. L. S. S.

G. J. College, పాలకొండ

సుధర్మా
14-7-91

(కేంద్రీయ సచివ కార్యదర్శి)
(విశ్వ సంస్కృత పత్రికాసంపాదక)
వారణాశి

శ్రీ భా కా ం త్త

—o—o—o—

శ్లో॥ చరితం రఘునాథస్య శతకోటి ప్రవిస్తరం।
ఏకైక మక్షరం ప్రోక్తం మహాపాతక నాశనం॥

నూరుకోట్ల సంఖ్యతో విరాజిల్లిన శ్రీరామచంద్రుని వృత్తాంతములో ప్రత్యక్షమగు మహాపాతకములను సైతము నశింపజేయగలదుగాదా! అట్టిది శ్రీమద్రామాయణం తర్గిత “శరణం” అను దాని వివరణమైన కిష్కింధా కాండముయొక్క పఠనము ఇంకెంత పుణ్య సముపార్జన చేయించగలదో తెలియలేదు. అందునా “కిష్కింధా కాండ” మూల పఠనమేగాక అందు నిబిడీకృతమైయున్న విశేషార్థ రచన గావించి “మావంటి తెలియనివారికి చాలమందికి తెలియని ధర్మగ్రహస్యముల నెన్నింటినో “భావార్థ సంగ్రహము”ను పేర ప్రకటించుటచే కృతకృత్యులైన “శ్రీమాన్ కల్యాణాడి వేంకట వీర రాఘవాచార్యులుగాడు” ధన్య జీవులైరి సృష్టి, స్థితి లయ కారకుడై, సకల జగదధిపాని చైతన్య స్వరూపియైన శ్రీమన్నారాయణుని శ్రీరామావతారములోని విశేషములను తెలిపిన భావార్థ సంగ్రహముతో వారి విమర్శనాజ్ఞానము

ప్రకాశించుటయే గాక భాగవతోత్తములు వారిని ఆశీర్వదించి యొసగిన “శతాభిషేక” నామము సార్థకమై వారు తరించి పతితలను తరింపజేసిరి.

ఈ గ్రంథమును ఆమూలాగ్రమును పఠించితిని. తనివితీరక మరల పఠించితిని. “సామితే! పశ్యవంపాయాః కాననం శుభదర్శనం” అను శ్లోకమునకు సామాన్యార్థము” పంపాసమీపారణ్యవృక్షములు పొడవైన కొమ్మలతో నుండి శిఖరములుగల పర్వతములవలె ప్రకాశించుచున్నవి. అని మాత్రమే గాని రచయిత ఆచార్య శిష్యసంబంధమునకు ప్రతీకగా ఆశ్లోక్థమును వివరించిరి. మరియు “పశ్యరూపాణి సామితే! .. “అను శ్లోకములో ఆచార్యపురుషులు తమ శిష్యులకు ఎంత వాత్సల్యముతో ఉపదేశింతురో విశదపరచిరి ఆంజనేయుడు భిక్షురూపమున రామలక్ష్మణులతో సంభాషించిన తీరులోగల “సువర్ణాభా శ్రీమంతౌ పద్మపతేక్షణౌ రాజర్షి” దేవప్రతిమా” యశ్చచ్ఛయైవగాంప్రసాప్తౌ” అన్న విశేషణములతో “భ,గ,వ” చ్చబ్ది వాచ్యుడైన శ్రీమన్నారాయణుని మనకు దర్శింపజేస్తారు. రచయిత

“నాన్యగ్వేద వినీతస్య... అను శ్లోకమున వేదత్రయములోని విశేషార్థములను వివరించుచు. ఆంజనేయుని మాటలు విన్న శ్రీరాముడే ఆతనిని ఆచార్య స్థానీయునిగా నిర్ణయించెననుటచే, ఆచార్యుడెట్లుండవలయునో తెలియుటయే గాక “ఆంజనేయుడికాండమునందే ఆచార్యుడుగా గుర్తింపబడుటయు, జరిగినది. అంతేగాక భగవంతుని సేవించుటకు ముందుగా భాగవతోత్తములైన భగవద్గుతులను సేవించి

భాగవత పురస్కరముగా భగవంతుని సేవింపవలెననెడి విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతమును “లక్ష్మణునిచే సుగ్రీవునకు “గజపుష్పలత” వేయించుటతో” కనబడుచున్నదని చెప్పుట” రచయితయొక్క ప్రపన్నత స్పష్టమగుచున్నది

(శ్రీ)రామావతార రహస్యమెఱిగిన తారపక్షలలో “నివాస వృక్షస్సానూనాం, ఆపన్నానాం పరాగతిః” ఆర్తానాం సంశ్రయశ్చైవ యశస్ శ్చైక భాజనం” అను విశేషణములకు రచయిత చూపిన విశేషార్థములు పఠితల మనోవికాసానికి ఆకరములగుననుటతో అతిశయోక్తి కానరాదు.

ఈ విధముగ రచయిత ఎన్నోవిశేషార్థములను మనకు తెలియపరచి తాము తఱిచి పఠితలను తరింపజేశారు. లోకమున మానవజన్మమే దుర్లభము. జన్మించినను విద్యావంతులగుట కష్టము. విద్యయున్నను కవిత్వరూపముగా దానిని భగవద్విధేయముచేయుట, భగవద్గుణానుభవము కలిగియుండుటయు పూర్వ జన్మసుకృత విశేషమే.

ఆ సుకృతాన్ని పొందిన శ్రీమాన్ వీర రాఘవాచార్యులు గారు ధర్మస్వరూపుడైన శ్రీరామ చంద్రుని శరణాగతి పొందించు కిష్కింధా కాండలో “భావార్థములను” సంగ్రహించి కృతకృత్యులైనారు. ఈ కావ్యము ఆ చంద్రార్కం సత్కీర్తినార్జించాలని “శుభాకాంక్ష” లందించడం మన కనీస ధర్మం.

ఇట్లు సహృదయ విధేయుడు

శుభాశీస్సులు

~*~*~

అస్మద్గురుభ్యోనమః

లోకహితమునకు ప్రవర్తించిన మహాకావ్యము శ్రీమద్రామాయణము దానిని పఠవిధములుగా లోకమునకు అందజేయుటకు ఎందరో మహానుభావులు కృషిచేయుచున్నారు. చేయుచున్నామగుకూడ ఇందు ప్రతికాండమునందున రసవత్తరమైన ఘట్టములుగలవు. అందు ముఖ్యమైనది “సూదరకాండము” అది ఆచార్య కృత్యమును ధ్వంసచేయుటపై పవిత్రమైన భాగము. దానికి ముందున్న కిష్కింధ కాండమున ఆచార్య లక్షణములు ధ్వనించును. పరమాత్మ దేవనోద్ధరణకై సమర్థుడైన ఆచార్యుని గుర్తించిపంపుట ఈ కాండమున ధ్వనించును.

అట్టి కిష్కింధా కాండమునందలి కథాభాగమును సంగ్రహముగా తెలియజేయుచు ఆయా శ్లోకములందు ధ్వనించు విషయములను వ్యాఖ్యానముననుసరించి ఒక చిన్న గ్రంథమును గూర్చి చిరంజీవి నాసోదరుడు వీరరాఘవాచార్యులు చిన్న తనమునుండియు శ్రీమద్రామాయణము సాదు మిక్కిలి ప్రీతియు, భక్తియు కలిగి ఆచార్య ముఖముగ దానిని ఉపదేశమంది నూట ఎనిమిది పర్యాయములు పారాయణచేసి సామ్రాజ్య పట్టాభిషేకముచేసి భాగవత కటాక్షమునకు పాత్రుడైనాడు.

మా మా తా ను హు లు శ్రీ ఉ॥ వే॥ శ్రీమాన్
 శ్రీభాష్యం వీరరాఘవాచార్యులయ్యవార్లంగారి పేరు తనకు
 పెట్టినందులకు తగినట్లుగ వారికి మిక్కిలి ప్రీతి కలిగించు
 శ్రీమద్రామాయణమును తా ను నిత్యానుసంధానముగ
 చేసికొన్నాడు. అస్మదాచార్యులైన శ్రీ ఉ. వే. శ్రీమాన్
 శ్రీమత్తిరుమల పెద్దింటి సంపత్కుమార వేంకటాచార్యులయ్య
 వార్లంగారి క్రుపకు పాత్రుడై రహస్యార్థముల నుపదేశమంది
 నాడు. మా పితృపాదులైన శ్రీ ఉ. వే. శ్రీమాన్ కల్వపూడి
 రంగాచార్యులవారి ఆశయము నెరవేర్చినాడు.

ఈతడు ఇట్టి కృషి చేయుటకు కారణము ఆ శ్రీరామ
 చంద్రుని నిర్వృత్తుక జాయమాన కటాక్షము, భాగవత కృప,
 ఆచార్యుని గ్రహము మాత్రమే. ఈ నాసోదరుడు ఇంకను
 పెద్దలవలన పొందదగిన, పొందవలసిన ఉపదేశములను పొంది
 ఇతోధికమైన కృషి చేసి ధన్యుడగునట్లు ఆ రామచంద్రుడు
 కటాక్షించుగాక “అని ఆశీర్వదించుచున్నాను.

భాగవత విధేయుడు

కల్వపూడి శరణ్యాచార్యులు

శ్రీమద్రామాయణము వేద సమ్మితము వేదోప
బృంహణము ఇది పవిత్రము, పాపఘ్నము, పుణ్యము సకల
ధర్మ సముచ్చయము సకలోపనిషత్ సారాధి నిరూపకము.
నిత్యము జపింపదగిన మంత్రము. శ్రీమద్రామాయణము
సౌందర్య పవిత్రతా, సమన్వితము కావ్యోపనిషత్ సమా
హారము దీనిని అధికరించనివారు మానవ జన్మమైతి న ఫలము
నొందని వ్యర్థజీవులు.

పురాకృత సుకృత ఫలముగా మా బావగారు శ్రీమాన్
కల్వపూడి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు శ్రీమద్రామా
యణైక జీవులు వీరికి మిత్రులు శ్రీ కోడుగంటి కృష్ణమూర్తి
గారు హను మదుపాసనైక జీవులు వీరిరువురి భావనాతపః
ఫలమే యీ కిష్కింధా కాండ భావార్థ సంగ్రహము
బాహ్యమున కావ్యసౌందర్యమును, ఆంతర్యమున ఆధ్యాత్మిక
తత్వమును ఎట్లు అనుభవింపవలెనో చూపినారు. పఠితలు
సహృదయులై పఠించి తరింతురుగాక.

శ్రీభాష్యం ఆప్పలాచార్యులు

11-10-88

అ భి లా ష

శ్రీమాన్ కల్యాణాజి వేంకట వీర రాఘవాచార్యులు గారితో మొదట పరిచితము సరిమితమైనను వారి శ్రీరామాయణ పారాయణము అందలి గూఢార్థ, బౌద్ధతత్వములను వినిన తరువాత అతిశౌరవనీయులుగా వారు నాకు అత్యంతాత్మీయులై నారు మృదువచనములతో మధుర శంతముతో విశేషార్థములతోడి వారి రామాయణోపన్యాసములు విని ధన్యుడనైతిని శ్రీమాన్ ఆచార్యులవారు కిష్కింధాకాండములోని క్షిప్రమైన రహస్యార్థములను వివరించుట వారి విశేష ప్రజ్ఞకు దృష్టాంతము. అందలి భావాధ్యములను, ధర్మ, న్యాయ, శిష్టాచార, రాజకీయాదులను స్పష్టముగా విశదీకరించిన విషయములు వారి సన్స్కృత భాషాధ్యయన కృషికి యీ “బావార్థ సంగ్రహము” గీటురాయి. శ్రీరామాంజనేయులకు “పుష్పచూల” అనుట అతిశయోక్తికానేరదు “రవి క ననిది కవిగాంచును” అనుట వారి విషయమున సార్థకమైనది. శ్రీ సీతారామాంజనేయులు శ్రీమాన్ రాఘవాచార్యులు నారికి సర్వదా, సర్వధా జయమును, ఆయురారోగైశ్వర్యములను ప్రసాదించుగాక” అని “అ భి ల షి ం చు” వారి ప్రశ్నోత్తరాభిలాషి.

అ క ాంక్ష

—•—

శ్రీమాన్ క. వేం. వీరరాఘవాచార్య స్వామి వారికి నమస్కారములు మీరు రచించిన కిష్కింధాకాండ భావార్థ సంగ్రహము చదివితిని. సామాన్యునికి సామాన్యంగా వివేక వంతునకు విశేషజ్ఞానం ప్రసాదిం చేదిగా ఈవ్యాఖ్య ఒప్పుచున్నది దీనికి మీరు “సంగ్రహం” అని నామకరణం చేసినా “కొండ అద్దమై యుండదా” అన్నట్లు విశ్వరూపమువలె బహుముఖ విషయజ్ఞానాన్ని యీ వివరణ ప్రసాదిస్తుంది. యీ కోశం మావంటి పాఠకులకు ఎంతయో ఉపయోగం కాగలదని నా అభిప్రాయం. ఈ గ్రంథము త్వరలో ముద్రణ అయి వెలుగులోనికివచ్చి ఎల్లరు శ్రీరామ చరణ పంకజ సౌరభాన్ని ఆఘ్రాణించి తరించాలని ఆ కాంక్ష. రచన చక్కగా సాగింది. శ్రీరామ ప్రేరణవలన మారుతి మీచే పొయించినాడని నా భావన

బుధజన విధేయుడు

ధవళ సుబ్బారావు, M.A. M.Ed

M. H. School, Kaspa,
Vizianagarām.

వినయాంజలి

శ్లో॥ “శ్రీవానశైల మునిపాద సరోజభృంగ
సంపత్కుమారసుత వేంకట బభ్రోధం
శ్రీరామతీర్థ వరకాశ్య పరంగనూనం
శాంతం శరణ్య గురుశేఖర మాశ్రయామి॥

శ్లో॥ రామాయణ రహస్యజ్ఞం రమ్యవాక్య విశారదం
అస్మత్పరమగుర్వార్యం అప్పలాచార్య మాశ్రయే॥

వేదవేద్యుడైన పరమాత్మ శ్రీరాముడై అవతరింపగా
వేదమే శ్రీమద్రామాయణముగా వాల్మీకి ముఖము నుండి
ఆవిర్భవించెను. వేదము పూర్వభాగమునందు కర్మాచరణ
మును దెలుపుచు ఉత్తర భాగమునందు ప్రాప్యుడైన సర్వే
శ్వరుని నిరూపించుచున్నది. శ్రీమద్రామాయణము బాహ్య
ముగ ఒక ధర్మస్వరూపుని కథవలె కనిపించును. అంతర్యముగ
భగవంతుని నిరూపించుచు ఉపనిషత్ సిద్ధాంతమైన ద్వయ
మంత్రముయొక్క అర్థమును విశదీకరించుచు దీర్ఘ శరణాగతి
గ్రంథముగా ఉతిహాసశ్రేష్ఠమై మిక్కిలి పవిత్రము పాపఘ్నము
పుణ్యమునై వెలయుచున్నది.

ఈ ఇతిహాస శ్రేష్ఠమును, అనేకమంది కవులు, భక్తులు, పండితులు ఎన్నో భాషలలో గద్య పద్యాది రూపములలో వెలయజేసిరి. అట్టి దానిని నావంటి అల్పజ్ఞుడు, శాస్త్రజ్ఞున జాత్యంధుడు మరల వ్రాయఁబూనుట హాస్యాస్పదము అయినను అట్లు వ్రాయుటకు కారణము విన్నపము చేయుచున్నాను.

భక్తజన సంరక్షకుడైన శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు మఱి భజములతో తురగారూఢుడై గరుడాదియందు స్వయంవ్యక్తుడై పేంచేసియున్న “ఉపమాకా?” అను ప్రసిద్ధినొందిన దివ్యక్షేత్రమునందు సుమారు అయిదారు సంవత్సరములనుండి శ్రీవారి వైదిక కైంకర్యంచేసికొనెడు భాగ్యము దాసునికి కలిగినది ఆసందర్భమున అచటి శ్రీ శ్రీనివాస భక్తసమాజ కార్యదర్శియు, శ్రీహనుమదుపాసకులు అయిన శ్రీమాన్ G. V. రమణాచార్యులుగారు శ్రీమద్రామాయణము పురాణ కాలక్షేపము చేయవలసినదిగా కోరిరి. వారి ఆజ్ఞప్రకారము అప్పుడప్పుడు శ్రీమద్రామాయణ ప్రవచనము జరుగుచుండగా వారి మిత్రులను శ్రీహనుమచ్ఛక్తి ప్రచార సభాసభ్యులును అగు శ్రీ కోడుగంటి కృష్ణమూర్తిగారికి నన్ను పరిచయము చేసిరి వారు నన్నెంతో గౌరవించి తాము వ్రాసిన “కష్కింధా కాండ సంగ్రహము” నాకుఁజూపిరి. అది సంగ్రహమైనను సామాన్యులెల్లకును సుబువుగ చదువుకొనుటకుచాలబాగున్నది ఇంకను ఆకాండ మందలి విశేషార్థములను దీనిలో వ్రాసిన యెడల మిగుల శోభించునని మాటల సందర్భములలో అనగా వారు ఆవిశేషార్థములు క్లుప్తముగా మీరే వ్రాయవలసినదని

నన్ను కోరిరి. కాని అల్పజ్ఞానినగు నా వంటి వానికి ఆపని అసాధ్యమని చెప్పితిని.

అయినను వారును, వారి సఖాసభ్యులును, శ్రీమాన్ G. V. రమణాచార్యులుగారును కూడ మరల ప్రేరేపించుచు ఆ శ్రీరామాంజనేయులే మీ చేత వ్రాయింపగలరు. గాన వెంటనే ప్రారంభింపుడు “అని నాలుగైదు లేఖలు వ్రాసిరి. వారి ప్రోత్సాహముతో “ఇదియను రామకటాక్షమే, ఇన్ని మారులు పలికించినవాడు వ్రాయించకపోవునా! అను ధైర్యముతో ప్రారంభింపవలచి వెంటనే మా ఆచార్యులు (గురుదేవులు) అయిన శ్రీ ఉ. వే. ప. శ్రీమాన్ కల్వపూడి శరణాచార్యస్వామి వారిని, మా పరమాచార్యులు, రామాయణ రహస్యజ్ఞులు అయిన శ్రీ ఉ. వే. ప్ర. శ్రీమాన్ శ్రీభావ్యం అప్పలాచార్యులు వారిని ప్రార్థించి వారి సలహా కోరినితి వారును నాయందలి వాత్సల్యముతో నాకు తగు సలహాలనొసంగి ఆశీర్వాదించి వ్రాయుటకు ఆజ్ఞానొసంగిరి వారి ఆశీస్సులు. శ్రీరామచంద్రుని కటాక్షము, వ్రాయింపగలవను ధైర్యముతో ఇందులకు పూనుకొంటిని. గ్రంథ విస్తరభీతిచే కథాభాగముతో బాటు విశేషార్థములుగూడ చాల సంగ్రహముగ “భావార్థ సంగ్రహము” అను పేరుతో వ్రాసితిని క్షంతవ్యుడను.

ఈ కాండమునందు “నారాయణుడగు పరమాత్మ యొక్క స్వామిత్వ, సౌలభ్య, సౌశీల్య. వాత్సల్యాది గుణములు ప్రస్ఫుటములగును. అంతేగాక ద్వయమంత్రమునందలి

“శరణు” అను పదముయొక్క అర్థమును నూచనాప్రాయముగా తెలియ చేయబడుచున్నది. ఆచార్య లక్షణములు స్పష్టముగా తెలియచేయబడినవి. అందుచే శ్రీమన్నారాయణుడగు శ్రీరామచంద్రుని చరణములను “శరణు” కోరుచు ఈ “భావార్థ సంగ్రహమును వ్రాయబూనితిని.

ఇందేవైన దోషములున్న అవి యన్నియు దానునివి గుణములేవి యున్నను అవి మా ఆచార్య పరిమాచార్యుల వియే అని విన్నవించుచున్నాను. ఈ గ్రంథము వ్రాయుటకు ఆధారములు గోవింద రాజీయవ్యాఖ్యానము, మా ఆచార్యుల వివరణము, మా పరిమాచార్యుల ఉపన్యాస సూక్తులు అని “వినయాంజలి” ఘటించి విన్నవించుకొనుచున్నాను.

దీని ముద్రణా విషయమై తగు సలహాలనొసంగి దారి చూపిన మా బావగారు శ్రీ ఉ. వే. శ్రీమాన్ శ్రీభాష్యం గోవిందాచార్యస్వామి (సంస్కృతాధ్యాపకులు, ప్రభుత్వ మహారాజ సంస్కృత కళాశాల V. Z. M) వారికి నా కృతజ్ఞత

ముద్రణా విషయములో కోరినంతనే అంగీకరించి తమ స్వంత గ్రంథముగా, గ్రంథ గౌరవముతో ముద్రింపించిన శ్రీ ఎ. సోమేశ్వరరావుగారు కృష్ణా పవర్ ప్రెస్, విజయ నగరం వారికి నా హార్దికాభివందనలు.

భగవద్భాగవత విధేయుడు
క. వేం. వీర రాఘవాచార్యులు

ఓం శ్రీ రామాయ నమః

శ్రీ ఘృదామాయణము

ద్వయం మంత్రార్థ వివరణము

చరణ-శరణం, కిష్కింధాకాండము

భావ వివరణము సంగ్రహ తత్త్వము

శ్లో॥ అపదానుసహర్తారం దాతారం సర్వసంపదాం
లోకాభిరామం శ్రీరామంభూయో భూయోనమామ్యహం॥

శ్లో॥ శంపానుధ్యుఘ్నసన్నిలతో యదద్యుతి విగ్రహం
సీతయాఽఽలింగితం రామం కలయేఽభీష్టసిద్ధయే॥

శ్లో॥ అసాధ్యసాధక ! స్వామిన్ ! అసాధ్యం తవకింవద !
రామమాత! కృపాసింధో! మత్కార్యం సాధయ ప్రబో!

శ్రీమన్నారాయణడు శిష్టరక్షణ, దుష్టశిక్షణ, ధర్మ సంస్థాపన చేయుటకై అనేకావతారములను దాల్చుచు రావణ వధకై కాసల్యా దశరథులకు శ్రీరాముడుగా అవతరించి తాటకా సుబాహుల వధతో దుష్టశిక్షణ ప్రారంభించి, మారీచుని దక్షిణ సముద్రము వరకు తూలగొట్టి, శివధనుర్భంగ మొనరించి సీతను వివాహమాడి అయోధ్యలో పండ్లెండు సంవత్సరములు సుఖముగా జీవనము గడిపెను. “బాలకాండేన శ్రీమచ్ఛబ్దార్థాక్షరైః” అను గోవిందరాజీయ వ్యాఖ్యానముచే బాలకాండచేత ద్వయమంత్రమందలి శ్రీమచ్ఛబ్దార్థము చెప్ప బడెను దశరథుడు శ్రీరామునకు పట్టాభిషేకము చేయ నిశ్చయింపగా కైక దశరథుడు కోరిన వరముల ప్రకారము తండ్రి ఆజ్ఞ అను మిషతో, బార్యయగు సీతా దేవితోడను, సోదరుడగు లక్ష్మణునితోడను పదునాల్గు సంవత్సరములు అరణ్యవాసము

చేయుటకై అడవికి బయలుదేరెను శ్రీరాముడు. చిత్రకూట
పర్వతముపై నుండగా భరతుడేతెంచి శ్రీరాముని ఆయోధ్యకు
వచ్చి పట్టాభిషేకము చేసికొమ్మని ప్రార్థించెను. కాని రాముడు
రాజ్యమును తృణప్రాయముగా వదలి సత్యవాక్పాలనకై
అరణ్యవాసమున కేగెను. ఆ యోధ్యకు మరలి రమ్మని
ప్రార్థించిన భరతునకు పాదుకల నొసంగి మహర్షులను
కాపాడుమనని వ్రతిజ్ఞ యొనర్చి దండకారణ్యమునకు ప్రయాణ
మయ్యెను. “ఆయోధ్యాకాండేన నారాయణ శబ్దార్థః” కళ్యాణ
గుణానా ముపవర్ణనాత్” అని నారాయణ శబ్దార్థము కళ్యాణ
గుణములనే వివరింపబడెను.

త్రోవలో విరాధుని వధించెను. శరభంగుని దర్శించెను
అగస్త్యాది మహర్షుల ఆశ్రమములను దర్శించుచు పది
సంవత్సరములు గడిపి దండకారణ్యమునకు చేరి పంచవటి
అను ప్రదేశమున ఆశ్రమమును నిర్మించుకొని జటాయువుతో
న్నహమొనర్చుకొని నివసించు చుండెను. అచట రావణుని
సోదరి శూర్పనఖ రాముని జూచి కామింపగా లక్ష్మణుడు
ఆమె ముక్కు చెవులు కోసి పంపెను. పగబట్టిన శూర్పనఖ
రావణునితో ఖరాదుల వధచెప్పి సీతాసౌందర్యమును వర్ణించి
ఆమె నపహరించి రామునకు ప్రతీకార మొనర్చుమనెను.
మూర్ఖుడగు రావణుడు మారీచుని మాయామృగముగాఁ బంపి
సీతనొకరింపఁజేసి రామలక్ష్మణులు ఆ మృగమునకై వెడలగా
సీత నపహరించి అడ్డుపడిన జటాయువు రెక్కల సరికి పడ్డవెచి
కామగమన రథముపై సీతను లంకానగరమునకు తీసికొని
పోయి అశోక వనమున నుంచెను. తిరిగివచ్చిన రామలక్ష్మణులు
పర్ణశాలలో సీత లేకుండుటచే ఆమెకొరకై వెదకుచు జటాయువు

నకు యోక్షమొసఁగి కబంధుని వధించి స్వస్వరూపమునొందిన
అతనివలన నుగ్రీవుని గూర్చి తెలిసికొని, శబరి ఆతిథ్యమును
స్వీకరించి ఆమెమాట ప్రకారము పంపాతీరమునకు సోదరునితో
చేరెను. “దివ్యముగళ విగ్రహ వర్ణనాచ్చరణ శబ్దార్థః” దివ్య
మంగళ విగ్రహవర్ణననే “చరణ” శబ్దార్థము తెలియ జేయ
బడెను. ఇంతవరకు బాలాయోధ్యారణ్యకాండములు. పంపా
సమీపారణ్య వర్ణనతో కిష్కింధా కాండము ప్రారంభము.
కిష్కింద, సుందర కాండలలో “శరణ” శబ్దార్థము యుద్ధకాండ
మున. “ప్రపద్యే” శబ్దార్థము వివరింపబడెను. అయినను
రామాయణము ద్వయమంత్ర వివరణగాగ అన్ని కాండలలో
అన్నిపదములు వివరింపబడెను.

భావవివరణము-సంగ్రహ తత్త్వము

(శ్రీ)రాముడు పరమాత్మ. సీతయే చేతనుడు. (జీవాత్మ)
ఈ జీవుడు ఎల్లప్పుడు భగవంతుని ఆరాధించుచు ఆ స్వామిని
అనుభవించు చుండవలెను అట్లు గాక ఇతర విషయములందు
ఆసక్తిచూపిన యెడల భగవానునికి దూరమగును.

సీత (జీవుడు) తన దగ్గరనున్న రాముని (పరమాత్మ)
కంటె ఆ మారీచ మృగము (మరీచిక = ఎండమావి — లేనిది
ఉన్నట్లు కనబడునది) పై ఆసక్తిచూపెను. అందుచే రామునకు
(పరమాత్మ దూరమై రావణుని (రావణుడు కోరికలు తీర
వలెనని గోలచేయు మనస్సుచే కొనిపోబడి లంక (శరీరములో
నుండవలసి వచ్చెను. అందు రాక్షస స్త్రీల హింసల (తాప
త్రయాదులు) కు గురియై తన దోషము నెఱిగి భగవంతుని
యందే మనసు నిలిపి ప్రార్థించుచుండెను. ఆ జీవుడు పడుచున్న
దుఃఖమును చూచిన భగవానుడు అతనిని ఎల్లు ఉజ్జీవింపచేయు

వలయునో (ఉజ్జీనన = దూఖమును బోగొట్టి తన వద్దకు చేర్చుకొనుట) ఆ మార్గము వెదకుటయే శ్రీరాముడు సీతను వెదకుట.

పరమాత్మ ఆచార్యుని (గురుని) ద్వారానే జీవుని (చేతనుని) రక్షించును. చేతనుడు (జీవుడు) ఆచార్యుని (గురువు) ద్వారానే పరమాత్మను చేరవలెను. ఆచార్యుడు పేదాధ్వయనాదులు చేసి శాస్త్రముల నభ్యసించి పురాణ పఠనాదులచే భగవదాభిముఖ్యము కలిగిన శిష్యులను పరమాత్మ వద్దకు చేర్చగల సామర్థ్యము గలవాడై యుండవలెను. అట్టి ఆచార్యుని (గురువు) కొరకై రాముడు (పరమాత్మ) వెదకుచుండగా ఆ లక్షణములుగల అంజనేయుడు అను ఆచార్యుడు (గురువు) లభించుటతో “కిష్కింధా కాండము” భగవదాచార్య లక్షణములను కనిపింపజేయుచు ప్రారంభమగును.

ఈ కాండమునందు జీవుని ఉజ్జీవింప చేయుటకై తగిన ఆచార్యుని వరించుట ఆచార్యుని ద్వారా భగవద్వైభవము తెలియబడుట, శరణాగత రక్షణము, సర్వేశ్వరత్వ ప్రకటనము శాస్త్ర, శిష్ట, తాకికాచారములు ఆచార్యుని ద్వారా అభయ ప్రదానము (అనగా కరవిభూషణమును అంశీయకమును పంపుట) ప్రధాన విషయములు అందువలననే జీవులు ప్రసన్నులై (నీవు తప్ప మరె రక్షకులు లేరు అనుట) జ్ఞాన, శక్తి, బల, విశ్వర్య, వీర్య, శేజస్సులు ఆరు $3 \times 2 = 6$ భ, గ, వ, ఒక్కొక్క అక్షరముచే రెండేసి గుణములు తెలియచేయబడును. భ, గ, వ, చ్చబ్దవాచ్యుడైన పరమాత్మ స్వరూపము నెఱింగి, “భగవానునే శరణు కొరవలెను” అనుటయే ముఖ్యముగా ద్వయమంత్రము నందలి “నారాయణ, వరణౌ

శరణం అను పదముల అర్థము ఈ కాండమునందు సూచింపబడినది అని పెద్దలు చెప్పుదురు. అంజనేయుడు, లక్ష్మణుడు తార పలికిన పలుకులలో నారాయణత్వము స్పష్టమగును.

కిష్కింధా కాండము - 1వ సర్గ - 1వ శ్లోకము

శ్లో॥ సతాంపుష్కరిణీంగత్వా పద్మోత్పలరుషాకులాం
రామస్సామిత్రినహితోవిలలాపాకులేంద్రియః॥

(శ్రీ)రాముడు సామిత్రితో కూడ తామరలు, కలువలు, చేపలు మొదలగు వానితో ఆ కులముగా నున్న ఆ పంపా సరస్సును చేరి ఇంద్రియములు వ్యాకులత చెందగా విచారించుచుండెను.

భావ వివరణము - సంగ్రహతత్వము

మొదటి సర్గయందు రాముడు పంపా సరస్సును, ఆతీరమందలి వనమును వర్ణించుటయు, సీత కొరకై విరహము చెందుటయు బాహ్యము. అంతర్యముగా అయ్యా! ఎల్లప్పుడు భగవంతుని సేవించుచు నిత్యశ్రీగుల దర్శనముతో వారి అనుభవమును తాము కూడ పొందవలసిన జీవులు బాహ్యములైన వస్తువులచే ఆకర్షింపబడి భగవంతుని పొందలేకున్నారే, అను విచారాతిశయము సూచింపబడినది. ఈ వర్ణనలో జల, పుష్ప, వృక్ష, శాఖా, పర్వతశిఖర, మేఘాదులు వర్ణింపబడినవి. కాని తద్గుణ సామ్యములచే పరమాత్మ, తద్భక్తులు ఆచార్యులు, శిష్యులు, భగవానుడు, జీవులు, సారూప్యము చెందుట మొదలగునవి ధ్వని రూపముగా సూచింపబడినవి.

శ్లో॥ సామిత్రి! శోభతేపంపావైడూర్యవిమలోదకా
పుటపద్మోత్పలవతీ శోభితావివిధైఃదుష్టవైః॥

సామిత్రి! ఈ పంపా సరస్సు వై డూర్యమువలె నిర్మలమైన నీరు కలిగియున్నది. వికసించిన తామరలు కలువలు కలిగి తీరమున నానావృక్షములతో ప్రకాశించుచున్నది.

భావ వివరణము - సంగ్రహ తత్త్వము

ఇందు “నీరు” అనగా భక్తిరసము ఆ భక్తి వై డూర్యమువలె స్వచ్ఛముగా నుండుట, అనగా నిర్మలమైన అనన్యభక్తి. (కేవల నారాయణుడగు పరమాత్మకే భక్తుడై యుండుట) అని భావము. వికసించిన తామరలు, కలువలు అనగా ఆభగవద్భక్తి అనెడు రసముచే భగవద్దర్శనము చేసికొని శరణాగతి చేయుటకై విప్పారిన ముఖములు కలిగియుండుట (నీటిచే వికసించిన తామరలచే, కలువలచే సూచితము) నిర్మలమైన అనన్యభక్తితో చేతనులు భగవానుని శరణాగతి చేయుటకు విప్పారిన ముఖములలో నున్నారనెడు “ధ్వని” సూచితము. ద్వైతముంతమందలి “శరణం” (భగవానుడే రక్షించువాడు ఇతరులు కారు) అను పదముయొక్క అర్థము సూచనగా ప్రారంభించబడినది.

శ్లో॥ సామిత్రి! పశ్యపంపాయాః కాననం శుభదర్శనం
యంత్రరాజంతి శైలాభాఃద్రువాస్పశిఖరాజవ॥

లక్ష్యణా! ఈ పంపా సమీపాథణ్యమందలి వృక్షములు పాడవై న కొమ్మలు కలిగియుండుటచే శిఖరములతో గూడిన పర్వతములవలె ప్రకాశించుచున్నవి.

భావ వివరణము - సంగ్రహ తత్వము

ఇందు భగవద్దయారసోపజీవులైన ఆచార్యులును వారి నాశ్రయించుకొని యున్న శిష్యులును సూచింపఁబడిరి పంపా సరస్సే భగవానుడు “హరిసరసివిగాహ్వసీయ తేజోజలౌఘం” అను ఆచార్యోక్తిచే భగవానుడను సరస్సులో మునిగి ఆ తేజస్సు అనెడు జలము ద్రావుట అనగా ఆ సరోజలముచే వృద్ధిపొందింపఁబడిన వృక్షములు, భగవద్దయారసముచే జీవించు ఆచార్యులు, ఆ వృక్షముల నాధారము చేసికొనినవి కొమ్మలు అనగా ఆచార్యులపై ఆధారపడిన శిష్యులును సూచింపఁబడిరి. అంతయెత్తుగా పెరుగుట, భగవద్దయారసము వలన, అని భావము. శిఖరములతో గూడిన పర్వతములవలె ననుట ఎట్టి గాలికి చలింపకుండుట పర్వత లక్షణముగాన, అట్లే మరెట్టి ఆశలకు చలింపకుండుట ఆచార్య లక్షణము. పర్వతములకు శిఖరము లందము ఆచార్యునకు కీర్తి కలిగించు శిష్యులే శోభ. కావున పర్వతములు ఆచార్యుల నిశ్చలతకు, శిఖరములు ఔన్నత్యమునకు ధ్వనిగా సూచింప బడినది.

శ్లో॥ మాంతుశోకాభిసంతప్తం మాధవః పీడయంన్నివ
భరతస్య చదుఃఖేన వైదేహ్యాహరణేన చ॥

లక్ష్మణా! భరతుడు అయోధ్యానగరమునకు వెలుపలనే యుండి ఉపవాసాదులచే కృశించుచుండుటవలనను, సీతను తావణుడు హరించుకొని పోవుటచేతను, ఇదివరకే దుఃఖితుడనగునన్న ఈ వసంతుడు మరింత దుఃఖింపచేయుచున్నాడు.

భావ వివరణము - సంగ్రహ తత్వము

కర్మచేతను, ప్రకృతి చేతను లాగబడి సంసారబద్ధులై దుఃఖించుచున్న జీవులను జూచి పరమాత్మయు విచారించుట సూచితము భరతుడు పరమభక్తుడు. కాని భగవద్భాజ్ఞా కర్మబద్ధుడు. అందువలననే అయోధ్య అనగా (భగవన్నివాస మగు కుంఠము) నకు వెలుపల భగవద్దర్శనము లేకున్నదే యని తన కర్మను నిండించుకొనుచు విచారించుచున్నాడు. సీత మనస్సుచే ప్రకృతి బద్ధురాలై భగవదన్వ విషయమును (మృగమును) కోరి భగవానునికి దూరమై శరీర (లంకా) బద్ధురాలైనది. అట్టి వీరిరువురిని తలంచుకొనిన భగవంతునకు విచారాతిశయము సూచించబడినది వసంతుడు = సంతసింప చేసి మనస్సును ఆకర్షించువాడు. కేవలము అవతారిము దాల్చిన నాకే హృదయాకర్షణము చేయుచున్న యీ వసంతుడు సామాన్యజీవుల నాకర్షించుటలో నాశ్చర్యమేమి? అని ప్రకృతిచే ఆకర్షితురాలైన సీత కర్మాకర్షితుడైన భరతుడు, అను చేతనుల సూక్ష్మ పరమాత్మ విచారించుట సూచితము.

శ్లో॥ అధికం ప్రతిభాత్యేతస్మిలపీతంతు శాద్వలం

ద్యుమాణాం వివిధైః పుష్పైః పరిస్తోమైరివాద్వితం॥

ఈ ప్రదేశము నీలముగను పచ్చగను గడ్డి మొలచి యుండుట చేతను, దానిపై రంగురంగుల పుష్పములు రాలి యుండుట చేతను. రత్నకంబళము పరచినట్లు మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నది.

భా॥ సం॥ ఆచార్యునివలన జ్ఞానము పొంది భగవంతుని చేరదగిన పురుషుడు సూచింపబడుచున్నాడు. వృక్షములు భగవద్దయూరసోపజీవులైన ఆచార్యులు పుష్పములు జ్ఞానము నకు సూచన “జ్ఞానపుష్పం” అను ఆర్యోక్తి. రంగు రంగుల పుష్పములు అనగా అనేక విధములైన జ్ఞానములు. ఆ జ్ఞాన పుష్పములను తాల్చిన వారు ఆచార్యులనెడి వృక్షములు. ఎక్కడ? నీలపీతమైన శాద్వలము పైని. అదియే లక్ష్మీ నారాయణ స్వరూపము. నీలము భగవానుని వర్ణము పీతము (పచ్చని బంగారు రంగు) లక్ష్మీస్వరూపము. ఆ రెండు (శ్రీమత్ + నారాయణ) స్వరూపములు. వీనిని ఆధారముగా చేసికొని పరచబడినది, రత్నకంబళము. నీల+పీత అయిన శాద్వలముపై రత్నకంబళము పరచబడినది ఆ రత్నకంబళమే భగవంతుని చేరదగిన పురుషుడు. రత్నము స్వచ్ఛత, ఆధిక్యత కలిగినది. కంబళము యజమానిచే గాని మార్పుచేయబడనిది. ఆచార్యధీనుడగు శిష్యుడు — ఈ మూడింటిచే నూచింపబడెను. అట్లు నీల+పీత, అయిన శాద్వలము (లక్ష్మీనారాయణ స్వరూపము) దానిపై ఆధారపడిన రత్నకంబళము అనగా

(ఆచార్యధీనుడై, స్వచ్ఛత, ఆధిక్యత కలిగిన పురుషుడు) అట్టి వానికే ఆచార్యులు అనేక విధములగు జ్ఞానములను (రంగుల పుష్పములు) ప్రసాదించుదు. ఈ శ్లోకమున వృక్షములనెడి ఆచార్యుల ద్వారా రంగురంగుల పుష్పములనెడి అనేక జ్ఞానములను పొంది నీల, పీత, శాద్వలము అను లక్ష్మీ నారాయణ స్వరూపము నాశ్రయించిన రత్నకంఠము అను పురుషుడు ధ్వనించుచున్నాడు

శ్లో॥ పుష్పభారసమృద్ధాని శిఖరాణి సమంతతః
లతాభిః పుష్పితాగాభిరంపగూఢాని సర్వతః॥

బాగుగాపూచి పూవుల బరువుతోనున్న కొమ్మలు గల వృక్షములు, పూచిన కొనలు గల లతలచే ముట్టుకొనబడి ఆలింగనము చేసికొనుచున్నట్లున్నది.

భా॥ సం॥ వృక్షములు పురుషులకు, లతలు స్త్రీలకు సూచనలు. బాగుగా పూచిన వృక్షములు అనగా మిక్కిలి జ్ఞానవంతులగు ఆచార్యులు. పూచిన కొనలుగల లతలు - సంసారములోనున్నను జ్ఞానవంతులయిన స్త్రీలు. ఆలింగనము చేసికొనుట - గృహస్థ ధర్మములోనుండుట. పుష్పములు జ్ఞానమునకు సూచన. అవి పరిమళించుట అనగా జ్ఞాన వ్యాప్తి. జ్ఞానవంతులయిన పురుషులు, సంసారములోనున్నను, జ్ఞాన వ్యాప్తికి సంసారము అడ్డురాదనియు, వారు నివరధిక జ్ఞాన బోధ చేయగలరనియు, సువాసనా వ్యాప్తిచే సూచించబడినది.

శ్లో॥ పశ్యరూపాణిసౌమిత్యే! వనానాం పుష్పశాలినాం
 స్పృజతాంపుష్పవర్షాణితోయంతోయమంబామివ॥

సౌమితీ! పూవులతో ప్రకాశించు నీవనముల
 రూపములు ఆ పూవులను వర్షించుచుండుటచే వర్షించుచున్న
 మేఘములవలె కన్పడుచున్నవి.

భా॥ సం॥ పరోపదేశమే ప్రవృత్తిగాగల జ్ఞానవత్తులగు
 ఆచార్యులు సూచింపబడిరి. పుష్పములతో ప్రకాశించుట
 యనగా జ్ఞానసమృద్ధి కలిగియుండుట మేఘములు వర్షించుట
 యనగా సిస్వార్థముగా స్వపరిభేదము లేకుండ జ్ఞాన వర్షము
 కురిపించుట. పృక్షములవలె మేఘములును నిస్వార్థ దయా
 స్వభావము గల ఆచార్య పురుషులుగా సూచన. కొండలు,
 అడవులు, గ్రామములు, సమాద్రములు అను భేదము లేకుండ
 మేఘములు వర్షించుట సహజము కావుననే మేఘములును
 ఆచార్యులే.

శ్లో॥ సవిష సంఖసంస్పర్శవాతి చందనశీతలః

గంధవ భ్యవహన్పుణ్యాంశ్రమాపనయన్² నిలః॥

చందనమువలె చల్లనిదియు, సుగంధము నిచ్చునదియు,
 శ్రమను పోగొట్టునదియునగు వాయువు సుఖస్పర్శ కలిగించుచు
 హాయిగా వీచుచున్నది.

భా॥ సం॥ పంచ భూతములును పరమాత్మ నుండి
 జనించినవే. “ప్రాణాద్యాదురజాయత” వాయు రూపమున

జీవులకు పాణిము పోయు పరమాత్మ శైత్య, మాంద్య, సారభ్యములతో వీచుచున్నాడు. చల్లనివాడై హాయి గొల్పి, మెల్లనివాడై ఓదార్చి తాను పరిమళిస్తూ తన యందు భక్తి పరిమళమును తానే కలిగింపచేసి జీవుల కానందము గలుగ చేయువాడగు వాయు రూప ప్రాణాధార పరమాత్మ ఈ శ్లోకమున నూచితము.

శ్లో॥ పుష్పసంభన్నశిఖరావూర్తుతోజ్జ్వలచంద్రాః

అవిరామధుకరోత్తంసాః పృగీతాః పాదపాః॥

పుష్పములతో నిండియున్న కొనలు గల వృక్షములు తుమ్మెదలను శిరోభూషణములుగా గలిగియుండి గాలిచే కదల్చబడుచున్నవై గానము చేయుచున్నట్లున్నవి

భా॥ సం॥ పుష్పములతో నిండియుండుట అనగా వేద, శాస్త్రాధ్యయన జ్ఞానము కలిగియుండుట గాలిచే (వాయు రూప పరమాత్మ) నర్తించుట భగవత్కటాక్షముచే భగవదనుభవము కలిగి ఆనందోత్సాహములచే సృత్యము చేయుట. తుమ్మెదల ధ్వనియే సామగానము. భగవానుడు సామగాన ప్రియుడు వాని కటాక్షముచే కలిగిన భక్తిసారవశ్యముచే ఆడుచు, పాడుచూ, సామగానము చేయుచున్న నిత్యనూరులు సూచింపఁబడిరి.

శ్లో॥ పుష్పితాగ్రంస్తుపశ్యేమాన్కర్ణికారాన్సమంతతః
హాటకపృతి సంభన్నాన్నన్ నేతాంబరానివ॥

బంగారు రంగువలె బాగుగా పూచిన కొనలుగల యీ కొండగోగులను చూడుము. పీతాంబరములను ధరించి, బంగారపుటాభరణములను పెట్టుకొనియున్న మనుష్యులవలె నున్నవి.

బా॥ సం॥ ఇందు భగవద్భక్తులు భగవత్ సారూప్యమును చెందుట సూచింపఁబడినది. ఆచార్యుల ద్వారా భగవద్బోధనలను జీర్ణించుకొని అనన్య భక్తులై భగవత్సమీపము (పరమ పదము) నకు చేరునపుడు పరమ పదము నుండి నిత్య సూరులు ఎదురు వచ్చి ఈ చేతనులను ఆభరణాదులచే అలంకరింప చేసి భగవత్సన్నిధానమునకు గొనిపోవుదురు. కొండగోగులే భగవద్భక్తులు. నిండుగా పూచుటయే సంపూర్ణానన్య భక్తి రంగు రంగులుగా నుండుటయే పీతాంబరములు. బంగారు ఆభరణములు ధరించుట సూచితము.

(భక్తులు పరమాత్మను చేరునపుడు నిత్యులు ఎదురు వచ్చుట ఆలంకరించుట మొదలగునవి అర్చిరాది మార్గమున ప్రసిద్ధ విషయములు)

ఇంతవరకు చేతనుడు ఆచార్యుల ద్వారా భగవద్భక్తి కలిగి శరణాగతిచేసి, భగవత్కృతాక్షముతో భగవత్సారూప్యము నొంది, భగవంతుని చేరుట సూచితము.

ఈ విధముగా పరమాత్మను పొందవలసిన జీవులు అన్యాసక్తులై సంసారబద్ధులగుటకు భగవానుడు విచారించుట తరువాత సూచింపఁబడినది. వారితో కలియనిదే తానుండ

లేనట్లు విచారించుట పరమాత్మ యొక్క సౌలభ్య సౌశీల్యముల యొక్క పరాకాష్ఠ.

శ్లో॥ నహ్యేవం దమణీయేషు శాద్వలేషుతయాసహ
దమతోవే. భవేచ్ఛితా నస్పృహన్యేషువాభవేత్॥

శ్లో॥ పద్మపత్రవిశాలాక్షిం సతతం పంకజప్రియాం
అపశ్యతోవేవైదేహీం జీవితం నాభిరోచయే॥

ఇట్టి రమణీయములగు పచ్చిక బయళ్లలో సీతతో విహరించుచున్న యెడల నాకీవిచారముండకపోవును ఇతర విషయములలో గూడ ఆశయుండదు. తామర రేకులవలె విశాలమైన కనులు గలదియు, ఎల్లప్పుడు పద్మములపై ప్రీతి కలదియు నగు సీతను జూడకుండ నాకు జీవితములా రుచి లేక యున్నది.

శ్లో॥ నహ్యహంజీవితంశక్తః
తాచ్ఛతేజనకాత్మజాం॥

జనకుని కుమార్తెయగు సీత లేనిచే నేను జీవించుటకు గూడ శక్తిగల వాడనుకాను. నగరమున కేగిన పిమ్మట సీతను గూర్చి జనకాదులడిగిన నేనేమి చెప్పుదును? కావున నేనింటికి రాజాలను. నీవు పొమ్ము. అని పలికి దుఃఖించుచుండ లక్ష్మణుడు తామునకు ధైర్యము చెప్పనట్లు యుక్తిగా.

శ్లో॥ సంస్తంభ, రావం! భద్రంతేమాకుచఃపురుషోత్తమం!
నేదృశానాంమతిర్మందా భవత్యకలంపాత్మనాం॥

రామచంద్రా! ధైర్యమవలంబింపుము నీకు మంగళ
మగుగాక! పురుషోత్తమా! శోకింపకుము నీవంటి ధీరులగు
వారి బుద్ధి మందము గాదు (కుంటువడదు) శోకము ధైర్యమును
పోగొట్టును. ధైర్యము లేకున్న ఉత్సాహము నశించును.
ఉత్సాహము కంటే బలమైనది లేదు. కావున ధైర్యోత్సాహ
ములను వీడక సీతను వెదకుదము. దానిచే కార్యసాధన
మగును.

శ్లో॥ మహాత్మానం, కృతాత్మానం, ఆత్మానం
నావబుధ్యసే॥

మహాత్ముడవైన నీవు నిన్ను తెలిసికొనలేకన్నావు అని
పలికెను. ఆ మాటలకు రాముడు శోకమును విడచి ధైర్య
మవలంబించెను. వారిరువురూను సుగ్రీవుని వెదకుచుండ వారిని
జూచి ఋశ్యమూక పర్వతముపై నున్న సుగ్రీవుడు, వారు
వాలిచే పంపబడిన వారేమోనని భయపడి సమీపములో
నున్న మఠంగా శ్రమమునకు తన మంత్రులతో పారి
పోయెను.

భా॥ సం॥ సంసారములో బడి కొట్టుకొనుచున్న జీవులను
జూడగా పరమాత్మకు అనిర్వచనీయమైన దయగల్గును.
“కృపా కామ్యపజాయతే” (ఏదో ఒక విధమగు దయ గల్గును)

అందుచే వారిని రక్షించుటకు మార్గము వెదకును అదియే సీతను వెదకుట. వారితో కలిసి ఆనందించుటయు, పరమాత్మ సౌలభ్యము. తానొక్కడు ఆనందింపలేడట 'సప్తకాశీనరమేత' (ఆతడొక్కడే ఆనందింపలేడు) అందువలననే పరమాత్మ జీవులతో ప్రవేశించి వారికొరకై వారితో బాటు సుఖదుఃఖములతో మునిగి తేలుచుండును. అదియే సీతారూపమున నున్న సీత అను జీవునకై విచారించుటయు, ఆమెను పొందగా ఆనందించుటయును.

సీతమ్మ లక్ష్మీ అవతారము దానిని సూచించుటకే “పద్మపత్రవిశాలాక్షీ, పంకజస్రియా” అను లక్ష్మీనామములనే ఉపయోగించి లక్ష్మీ విశిష్టుడగు నారాయణుడు ఆమెను విడచి యుండలేకుండుటను సూచించుచు సీతా విరహమును పొందుచున్నట్లు బాహ్యముగా కనబడునట్లు చూపెను.

బాహ్యముగా కేవల మానవత్వము సూచించుచున్నట్లున్న రామునకు లక్ష్మణుని మాటలు పరమాత్మను గుర్తుచేసినట్లయినది. రాముడు మహాత్ముడు = అంతకంటె గొప్పవాడు లేనివాడు పరమాత్మ కృతాత్ముడు = తనంత తాను కల్పించుకొన్న జీవాత్మతో కలిసి యున్నవాడు. ఈ రెండునూ తానే అయిన విషయమును మరచెనా (తెలిసికొనలేకున్నాడా) అనునట్లును మరల లక్ష్మణుడు జ్ఞాపకము చేయుచున్నట్లుని ఆతని మాటలచే ధ్వనించుచున్నది.

మతంగాశ్రమమును జేరి భయపడుచున్న సుగ్రీవుని జూచి ఆంజనేయుడు “సౌమ్యుడా! ఈ ప్రాంతమందు నీవుండగా

వాలివలన నీకు భయములేదు, వాశెవ్వరో తెలియకయే నీల పలుకఁజెప్పవు? నరియగు బుద్ధితో ఆలాచించి తెలివిగా విషయమును గ్రహింపవలెను” అని పలుకగా సుగ్రీవుడు “మూసలీ! ధనుర్ధారులగు వారల రూపములు చూచిన నెవ్వరికి భయము కలుగకుండును? రాజులు బహుమిత్రులు అందుచే “వాలియే వారిని పంపెనేమో” అని నా అనుమానం కావున నీవు వ్రాకృత వేషమును ధరించి వారి వద్దకుఁబోయి చక్కని సంభాషణతో వారి మాటలలో చేష్టలలో గల ఆంతర్యమును గ్రహించిరమ్మ

శ్లో॥ మవైవాభిమంభం స్థిత్యాపృచ్ఛత్వం హరిపుంగవ॥

నాకు నీముఖము కనబడునట్లుగా నిలబడి మాట్లాడుము అని పలుకగా ఆంజనేయుడు అట్లే అని భిక్షురూపమును ధరించి వారివద్దకేగెను. కాని రానులత్కృణులను జూచిన హనుమ తన విషయమునే మరచినాడు.

శ్లో॥ ఆబభాషేతదావీరౌ యథావత్ప్రశంసచ

సంపూజ్యవిధివద్దీరౌ హనుమాన్వహారూతాత్మజః॥

వారిరువురను యథావిధిగా ప్రశంసించి పూజించి యిట్లు పలికెను.

శ్లో॥ రాజర్షిదేవప్రతివరౌ తాపసౌసంశ్రితవృతౌ

తాసయంతౌత్పగగణా నన్యాంశ్చపనవారిణః॥

శ్లో॥ దైవ్యవంతౌసంవర్ణాభాతౌయంవాంబీరవాససౌ

శ్రీమంతౌరూపసంపన్నౌవృషభశ్శేష్టవిక్రమరౌ॥

శ్లో॥ పద్మపత్యైక్షణౌపీరౌజటామండః ధారిణౌ
అన్యోన్యసదృశౌపీరౌదేవతోకాదివామరౌ॥

శ్లో॥ యదృచ్ఛయేవసంప్రాప్తౌచంద్రసూర్యౌవసంధరాం
విశాలవక్షసౌపీరౌమానుషాదేవరూపిణౌ॥

శ్లో॥ ఉబౌయోగ్యావహంమన్యేరక్షితుంపృథివీమివహం
అయతాశ్చ సువృత్తాశ్చబాహవః పరిఘోపమాః॥

శ్లో॥ సర్వభూషణభూషార్థాః కిమర్థం నవిభూషితః?

దేవతలవలె మిక్కిలి సౌందర్యము కలవారై వ్రతాచరణులగు తాపసులవలెను, రాజర్షులవలెను ఉన్న మీరు సంపాతీరమందలి మృగములకు అన్యులగు వనచారులకు భయము కలుగునట్లు ఈ ప్రదేశమంతయు పరిశీలించుచు ఈ దుర్గము ప్రదేశమునకు వచ్చుటకు కారణమేమి? బంగాకు శరీరకాంతి గలవారై సంపాతీరమును ప్రకాశింపజేయుచు, సింహపరాక్రమముతో, ఇంద్రచాపముల వంటి ధనస్సులను ధరించి శత్రుసంహారము చేయుచున్నవారివలెనున్న శ్రీమంతులైన తామెవ్వరు? రాజ్యమేలుటకు తగిన వారైన మీరు ఈ ప్రదేశమున కేల వచ్చితిరి? తామర రేకులవంటి నేత్రములు కలిగి జటలు ధరించియు యాదృచ్ఛకముగ భూమికి దిగివచ్చిన చంద్రనూర్వులవలెనున్నారు.

విశాల వక్షములు కలవారై పరిఘల వంటి భుజములు కలవారై, అలంకరించు కొనతగిన వారై నను ఎందులకు అలంకరించుకొనలేదు? ఈ భూప్రదేవమునంతను రక్షించుటకు తగినవారుగానున్నారు. బుసలు కొట్టుచున్న సాములవంటి బాణములతో మీ అమ్ముల పొదులు నిండియున్నది మీ కరవాలములు (కత్తులు) పొరలు విడిచిన సాములవలెనున్నవి. నాతో ఏల నూట్లాడకు! ధర్మాత్ముడై న సుగ్రీవుడు సోదరుడగు వాలిచే తరుమగొట్టి బడి ఋష్యమూక పర్వతముపై దుఃఖముతో నున్నాడు. నేనాతని మంత్రిని 'హనుమంతుడ'ను పేరు గలవాడను. సుగ్రీవుని పంపున వచ్చితిని. ఆతడు తమతో స్నేహమును కోరుచున్నాడు అని యదార్థమునే పల్కెను.

భా॥ సం॥ ఈ ప్రశ్నలో ఆంజనేయుని మనోదృష్టికి రాముడు పరమాత్మగనే గోచరించినట్లు ఆతని మాటలలో ధ్వనించుచున్నది. భిక్షురూపముతో వచ్చి వారి రూపములు చూడగనే మైమరచి తన యదార్థ విషయమునే చెప్పెను. 'దేవప్రతిమా' 'దేవతలవంటివారు' అనుటచే వారు స్వయం ప్రకాశులని తెలియుచున్నది. 'సువర్ణాభా' బంగారము వంటి శరీర కాంతిగలవారు అనుటలో శ్రీరాముడు భగవానుడే గావున ఉపనిషత్తులలో చెప్పబడిన 'య ఏషాంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషః' అను (వాక్యము) నూల్గిము చేత 'అంతరాదిత్య విద్యో భగవానుని బంగారు రంగు గలవాడు అని పేర్కొనుటవలనను' 'ధ్యేయస్సదా...హిరణ్మయవపుః' అనుటచేతను శ్రీరాముడు బంగారు రంగు గలవాడుగా మారుతి మనోదృష్టికి గోచరించియుండును. ఇక లక్ష్మణుడు

స్వయముగనే 'శుద్ధజాంబూనదప్రభః' అని శుద్ధి చేసిన బంగారు వంటి కాంతగలవాడు గాన సువర్ణాభత్వ మిరువురకు కలదు.

'పద్మపత్రీక్షణా' తామర రేఖల వంటి కన్నలు గల వారు అనుటచే భగవానునకు 'పుండరీకాక్షుడను సార్థక నామమును తెలియచేయు, 'యథాకప్యసం పుండరీక మ్మేష మక్షిణీ' అని ఉపనిషత్తులొ చెప్పబడిన ఆ లక్షణ మ్ము పరమార్థమే. శేషాంశసంభూతుడుగాన లక్ష్మణుని నేత్రములు ఎఱ్ఱగా నుండుటయు సహజము.

'బాహవః' అని బహువచనము చెప్పటచే 'ఇరువురి భుజములు' అని చెప్పవచ్చును. ఆంలర్యముగా శ్రీరాముడు చతుర్భుజుడుగా దర్శన మొసంగుట సూచితము.

'శ్రీమంతే' 'శ్రీ' అనగా లక్ష్మీ ఆమె కలవాడు శ్రీమంతుడు. అతడే నారాయణుడు. 'శ్రీ' అనగా కైంకర్య లక్ష్మీ అది గలవాడు లక్ష్మణుడు. 'లక్ష్మీవాన్' అనియు, 'శ్రీమాన్' అనియు సౌమిత్రిని గూర్చి రామాయణములో అనేక మారులు చెప్పబడెను. కావున వారిరువురును శ్రీమంతులే. ఈ విశేషణము శ్రీమన్నారాయణావతార నూచనకే.

'యాదృచ్ఛయైవసంప్రాప్తాచంద్రినాశ్యావసుంధరాం' 'యాదృచ్ఛికముగా భూమికి దిగివచ్చుట' అనగా భగవానుడు తనంతలానుగా మానుషరూపమును ధరించుటకు 'పితరం

రోచయూమాన ... దశరథం” అని తానే దశరథుని తండ్రిగా వరించి భూమికి దిగివచ్చిన వాడని భావము. అదియుఁగాక “అజాయమానో బహుధా విజాయతే” పుట్టుక లేనివాడు అనేక విధములుగా తన యిష్టము వచ్చినట్లు పుట్టుటయు నూచితము.

చంద్రసూర్యు లిరువురితో పోలిక మిత్రులకు చంద్రుని వలె చల్లగను, శత్రువులకు సూర్యునివలె తీక్షణముగను ఉండురని భావము. ఆ చంద్రసూర్యు లిరువురును పరమాత్మ నుండి పుట్టినవారే, “చంద్రమామనసోజాతః, చక్షోన్సార్యో అజాయత” అను పురుషసూక్త సూక్తిచే చంద్రసూర్య రూపములు రెండునూ సర్వేశ్వరుడే.

“రక్షీతుం పృథివీమిమాం” భూమిని రక్షించుట కొరకై అవతరించిన వాడు ‘రక్షీంచుట’ అనగా సృష్టి స్థితి సంహారములు మూడును రక్షణలోనే యున్నవి. అనగా సృష్టి, స్థితి, సంహారములు చేయుటకు తగినవారని భావము. పరమాత్మ పూర్వహితారమగు పరవాసుదేవులే సంకర్షణ, ప్రద్యుమ్న, అనిరుద్ధరూపములతో సృష్టి, స్థితి, సంహారము లొనర్చుట నూచితము.

వజ్రాయుధముల వంటి ధనస్సులు, పౌరలు విడిచిన పాములవంటి ఖడ్గములు, బుసలుకొట్టుచున్న సర్పముల వంటి బాణములతో నిండిన అమ్మల పొదులు ధరించి “శత్రు సంహారకులు” అన్నట్లున్న వారు అనుటలో సర్వరాక్షస సంహారము నూచితము.

ఈ విధముగా భ,గ,వ, చ్చబ్ద వాచ్యుడై, నారాయణ స్వరూపుడై, చతుర్భుజుడై సృష్టి, స్థితి, కాయకారకుడై, రాక్షస సంహారకుడై లీలావిహారుడై ఆంజనేయుని మనో దృష్టికి పరమాత్మయే గోచరించినట్లు ఆతని మాటలవలన ధ్వనించుచున్నది. కిష్కింధకాండలో 'నారాయణ' పదము యొక్క అర్థము కొంతవరకు ఈ మాటలచే సూచింపబడినది.

ఆంజనేయుని మాటలకు శ్రీరాముడు సంతసించి లక్ష్మణునితో అరిందమ! ఏ సుగ్రీవుని కొరకు మనము వెదకు చుంటిమో ఆ సుగ్రీవునిచే పఠనబడిన ఆతని మంత్ర అయిన యీతడు మన వద్దకే వచ్చెను. ఆతనితో మధురముగా, స్నేహయుక్తముగా మాట్లాడుము.

అంతేగాదు —

శ్లో॥ నాన్మగ్వేదవినీతస్య నాయంజుద్వేదధారిణః

నాసామవేదవిదుషః శక్త్యవేపం పృభాషితం॥

శ్లో॥ నూనం వ్యాకరణం కృత్స్నవనేన ఒహః ధాశుతం
అవిస్తర వంసందిగ్ధ వంవలంబిత వంద్యతం॥

శ్లో॥ ఉచ్ఛార్జయంతి కళ్యాణీం వాచం హృదయం హరిణీం
అనయా చిత్రయావాచా త్రిస్తానవ్యంజనస్థయా॥

శ్లో॥ కస్యనారాధ్యతే చిత్తసంద్యతాసేరదేరపి

ఏవంగుణ గణైర్భుక్తై యస్యస్యః కాద్యసాధతాః

తస్యసిద్ధ్యంతి సర్వార్థాః దూతవాక్య పృబోదితాః॥

“ఋగ్వేదవిసీతుడు, యజుర్వేదధారి, సామవేదవిదుడు, తప్ప ఇతరు లిట్లు మాట్లాడజాలరు. అపశబ్ద మేమాత్రము లేకుండుటచే వ్యాకరణ శాస్త్రజ్ఞునివలె నున్నాడు. మాటలాడు నపుడు శరీర వికారము లేవియును లేవు. ఆలస్యము గాని, తొందరగాని లేక చక్కని స్వరముతో మనస్సును హరించు నట్లు పలుకుచున్నాడు. విచిత్రమై శిరిష్సు, ఉరిము, కలరము, అను త్రిస్థానములనుండియు, ఉదాత్తానుదాత్త స్వరీతిముతో చక్కగా మాటలాడుచున్న యీతనిపై కత్తినెత్తిన శత్రువున కై నను ద్వేషము పోయి అనురాగము కలుగును. ఇట్లు శార్యసాధకులైన దూతలున్న యెడల వారి మాటలవలననే యజమానునికి సర్వశార్యము లును సిద్ధించును” అని పలికెను.

భా॥ సం॥ ఆంజనేయుని మాటలను బట్టి ఆతడు ఆచార్యుడుగను (తగిన) దూతగను ఉండుటకు తగినవాడని శ్రీరాముడు గుర్తించినట్లు పై వాక్యమువలన తెలియు చున్నది. వేదవేత్త శాస్త్రసంపన్నుడు, మంత్రజ్ఞుడు, ఋషి భక్తుడు, పురాణజ్ఞుడు, దయావంతుడు, గురుభక్తయుతుడు, మాత్సర్యము లేనివాడు ఆచార్యుడుగా నుండుటకు తగిన వాడు ఈ లక్షణములు ఆంజనేయునిలో నున్నట్లు శ్రీరాముని మాటలలో నగపడుచున్నది.

ఋగ్వేద విసీతుడు — విసీతుడనగా బాగుగా శిక్షింప బడినవాడు. ఋగ్వేదమున ప్రతివర్ణము స్వరముతో కూడి యున్నందున మనస్సును దానియందే ఉంచి సావధానముగా ఉచ్చరింపబడునట్లు శిక్షితుడు కావలెను ఈతడట్లు సావధాన

ముగా మాట్లాడుటచే ఋగ్వేద విసేతుడు కావలెను. (చెప్పెడి విషయము నందు ఏ మాటకు ఎంత పలుకుబడి కావలెనో అట్లు ఊహితో పలుకుట) అట్లు మాటలాడు చున్నవాడు గావున ఈతడు ఋగ్వేద విసేతుడు.

యజుర్వేదధారి - ధారణ మనగా చెప్పిన దానిని జాగ్రత్తగా మనస్సునందుంచుకొనుట. యజుర్వేదములో ఒకే వాక్యము అనేక పర్యాయములు చాలచోట్ల వచ్చుచుండును. ఆ తగువాత వాక్యములు నూరును ఆ వాక్యమును మనస్సు నందు ధరించి పట్టుటయే ధారణ. ఇది యజుర్వేదమునకు మిక్కిలి అవసరము. ఏమాట తగువాత ఏది సలకవలెనో అట్లే ఈతడు క్రియము తప్పకుండ పలుకుచున్నాడు. కావున యీతడు యజుర్వేదధారి.

సామవేదవిదుడు - “విదుడు” అనగా బోధల నున్న దానిని గూడ బాగుగా ఎరిగినవాడు. సామవేదము గాన ప్రధానమైనది. ఎక్కడ ఏ స్వరము ఎంత పరకు గానము చేయవలెనో బాగుగా ఎరుగవలెను. అట్లు గానము చేయుటయే విద్యతు. ఇది సామవేదమున కవసరము. గొంతుకతో ఏ అప స్వరమును లేకుండ మాట్లాడుట. ఈతడట్లే నుస్వరముతో మాటలాడు చుండుటచే సామవేద విదుడని తెలియు చున్నది. ఇవన్నియు వేదాధ్యయన పగుని లక్షణములు.

అంతేగాక “రక్షితుం పృథివీమిమాం” ఈ భూమిని రక్షించుట కొరకు అని పంతుటచే ఋగ్వేద మందలి “బ్రహ్మవా ఇదమేక ఏవాగ్రి ఆసీత్” మొదలగు వానిని

బాగుగా అవగాహన చేసికొన్న ఋగ్వేద వినీతుడనియు, “మానుషా దేవరూపిణౌ” మానవరూపము ధరించిన దేవతలు అని పలుకుటచే యజుర్వేద మందలి “అజాయమానో బహుధా విజాయతే” ఇత్యాదులచే పరమాత్మ అనేక విధములుగా అవతరించును అని తెలియచేయు “యజుర్వేదధారి” అనియు “పుండరీకాక్షౌ” తామరపూవులవంటి కన్నులు గలవారు “సువర్ణాభౌ” బంగారు వంటి కాంతిగలవారు అని పలుకుటచే చాందోగ్యోపనిషత్ లో చెప్పబడిన “యథాకప్యాయసంపుండరీక మేవమక్షిణీ” “హిరణ్మయఃపురుషః” మొదలగు పరమాత్మ స్వరూపమంతయు చెప్పేడి ఉపనిషత్తులన్నియును బాగుగా ఎరిగినవాడవి స్పష్టమగుచున్నది.

మరియు మాటలలో అపశబ్దము లేకుండుటచే వ్యాకరణజ్ఞుడనియు, అవయవము లందు ఏవికారము లేకుండుట, శబ్ద విస్తారము లేక పదవర్ణాదులలో సందేహము లేక, ఆలస్యముగా గాని, తొందరగాగాని, కాకయుండుటచే శిక్షయందు శిక్షితుడనియు. మధ్యమ స్వరముతో హృదయమును హరించునట్లు మంగళకరమైన మాటలను బట్టి దయాది గుణములు గలిగి భగవద్భక్తియుతుడై నిర్మాతస్వరూపుతో శిష్యులను సాకగల శక్తిగలవాడనియు అందుచే ఆచార్య స్థానమునకు తగిన వాడనియు శ్రీరాముని మాటలలో వ్యక్తమగుచున్నది. ఆంజనేయుని ఆచార్య స్థానీయ విశిష్టత శ్రీరాముడే ఈ కాండమునందు ప్రాతిపదికగా నూచించెను.

(శ్రీ)రాముని మాటలు వినిన లక్ష్మణుడు హనుమంతునితో
 “సుగ్రీవుని గుణములను మేము వినియున్నాము. అతనితో
 సఖ్యము మాశంగీకారమే” అనగా మారుతి మిక్కిలి
 సంతృప్తితో “అయ్యా! తామెందులకీ ఘోరారణ్యమునకు
 వచ్చితిరి?” అని అడిగెను అంత సౌమిత్రి.

శ్లో॥ రాజా దశరథోనామ ద్యుతిమాన్ ధర్మవత్సవః
 బాతుర్వర్ష్యం స్వధర్మేణ నిత్యవేదాభ్యపాలయత్॥

శ్లో॥ తస్యా యంపూర్వజః పుత్రో రామోనామజనైశ్శుతః
 శరణ్య స్పర్షభూతానాం పితుర్నిర్దేశపారగః॥
 రాజబక్షణసంపన్నః ... గుణవత్తరః ...

శ్లో॥ అహమస్మావరోభ్రాతా గుణైర్దాస్యమంపాగతః
 కృతజ్ఞస్య బహుజ్ఞస్య లక్ష్మణోనామ నావంతః॥

శ్లో॥ రాజ్యాద్భ్రష్టోవనేవస్తం మయరాసార్థమిహాగతః
 భార్యయాచ మహాతేజాస్పితయరానుగతోదశీ॥

దశరథుడను మహారాజు మిక్కిలి తేజస్వంతుడై
 అయోధ్యానగరమునకు ప్రభువుగా నుండి ధర్మమనంద
 ఆసక్తికలవాడై నాల్గు వర్ణముల వారిని పాలించుచుండెడి
 వాడు. ఈ (శ్రీ)రామసందుజాతని జ్యేష్ఠ పుత్రుడు. సర్వ
 భూత శరణ్యుడు. రాజలక్షణములతో కూడిన వాడు. మిక్కిలి

గుణవంతుడు. వన్ను లక్ష్మణుడు దండుకు. ఈ రామచంద్రుని గుణములకు దాసుడనైతిని ఈతడు కృతజ్ఞుడు. బహుజ్ఞుడు. తండ్రి మాట నిలుప దలచి రాజ్యమును విడిచి అరణ్య వాసము చేయుచుండ మేము లేని సమయమున రావణుడను వాడు సీత నపహరించెను.

ఆ రావణుని వెదకుచుండగా కబంధుడనువాడు గామునిచే శాపమోక్షమును పొంది “సీతను వెదకుటకు సుగ్రీవుడు సమర్థుడు” అని చెప్పెను. ఆ సుగ్రీవుని కొరకై మేము వెదకు చున్నాము. ఇదిమో యదార్థి వృత్తాంతము.

శ్లో॥ ఏషదత్త్వాచవిత్తాని పౌప్యజానంత్రవందయశః
తోకనాథః పురాభూత్వా సుగ్రీవం నాథవింశ్చతి॥

శ్లో॥ పితాయస్యపురాహ్వసే శ్చరణోద్ధర్మవత్సవః
తస్యపుత్ర శ్చరణ్యాశ్చ సుగ్రీవం శరణం గతః॥

శ్లో॥ సర్వతోకస్య ధర్మాత్మా శరణ్య శ్చరణం పురా
గరుద్మేదాఘవస్సోదయం సుగ్రీవం శరణం గతః॥

శ్లో॥ యస్యప్రసాదే సతతం ప్రసీదేయం వివరః ప్రజాః
సదామో వానదేంద్రస్య ప్రసాదమభికాంతతే॥

“పూర్వము ఏమహానుభావుడు కోరిన వారికి సమస్తై శ్వర్యముల నిచ్చి ఉత్తమమైన కీర్తిని సంపాదించి లోక

నాదుడుగా నుండెనో, ధర్మవత్సలుడు, శరణ్యుడు అయిన దశరథునకు కుమారుడయ్యెనో, ధర్మాత్ముడై, సకల లోకములకు శరణ్యుడయ్యెనో, ఎవని అనుగ్రహమువలన ప్రజలు తృప్తచిత్తవృత్తి కలవారై నారో అట్టి నా అగ్రజుడగు రఘువంశ సంభూతుడైన రాముడు వానర రాజయిన సుగ్రీవుని అనుగ్రహము కోరుచు శరణు వేడుచున్నాడు” అని పలికెను.

భా॥ సం॥ లక్ష్మణుని మాటలలో తమ వంశీయుల ప్రతిష్ఠ, అట్టి వంశము గనుకనే పరమాత్మ అందవతరించుట, పరమాత్మ యొక్క అసాధారణ లక్షణములు, అందువలననే జీవులందరును వానికి దాసభూతులగుట ప్రతిపాదించబడుచున్నది. ద్వయ మంత్రమందలి “శరణం” అనునది నూచింపఁబడినది.

రఘువంశీయులు ధర్మము నందే ఆసక్తిగలవారు. నాల్గు వర్ణముల వారిని స్వధర్మములకు భంగము రాకుండ కాపాడువారు. కనుకనే భగవానుడు దశరథునే తండ్రిగా వరించెను. గుణవంతుడు-సౌఖ్య, సౌలభ్యాది సకల గుణములు గలవాడు, కనుకనే తండ్రి మాట నిలబెట్టవలచి రాజ్యమును తృణప్రాయముగా విడిచి వచ్చినాడు కృతజ్ఞుడు. చిన్న ఉపకారమునె నను గొప్పగా చెప్పకొనువాడు, తృప్తి చెందువాడు “కృతేనై కేన తుష్యతి” అని అయోధ్యాకాండము నందే చెప్పబడినది అంతేకాదు. “బహుజ్ఞుడు” అనేక విషయములు (అన్నియు) తెలిసినవాడు ‘యస్మద్వజ్ఞస్సర్వవిత్’ అను పరమాత్మ లక్షణములు కలవాడు. అట్టి భగవద్గుణములకు

లోబడిన నేను ఆతనికి దాసునిగానుంటిని 'పరవాసస్మికాకుల్ స్థ' అన్నాడు ఇదివరకే. అందుచే చేతనులందఱును పరమాత్మకు దాసులే అగుట సూచితము.

“సర్వభూత శరణ్యుడు” కేవలము అల్పులగు జీవులకే గాదు పంచభూతములను నియమింపగలవాడు. “భీషాస్మాత్ వాతఃపవతే, భీషాదేతి సూర్యః, భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ” ఇత్యాది ఉపనిషద్వాక్య ప్రతిపాద్యుడైన పరమాత్మయే గావున సర్వభూత శరణ్యుడు ఈరాముడే సుమా! అంతేగాదు సర్వలోక శరణ్యుడు - లోకము లన్నింటికిని రక్షకుడు. సృష్టి, స్థితి, లయ కారకుడు. సర్వసంపదల నొసగుట అనగా భక్తితో ప్రార్థించిన వారికి పునరావృత్తి రహితమైన షరమ పదమును కటాక్షించగలడు. “గచ్ఛలోకానను త్రమాన్” అన్నాడు జటాయువును.

ఈ శక్తులు ఒక పరమాత్మకే కలవు. ఇవి ఒక్క సరమాత్మకే సాధ్యములు. అని సూచించెను. “లోకవాధః పురాభూత్వా” పూర్వ మీతడు సమస్త లోకములకు ప్రభువు సుమా! ఈ జీవులందఱు ఈతని కటాక్షము చేతనే తృప్తి చెందినవారు ఈ మాటలన్నిటియందును రాముడు పరమాత్మగనే ధ్వనించువట్లు లక్ష్యుణుడు పలికెను.

ఆ మాటలకు ఆంజనేయుడు సంతసించి “సుగ్రీవుడు వాలిచే అపహరింపబడిన రాజ్యమును, భార్యను గూడ పొందగలడని నిశ్చయించుకొని రామా! సుగ్రీవుడు మీపనికి

తప్పక సాయపడగలడు. రండు ఆతని వద్దకు పోవుదము” అని పలికి భిక్షరూపమును విడిచి వానరరూపుడై వారిని భుజములపై కూర్చుండ బెట్టుకొని మగ్గీవుని వద్దకు వెళ్లెను.

భా॥ సం॥ రాముడు పరమాత్మ. ఆ పరమాత్మను ఆంజనేయుడు వహించెను. పరమాత్మను వహించునది మంత్రము. ఆ మంత్రమే ఆంజనేయుడు. ఆచార్య స్థానము నందుండుటకు వేదాధ్యయన పరుడేగాక బ్రహ్మోష్ఠుడు కూడ కావలెను. “శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం” ఇది వరకు శ్రోత్రియుడు-వేదాధ్యయనపరుడు పరమాత్మను వహించుటచే ఆంజనేయుడు బ్రహ్మోష్ఠుడు కూడ అయినాడు. అట్టివాడే మంత్రోపదేశార్హుడు అగు ఆచార్యుడు. ఆయన ద్వారానే జీవులు పరమాత్మను చేరవలెను. అట్లే ఇహుడు ఇచ్చట జీవుడై న సుగ్రీవుడు శ్రోత్రియుడై, బ్రహ్మోష్ఠుడై, పరమాత్మను వహించిన ఆచార్యుడగు ఆంజనేయుని ద్వారానే పరమాత్మయగు రాముని పొందగలిగెను.

ఆంజనేయుడు సుగ్రీవునితో రామలక్ష్మణుల వృత్తాంతమును చెప్పి “దృఢవిక్రముడు, సత్యవిక్రముడు, పితృర్హిదేశాది ధర్మపాలకుడు అయిన రాముడు అరణ్యములో నివసించుచుండగా రావణాపహృత భార్యుడై నిన్న శరణు కోరుచున్నాడు. వారిని ఎదుర్కొని పూజింపుము” అని పలికెను.

భా॥ సం॥ రాముడు సర్వేశ్వరుడే అయిన ఒక కోతిని శరణు కోరుట ఏమి? అనగా ఇందు పరమాత్మ యొక్క

సౌశీల్యము వ్యక్తమగుటయేగాని ఆతని పరత్వమునకు లాటు వచ్చుటగాదు ఆతనికి చేతిగాక కానికాదు బాలకాండ 1వ సర్గలో వాల్మీకి నారదుని “గుణవాన్ కః” అని ప్రశ్నించెనుక అచట “గుణము” అను దాని కర్థము “సౌశీల్యము.” చాలా గొప్పవాడు మిక్కిలి తక్కువ వానితో గాఢమైన స్నేహము కలిగి యుండుటయే “సౌశీల్యము” “మహతోమందే స్సహ నీరంధ్రేణ సంశ్లేషః” అని శాస్త్రము అదియే సౌశీల్యము యొక్క భావము.

ఇచ్చట రాముడు జ్ఞాన, బలాది సర్వ గుణములు గల వాడు. సుగ్రీవుడు వానరుడు అట్టివానితో “నీవే నేను, నేనే నీవు” అనునట్టి స్నేహము కలిగియుండెను. అందువలననే తానే శరణుకోరి దాపరికము లేని సౌశీల్యము ను నిరూపించెను. సౌశీల్యము లేని పరత్వము ప్రకాశించుదుగాదా! కనుకనే కృష్ణావతారమున మిక్కిలి తక్కువవారై లోకజ్ఞానము లేని వెఱ్ఱిగొల్లలచే కట్టబడి, కొట్టబడి వారికి స్వాధీనుడయ్యెను. కావున రాముడు సుగ్రీవుని శరణు కోరుట కేవలము సౌశీల్య ప్రకటనముకే అని ఎరుంగునది ఈ విషయము రామాయణ మున చాలచోట్ల ప్రతిపాదించబడినది. గుహుడ, జటాయువు, సుమంతుడు మొదలగు వారి విషయము బట్టి గ్రహించునది.

ఇక ఆంజనేయుడు సుగ్రీవునితో రాముని గూర్చి చెప్పటాలో సత్యవిక్రమాది భగవద్గుణములను ఆతనికి తెలియ చేయుటకే. భయస్థుడు, పాపము చేసినవాడు, తనను భగవంతుడేమి శిక్షించునో అని భయపడియుండ ఆచార్య

ముఖముగా భగవద్గుణములను విని భయము వీడి శరణాగతి చేయును. అదియే “ఉపాయము” అని తెలియ చేయుచు ‘శరణం’ అను ద్వయమంత్రశబ్దార్థము ఇచ్చట సూచింపబడినది.

ఇక బాహ్యముగా చూచిన రాముడు చక్రవర్తి కుమారుడు. తాటకాది మారీచ దుష్టరాక్షస వధ చేసి శివ ధనుర్భంగ మొనర్చి విరాధ కబంధాది రాక్షసులను సంహరించినవాడు. అయినను ఒక వానరుని సహాయమపేక్షించుట అనగా లోకములో ఎంత గొప్పవారైనను ఒకరి పనికి యింకొకరు సాయపడి అన్యోన్యకార్యములు నెరివేర్చుకొనిన కేవలము మానవులకే గాక పశుపక్ష్యాదులకు గూడ ఐక్యమత్వము పెంపొందుననియు, దానిచే లోకము సుఖశాంతి లతో నుండుననియు తెలియ చేయుటకే తన సౌశీల్యము ప్రదర్శించెనని ఎరుగునది.

హనుమంతుని మాటలు వినిన సుగ్రీవుడు మిగుల సంతసించి మానవ రూపమును ధరించి “సకృత్వామానుషం రూపం సుగ్రీవం” రామునితో “రామా! నీవు ధర్మాత్ముడవు, పౌరుషవంతుడవు, సర్వవత్సలుడవు, వానరుడనగు నాతో చెలిమి చేయదలచిన నాచేతిని పట్టుకొని దాటరాని వ్యవస్థను ఏర్పరచుము. (చేతిలో చేయి వేయుట ఈ నాటికిని ఆచారమై యున్నది) అనగా రాము డాతని హస్తమును పట్టుకొని పీడించి ఆతనిని కాగిలించుకొనెను. వెంటనే ఆంజనేయుడు శమీసమిధలను మధించి అగ్ని పుట్టించి పూజించి వారిరువురి మధ్య నుంచగా వారాముగ్నికి ప్రదక్షిణ మొనర్చి స్నేహము

గట్టుకొని “మన యిరువురికిని ముఖదుఃఖములు సమానములు. నీ ముఖమే నాముఖము. నీ దుఃఖమే నాదుఃఖము” అని ప్రతిజ్ఞ చేసికొనిరి.

శ్లో॥ త్వంవయంస్యోఽసివేహృద్యోహ్యోకందఃఖం

సుఖంభనౌ॥

భా॥ సః॥ ఆంజనేయుని ద్వారా శ్రీరామ సుగ్రీవులకు స్నేహము కలిగెను. అనగా ఆంజనేయుడను ఆచార్యుని శృపవలన “సుగ్రీవుడను జీవుడు” “శ్రీరామచంద్రుడ”ను పరమాత్మకు సమీపవర్తి కాగలిగెను. అను విషయము సూచితము.

ఇట్లు రామ సుగ్రీవులకు మైత్రి కలుగగా సీతమ్మకు, వారికి, రావణునకు ఎడమ కన్ను లదిరినవట. ఎడమ కన్ను అదురుట స్త్రీలకు (సీతమ్మకు) శుభసూచకము. పురుషులకు (వాల్మీ, రావణులకు) అశుభ సూచకము. అంత సుగ్రీవుడు రామునితో “శత్రుభయంకరా! ఆరాక్షసునిచే అపహరింపఁబడిన నీ భార్యను ఆకాశమందున్నను పాతాళమందున్నను వెదకి తీసుకొని వచ్చియిత్తును. నాకొక చిన్న అనుమానము. ఒక రాక్షసునిచే కొనిపోబడుచున్న ఒక స్త్రీ “రామా! రామా! అనుచు మమ్ములను జూచి ఉత్తరీయమును, ఆభరణములను క్రింద పడవైచినది. వానిని మేము తీసి దాచితిమి. ఆమె సీతమ్మ కావచ్చును. అని పలికి గుహ నుండి వానిని తెచ్చి రామునకు చూపెను.

ఆ యాభరణములను చూచిన రాముడు కన్నీరు
కార్చుచు “హంప్రియులారా అని దుఃఖించుచు” లక్ష్మణా!
సీతచే పచ్చికపై పడవేయబడిన ఈ ఆభరణములను చూచితేవా!
అనగా లక్ష్మణుడు వానిని చూచి,

శ్లో॥ నాహంజానామి కేయూరే నాహంజానామి కుండలే
నూపురే త్వభిజానామి నిత్యం పాదాభిపందనాత్॥

ఈ కేయూరములు, ఈ కుండలములు నేనెరుగను గాని
ప్రతిదినము ఆ తల్లి పాదారవిందములకు నమస్కరించు
చుండుటచే “ఈ అందెలు మాలిగము మా తల్లి సీతమ్మ”
అని గుర్తింపగలుగు చున్నాను.

భా॥ సం॥ ఈ మాటలవలన శేషభూతుడైన లక్ష్మణుడు
సీతారాముల సేవానిరతుడేగాని ఆన్యకీషయ లోనుడు
కాడనియు, సీతను కన్నెత్తియైన చూచి యెరుగడనియు
తెలియు చున్నది.

అంత రాముడు “సుగ్రీవా! ఆ రావణు డెక్కడ
నున్నాడు? నాసీత నపహరించిన ఆ దుష్టుని యిప్పుడే సంహ-
రించెదను.” అని పలుక సుగ్రీవుడిట్లనెను. రామా! ఆ రావణుని
స్థానముగాని, ఆతని బల, సామర్థ్య, పరాక్రమములుగాని
నేనెరుగమ? అయినను సీతను నీవు పొందునట్లుగా
ప్రయత్నించెదను. దుఃఖమును విడువ్రము చూడము. నేనును
భార్యను పోగొట్టుకొనియే యున్నాను. అయినను దుఃఖింప
లేదు. ధీరుడు దుఃఖింపడు. నిన్ను ప్రార్థించుచున్నాను.
విచారింపకుము అని అనునయించెను.

భా॥ సం॥ ఇచట సుగ్రీవుడు రావణుని గూర్చి తనకు తెలియనట్లు మాట్లాడెను. ఇదియొక రాజకీయము. అట్లుండగు ఏ రాజయినను తన కార్యము నెరవేరనిదే ఎదుటి వారి కార్యము నెరవేర్ప సిద్ధపడడు. కాక సుగ్రీవునకు మరియొక భయము కూడ కలదేమో అనితోచును ఏమన? రావణుని గూర్చి ముందుగానే రామునకు చెప్పినచో అప్పటి పరిస్థితిని బట్టి భార్యాసత్తుడగు రాముడు వెంటనే సీతాన్వేషణమునకు పంపదలచిన తన వద్ద తగినంత సైన్యము లేదు. వారి వధ జరుగనిదే వానర వీరులందఱును తన వశముకాదు. అందుచే (వానర వీరులు లేకుండుటచే) సీతాన్వేషణము జరుగదు. కావున ముందు వారి వధ జరిగి వానరులు తన వశము కావలెను. అంతేగాక రామ, సుగ్రీవులు భార్యాసత్తులై మిత్రులయినారన్న విషయము వాలీ, రావణులకు తెలిసిన యెడల వారిగుఱును ఏకము కావచ్చును. వారిగుఱును వీరిగుఱుకు శత్రువులు కదా! శత్రువు లిరువురు బలవంతు లేకమైన కనీసము సైన్యమైన లేక తామిరువురు ఏమిచేయ గలరని అనుమానించెను. అందుచే తమ యిరువురి కార్యములు భంగముగాక సక్రమముగా నెరవేరుటకు ముందుగా వారి వధ జరుగుట మంచిదని రామునితో తనకు రావణుని గూర్చి తెలియనట్లు మాట్లాడి ఆతనికి ధైర్యము చెప్పి దుఃఖితుడు కాకుండగ చూచుటకై ప్రయత్నించి యీ విషయమును (రావణుడు తనకు తెలియనట్లు మాట్లాడుట) మఱుగు పరచి యుండవచ్చునని చెప్పుదురు.

(బహుశః ఈ విషయము రాముడు గ్రహించియుండ వచ్చును) కనుకనే సుగ్రీవుని మాటలు వినిన రాముడు కన్నీరు తుడుచుకొని “సుగ్రీవా! హితమును కలిగించు మిత్రుడెట్లు పలుకునో అట్లే పలికినావు. ప్రస్తుతము నేనేమి చేయవలెనో చెప్పుము నావలన అన్ని పనులు ముగియునని సత్యముగా చెప్పుచున్నాను” అని పలుకగా సుగ్రీవుడు తన కార్యము నెరవేరినట్లే సంతసించెను.

భా॥ సం॥ ఇచట రాముడు ఆభరణ దర్శనముచే రావణుని వెంటనే చంపవలయునని సిద్ధపడట, “పరమాత్మ దుఃఖితులగు చేతనులపైగల వాత్సల్యాతిశయముచే వారిని శీఘ్రముగా రక్షింపవలెననెడి “త్వర”యు దుష్టశిక్షణ చేయుటలో ఆసక్తియు సూచింపబడినది.” అన్ని పనులు నావలన ముగియును అనుటచే సర్వశక్తులు గలవాడు గావున దుష్ట వాళీ, రావణుల శిక్షించుటయు, తద్వారా శిష్టరక్షణము ధర్మసంస్థాపనయు జరుగ గలదను సూచనయు చేయబడెను.

అంత సుగ్రీవుడు “రామా! నీదయచే సురరాజ్యమైనను పొందగలను. స్వరాజ్యమును పొందుట కాశ్చర్యమేమి? అన్ని సాక్షిగా మనము మిత్రులము. మిత్రుని బంగారము మొదలగు వస్తువులు తన సొమ్ముతో సమానములు. ధనికుడు, దరిదురుడు, దుఃఖి, సంతోషి, దోషి, నిర్దోషి అనుభావము లేకయే కార్య సాధనములూ నాతడువయోగపడును. అట్టి మిత్రునకై, ధనము, సుఖము, దేహము కూడ విడువవచ్చును.” అనిపలికి చిగుళ్లతో పూలతో నిండిన ఒక సొలవృక్షపు కొమ్మను

తెచ్చి దానిపై రాముని కూర్చుండచేసి తానును ఒక ప్రక్క కూర్చుండెను.

భా! సం! సుగ్రీవుడు మిత్రలక్షణములను ఇచట చక్కగా వివరించెను. మిత్రులు అర్థాసనాధిష్ఠితులగుట అతి మిత్రత్వసూచన కావున రాముని ప్రక్కనే ఒకే ఆసనముపై తాను కూడ కూర్చొనెను

పిదప రాముడు “సుగ్రీవా! నీకు వాలితోగల వైర కారణమును తెలియచేయుము. దానిని బట్టి తరువాత కార్యమును చేయుదును” అనెను.

భా! సం! ఇచట రాముని ధర్మమార్గమును గమనింప వలెను. వాలి చేసిన అపరాధమేమియో వివరముగా తెలియ నిడే ఆతనిని చంపిన అధర్మమగును. కాక యిందు సుగ్రీవుని దోషమేమయిన నున్నదేమో! ఇరువురివలనను దోషము లున్నను, లేదా వాలి యపరాధము సామాన్యమైనదైనను, ఇరువురను సమాధాన పరచి శాస్త్రదూష్యము కాకుండ వారిని క్షమపఱచుచు వాలి అపరాధము పెద్దదే అయి సుగ్రీవుని వలన దోషము లేని యెడల వాలికి దండనము తప్పదు. అని ఆలోచించి వారి వైరము గూర్చి అడిగెను.

సుగ్రీవుడు తమ వైరము గూర్చి యిట్లు చెప్పెను. “ఋక్షరజస్సు” అను వానర రాజుకు జ్యేష్ఠ పుత్రుడైన వాలి వానర రాజ్యమును పాలించుచుండగా రెండవ కుమారుడైన నేను ఆతనికి ప్రియము చేయుచు సేవకునివలె నుంటిని.

పూర్వము ఒకప్పుడు “మయుని” కుమారుడగు “మాయావి” కిని “వాలి”కిని స్త్రీ కారణముగా వైరము గలదట. అందుచే మాతూవి ఒక నాటి రాత్రి మా అన్నపైకి యుద్ధమునకు రాగా మా అన్న మిక్కిలి కోపముతో యుద్ధమునకు తలపడగా మమ్ములనందరను జూచి భయపడి “మాయావి” పారిపో నాగెను. నేనెంత వలదని బ్రతిమాలుచున్నను వినక మాయన్నయు వాని వెనుక పరుగెత్తసాగెను. నేనును మాయన్న యందలి ప్రేమచే ఆతడొంటివాడగునని వారి వెనుకనే వెళ్లితిని.

కొంత దూరము పోయి మాయావి ఒక అడవిలో గడ్డితో కప్పబడిన ఒక భూవివరములో ప్రవేశించెను. నేనెంత చెప్పినను వినక మాయన్నయు నన్నచటనే యుండమని పలికి మాయావితో గూడ ఆభూవివరముననే ప్రవేశించెను.

సంవత్సరమైనను వాలి రాలేదు. ఒకనాడు ఆ వివరము నుండి రక్తము ప్రవహింప వాలి ఆర్తనాదమును, మాయావి సైన్యము యొక్క బొబ్బలును వినబడెను. అందుచే వాలి చనిపోయి యుండునని తలచి మాయావి బయటకు వచ్చు నేమోయని భయపడి ఆ కన్నమునకు ఒక పెద్ద రాతిబండ అడ్డుపెట్టి దుఃఖించుచు అన్నకు ఉదకదానము చేసి యింటికి వచ్చితిని. ఈ విషయమును నేను చెప్పకపోయినను మంత్రులు ఎట్లా తెలిసికొనిరి.

శ్లో॥ శోకార్తశోచదకం కృత్వా తిష్ఠింధా మాగతస్సభే
గూహమానస్యవేతత్త్వంయత్త్వతోవంత్రభిసంఘతం
తతోహంతైస్సమాగమ్యసమ్మతై రభిషేచితః॥

రాజు లేని రాజ్యము ఆపదలపాలగునని మంత్రులు
ప్రజలును ఇష్టపడి నాకు పట్టాభిషేకముకానిచిరి కొన్నాళ్లకు
వారి వచ్చి నేనాతనికి నమస్కరించి పాదములు పట్టుకొని
యదార్థ విషయ మంతయు చెప్పుచున్నను వినక నన్ను
నిందించుచు నా మంత్రులను చెరలో నుంచి కట్టుబట్టలతో
దేశము నుండి వెడలగొట్టెను.

శ్లో॥ నిర్వాసయామాస తదా వస్త్రేజైకేనవానరః
తేనాహమపవిద్ధశ్చ హృతదాశ్చరాఘవ॥

అంతేగాక నా భార్యను గూడ అపహరించెను. అందు
లకు మిక్కిలి చింతించి వారి భయముచే దేశములన్నియు
తిరిగి తిరిగి యిక్కడకు వారి రాడని యిందుంటిని. నాయం
దనురాగముగలవారు నాతో నున్నారు. నన్ననుగ్రహింపుము.
అని కన్నీరు కార్చుచు పలికెను. శ్రీరాముడు సుగ్రీవుడు
ప్రాణభయముచే చేసిన అల్పదోషమును, వారి మూర్ఖత,
అహంకారము ముఖ్యముగా రుమాహరణము మొదలగు
దోషములను గ్రహించి దుష్టుడైన వారిని సంహరింతునని
ప్రతిజ్ఞ చేసెను.

కాని సుగ్రీవుడు నాలి బలమును తలంచుకొని భయపడుచు “రామా! వాలి మిక్కిలి బలవంతుడు. బ్రాహ్మముహూర్తము (చుక్క పొడుచు మొదలు సూర్యోదయము) లోనే నాల్గు సముద్రములకు వెల్లి సూర్యోపాసన చేయగలవాడు. పర్వత శిఖరములను బంతులవలె ఆడగలవాడు. ఒకప్పుడు “దుందుభి” అను రాక్షసుడు పోతరించి, సముద్రాని, హిమవంతుని తనతో యుద్ధమునకు రమ్మచి పిలువగా వారు యుద్ధము చేయలేక వాలి వద్దకు వంపిరి

వేయి యేనుగుల బలము కలిగిన దుందుభి మహిమ (ఎనుబోతు) రూపము ధరించి రాగా వానితో యుద్ధము చేసి వాలి వానిని చంపెను. ఆ కథేబరమును చూచితివా! కొండవలె నున్నది. ఈ కథేబరమును వాలి యోజనము పైకి ఎగుర వేయగా దాని నోటినుండి కారిన రక్తబిందువులు ఈమతంగా శ్రమముపై బడినవి. అది చూచి మతంగ మహర్షి కోపించి “ఈ కథేబరమును తన్నినవాడు ఈ ప్రాంతమునకు వచ్చిన యెడల చనిపోవుగాక” అని శాపమొసగెను అందుచేతనే వాలి యిచ్చటకు రాడను ధైర్యముతో ఇక్కడనున్నాను. చూచితివా! ఆసాలవృక్షముల నేడింటిని. వానితో ఒక్కొక్క దానిని వాలి వాశనము చేయగలడు” అని పలికెను.

సుగ్రీవునకు తన శక్తిపై నమ్మకము కలుగలేదని శ్రీరాముడు గ్రహించి అతనికి నమ్మకము కలుగుటకై దుందుభి కథేబరమును కాలి బొటన వ్రేలితో పదియోజనముల దూరము పైకి చిమ్మివేసెను. కాని ఆ కథేబరము ఎండి

శుష్కించుట చే తేలికయినదని సుగ్రీవున కింకను రాముని శక్తిపై నమ్మకము కలుగలేదు. వెంటనే రాముడు ఒక బాణమును తీసి సుగ్రీవుడు చూపిన సాలవృక్షములపై ప్రయోగింపగా ఆ బాణము ఏడు సాలవృక్షములను ఛేదించి పర్వత ప్రస్థము నుండి భూమిని చీల్చుకొనిపోయి తిరిగి శ్రీరాముని అమ్మల పొదిలో ప్రవేశించెను. వెంటనే సుగ్రీవుడు మిక్కిలి ఆనందాశ్చర్యములతో రాముని పాదములపై బడి నమస్కరించి చేతులు జోడించి “మహాత్మా! నీవు సమస్త సుకలతో గూడిన దేవేంద్రుని సైతము జయింపగల వాడవు వాలి యొక లెక్కయా! ఒక్క బాణముతోనే ఏడు సాలములు, పర్వతము, భూమియు కూడ ఛేదించబడినవి. నీవు అజేయుడవు. నీ ప్రతిజ్ఞ ప్రకారము వాలిని సంహరింపుము అని ప్రార్థించెను.

భా! సం॥ జీవుడు భగవచ్చక్తినిగూడ అనుమానించుట సహజము దానిని భగవంతుడే పోగొట్టవలెను. అట్లే సుగ్రీవుడు శ్రీరాముని శక్తిని అనుమానించెను. ఆ శక్తిని ఒకమారు చూచి నమ్మకము కలిగి శరణు కోరి పాదములపై బడెను. ఇందు భగవద్విషయమున చేతనుడు చేసిన అజ్ఞానము వలన కలిగిన అపరాధమును ఆ చేతనుడు శరణుకోరి భగవంతుని పాదములపై బడి మన్నింప వేడుట సూచితము. “చరణౌ శరణం” అను ద్వయమంత్రము స్పష్టమైనది.

అనంతరము సుగ్రీవాదులు కిష్కంధ సమీపమున కేగగా మిగిలినవారు చెట్లమాటున నుండగా సుగ్రీవుడు

వాలిని యుద్ధమునకు పిలిచెను. వాలి మిక్కిలి కోపముతో వచ్చి సుగ్రీవుని చావకొట్టుచున్నను రాముడు భాణ ప్రయోగము చేయలేదు. సుగ్రీవుడు వాలిచే చావుదెబ్బలాతిని భయపడి మరల ఋశ్యమూకమునకు పారిపోయెను

భా|సం| ఇచట సుగ్రీవుని భాగవతాపచార దోషమును పెద్దలు చెప్పుదురు. ఇంతవరకు సుగ్రీవుడు రామునేగాని మహాభక్తుడు భాగవతోత్తముడు అగు లక్ష్మణుని పట్టించుకొనలేదు. ఆంజనేయుడు రామలక్ష్మణుల నిరువురను సమానముగా గౌరవించి ప్రశ్నించెను. ఈతడట్లుచేయక సీతమ్మ నగలు రాముడు లక్ష్మణునకు చూపి గ్రహించుచున్నప్పుడు లక్ష్మణుడు పలికిన మాటలు వినిగూడ ఆతనిని గూర్చి కనీసము ఒక్కమాటయిన వలనకలేదు. లక్ష్మణుడు ఆచార్యస్థానీయుడైన పరమభాగవతోత్తముడు ప్రపన్నుడు. భగవంతునికి మిక్కిలి ప్రియుడు. అట్టి భాగవతోత్తముని ఆచార్యుని గుర్తింపక పోవుట సుగ్రీవుని దోషము. అట్టి ఆచార్యులను మరచిన శిష్యులగతి యెట్లుండునో యిచట నూచితము. అట్టి వారిని భగవానుడు గూడ ఉపేక్షించును. ఆచార్యుల ద్వారాగాని పరమాత్మ జీవులను అనుగ్రహింపడకుట స్పష్టమగుచున్నది. ఆంజనేయుడనెడి ఆచార్యుని ద్వారా సుగ్రీవుడను జీవుడు రామపరమాత్మను చేరగలిగెను. పరమాత్మకు మిక్కిలి ప్రీతిపాత్రులగు పరమభాగవతోత్తములను చిస్మరించుట అపరాధమై భగవదుపేక్షకు కారణమగును. “ప్రతిబధ్నాతిహి శ్రేయః పూజ్యపూజా వ్యతిక్రమః” పూజింపదగినవారిని పూజింపక పోవుటయు కార్యవిఘ్నము కదా!

సుగ్రీవుని వెనుకనే రామాదులును ఋశ్యమూక పర్వతమునకు రాగా సుగ్రీవుడు చిన్నబోయి “రామా! మూడుగా నీబలపరాక్రమములు చూపి వాలిని యుద్ధమునకు పిలుపుచునియు, వానిని చంపుదుననియు పలికి ఆతడు నన్ను చావగొట్టుచుండగా చూచుచు నూరకుండుట నీకు న్యాయమా!” అని పలుక రాముడు ఆదరముతో “సుగ్రీవా! మీరిరువురును వేషమువందును యుద్ధగమనాదులందును ఒకే విధముగా నుండుటచే పొరపాటున నాబాణము నీకే తగిలిన మూలఘాతముగుటయే గాక మిత్రహత్యాపాతకము గూడ నాకు చుట్టుకొనును గదా! అందుచే నేను బాణప్రయోగము చేయలేదు మేమందరము నీయధీనము. మరల వాలిని యుద్ధమునకు పిలుపుము. ఈ మారు తప్పక చంపెదను. “అని ప్రతిజ్ఞ చేసి” లక్ష్మణా! యీ సుగ్రీవుని గుర్తుపట్టుటకు బాగుగా పూచిన యీ గజపుష్పలతను ఈతని కంఠమున వేయుము “గజపుష్పీమిమాం ఫుల్లాం...” అని పలికి సుగ్రీవుని లక్ష్మణుని వద్దకు పంపెను” రామాజ్ఞచే లక్ష్మణుడు గజపుష్పలతను తెచ్చి తెచ్చి సుగ్రీవుని మెడలో వైచెను.

భా॥ స॥ జీవుడు సర్వేశ్వరుని పొందుటలోనూ సర్వేశ్వరుడు జీవుని అనుగ్రహించుటలోనూ గూడ పురుషకార భూతుడగు ఆచార్యుడుండవలెను. ఆచార్య కలాక్షము కలుగ నిదే జీవుడు భగవంతుని పొందలేడు. ఆచార్యుని ద్వారా పరిశుద్ధుడైన వానిని గాని సర్వేశ్వరుడాదరింపడు. “త్రిశంకుడు ఆచార్యుల మాట వినకుండట చేతనే గదా! స్వర్గమునకు పోలేకపోయెను. అట్లే సుగ్రీవుడు భంగపడి మరల ఆచార్య

స్థానీయుడైన లక్ష్మణునిచే పుష్పితలతాధారణా రూపముగా సంస్కరింపబడి భగవత్కృపకు పాత్రుడయ్యెను శ్రీరామ చంద్రుడు సుగ్రీవునకు లక్ష్మణుని ద్వారా పుష్పితలతాధారణము చేయించుట అనగా “మంత్రోపదేశముచే జ్ఞానము కలిగించుట” అని భావము” పుష్పము జ్ఞాన సూచకము కదా! తద్వారా భగవత్కృపాక్షము కలుగునని నూచింపబడినది

గజపుష్పితను ధరించిన సుగ్రీవునితో కలిసి మరల అందరును కిష్కింధా సమీపమున కేగుచుండ తోడలా సుగ్రీవుడు “సప్తజనాశ్రమము”ను జూపి “రామా! వీరు కేవలము పరమాత్మద్భావన తత్పరులు. వీరికి నమస్కరించిన అశుభములు తొలగి శుభములు చేకూరును” అని పలుకగా రామాదులందరును దూరము నుండియే వారికి నమస్కరించి కిష్కింధా సమీపమున కేగిరి.

సుగ్రీవుడు వారిని మరల యుద్ధమున శాహ్వానించుచు సింహనాదము చేసెను. ఆ ధ్వనికి వారి శేజోఽపీ నడయ్యెను. అయినను లక్ష్మణుడు చేయక మిక్కిలి కోపముతో బయలుదేరెను. భార్యయగు తార వారిని వారించుచు “ఏమిట! ఏలయీ తొందర? కోపమును విడుపుము. రేపు సుగ్రీవునితో యుద్ధము చేయవచ్చును. సుగ్రీవు డొకమారు వచ్చి నీచే దెబ్బలు తినిపోయి మరల వచ్చి పిలుచుటచే నాకేదో సందేహము కలుగుచున్నది. ఆతని గర్జన అతడు సహాయము గలవాడుగా తోచుచున్నది. ఆతడు బుద్ధిమంతుడు. తగిన

నావితోగాని స్నేహము చేయడు. ఇంతకు ముందే అంగదుడు ఆత్మలైన చారులు చెప్పిన విషయమును చెప్పినాడు

దశరథుని కుమారులును, అతిశూరులును అగు రామ లక్ష్మణులు ఋశ్యమూక పర్వతమునకు వచ్చియున్నారట. ప్రళయగ్నివలె శత్రువులను నాశనము చేయు రాముడు సుగ్రీవునకు సహాయుడట ఆ రాముడు.

**శ్లో॥ నివాసవృక్షస్పృధూనాం ఆపన్నానాం పరాగతిః
ఆర్తానాం సంశయంత్రైప యశస్త్రైతభాజనం॥**

**శ్లో॥ జ్ఞానవిజ్ఞాన సంపన్నః నిదేశేనిరతఃపితుః
ధాతునామివశ్చైవేంద్రోగుణానామూతరో మహానో॥**

నాదువులకు నివాస వృక్షము ఆపద చెందినవారికి పరాగతి. (తిరుగు లేని ఆధారము) ఆర్తులకు ఆశ్రయింపఁదగినవాడు. కీర్తికి తగిన స్థానమైనవాడు అతడొక్కడే. జ్ఞాన విజ్ఞానములు గలవాడు. పితృవాక్య పాలకుడు. ధాతువులకు హిమవంతునివలె గుణములకు ఆ రాముడే స్థానమైనవాడు. అట్టి మహాత్మునితో వైరము వలదు. నాహితము విని నీ సోదరుడగు సుగ్రీవుని లాలించుము. యువరాజుగ ఒనర్చుము. ఇట్టి బంధువు నీకు భూమిలో లేడు కావున అతనిని దానాదులచే మెప్పించి ద్వేషము మాని ఆదరింపుము. శ్రీరామునితో వైరము పెట్టుకొనవలదు అని పలికెను. కాని ఆ మాటలు వారి లెక్కచేయలేదు.

భా॥ సం॥ రామాయణమున రామరహస్య మెరిగిన రమణీయమణులు మువ్వకు, 'సుమిత్ర' మొదటిది. రెండవది 'తార'. 'మండోదరి' మూడవది అయోధ్యాకాండమున కాశ్యపతోనూ, లక్ష్మణునితోనూ సుమిత్ర పలికిన మాటల లోనూ, యుద్ధకాండమున రావణ వధానంతరము మండోదరి వితాపమున రాముని గూర్చి పలికిన మండోదరి మాటలలోనూ రాముడే పరమాత్మయని స్పష్టమగుచున్నది. అట్లే కీష్కింధా కాండమున తార వాలితో పలికిన మాటలలోనూ వాలిమరణానంతరము రామునితో పలికిన మాటలలోనూ గూడ రాముడే పరమాత్మయని భేరీమోతగా చాటబడుచున్నది. చూతము.

నివాసవృక్షస్సాధునాం :- సాధువులు నివసించుటకు తగిన వృక్షము. వృక్షము తనను ఆశ్రయించిన వారికి ముందుగా నీడనిచ్చి సేదదీర్చి పిదప ఫలాదుల నొసగి వారిని యెట్లు తృప్తి పరచునో అట్లే పరమాత్మయను వృక్షము గూడ సాధువులై తనను ఆశ్రయించిన జీవులను ఓదార్చి కోరికలను దీర్చును. ఆ వృక్షమే "వాసుదేవతరువు".

శ్లో॥ వాసుదేవతరుచ్చాయా నాతికీతానఘర్మదా
నరకాంగారకమసి॥

అనునట్లు వాసుదేవుడను చెట్టు యొక్క నీడ మిక్కిలి చలవ, వేడిగాక నరకమనే అగ్నిని గూడ శమింపజేయునది. ఆ వాసుదేవతరువే యీ శ్రీరాముడు సుమా.

సాధువులనగా సంసార తాపతప్తులు. వారికి శ్రమను పోగొట్టి విశ్రాంతి నొసగునది వాసుదేవతరువు (వృక్షము) సాధువులనగా జ్ఞానులు. ఉపాసకులు వారికి విశ్రాంతి స్థానము పరమాత్మ ఆ పరమాత్మయే నివాస వృక్షము. ఆ వృక్షమే రాముడు. కావుననే సాధువై తనను ఆశ్రయించిన సుగ్రీవుని ఓదార్చి ఆభయ మొసగెను.

ఆపన్నానాం పరాగతిః:- ఆపదచెందినవారికి 'పరాగతి' అనగా అంతకంటె గొప్పది మరొకటి లేని ఆధారము. దుఃఖించుచున్న జీవులను గూర్చి 'యోగ క్షేమంవహామ్యహం' అనుచు వారికి ఉన్నదానిని కావాడుచు, లేని దానిని కలుగ చేయుచు దేవిని అయిన నీయగలవాడు. అనగా అకించనులై శరణు కోరన వారికి తిరిగి రానట్టి ప్రాప్తిస్థానమును (పరమ పదముచు) ఇచ్చువాడు ఈ లోకములో కావలసినవన్నియు సమస్తార్చి "సంసార సాగరములో పడితిమే" అని బాధపడు వారికి ఆ ఆపదనుండి రక్షించి, తిరిగి రానిదగు 'పరమపదము' అను స్థానమును పొందింపగలవాడు. ఆతడే యీ రాముడు సుమా!

ఆర్తానాం సంశ్రయశ్చైవ :- ఆర్తులు ఆశ్రయించుటకు తగినవాడు. ఆర్తులు = ప్రపన్నులు - పరమాత్మను పొందుట కొరకై బాధచెందుచున్నవారు "నీవేతప్ప యితరులు నాకు రక్షకులుకారు" అనుటయే ప్రపత్తి. అట్టి ప్రపత్తికలవారు ఆశ్రయింపదగినవాడు తాము మరియొక రక్షణ ఆలోచించిన యెడల తటస్థుడైయుండును. కావున అనన్య శరణులే

ప్రపన్నులు. వారాశ్రియించుటకు తగినవాడు. పార్థభముచే జనన మరణములు పొందుచున్న వారే ఆర్తిచెందినవారు. అట్టివారు ఆశ్రియించినచో క్షణములో వారి కోర్కెలు తీర్చగలవాడు ఆశ్రియించిన సుగ్రీవుని కోర్కె తీర్చుటకు సిద్ధునిగానున్న యీ రాముడే ఆపరమాత్మ సుమా!

యశసశ్చైక భజనం:- కీర్తికి తగినవాడతడొక్కడే. పైని చెప్పబడిన మహా తర కార్యములు చేయగలవాడతడొక్కడే. ఇంకొకడు లేడు. కావున ఆతడొక్కడే ఆకీర్తికిని తగినవాడు

“తస్యనామమహద్భయః” అను వేదోక్తిని బట్టి ఆతడే కీర్తి-ఆకీర్తి. బౌద్ధా ర్య ప్రతాపములవలన కలుగునది. రాజ్యమువీడుటలో బౌద్ధార్థము, తటకాదుల సంహారములో ప్రతాపము ప్రత్యక్షమేగదా!

సాధువులవగా భగవత్ప్రీతిని గోరువాగు ఆపన్నులవగా కైవల్యము గోరువాగు ఆర్తులవగా నైశ్వర్యము గోరువారు. వారివారి ఆయా కోర్కెలు తీర్చువాడు ఆతడొక్కడే కాన ఆకీర్తికి ఆతడొక్కడే భజనము. (సానము) ఆతడే యీ రాముడు సుమా!

జ్ఞానవిజ్ఞాన సంపన్నః :- జ్ఞాన, విజ్ఞానములతో గూడినవాడు. జ్ఞానమనగా లౌకిక జ్ఞానము, దానిచే ఆశ్రితులకు ఫలము నిచ్చుట. విజ్ఞాన మనగా శాస్త్రజన్య జ్ఞానము. ధర్మముగా రాజ్యపాలనాదుల నిర్వర్తించుట. “మోక్షేధీః

జ్ఞానం అన్యత్ర, విజ్ఞానం శిల్పశాస్త్రాదికం” అనియు పండితుల వాక్యము. జ్ఞానశక్తి, బలైశ్వర్యాదులు గలవాడే యితడు. తాకిత జ్ఞానముతో లోకుల కోర్కెలు తీర్చుచు, విజ్ఞానముతో ధర్మశాస్త్ర ప్రకారము సత్త్వవాక్య పరిపాలనను, ప్రశీతజ్ఞానుల చేయు నాతిడే రామ పరిమాత్మ సుమా!

గుణానామాశరోమహాన్ :- గుణము లకు గొప్ప స్థానమైనవాడు. ‘గుణము’ అనగా సౌశీల్యము. తానెంత గొప్పవాడైనను తక్కువ వారిని కలిసి యుండుటయే సౌశీల్యము రాముడు తాను చక్రవర్తి కుమారుడైనను, అల్పుడైన నావికుడు, పక్షియైన జటాయువు, కోతియైన సుగ్రీవుడు కూడ తనవారేయని ఆత్మీయత చూపినవాడు. సర్వజగత్తుకు కారణమైనవాడు, పరమాత్మ ప్రకృతి సంబంధము లేనివాడు తనచే సృష్టించబడిన ప్రతిదానియందు ‘ఇది’ ‘అది’ అనక ఉండువాడు “అనేన జీవేన ఆత్మనా అనుప్రవిశ్య నామ రూపే వ్యాకరవాణి” తాను సృష్టించిన ప్రతివస్తువు నందును దానితోనే లోపల ప్రవేశించి ఒక నామము, ఒక రూపము కల్పించువాడు ఆతడే రాముడు.

రాముడనగా రమింప (ఆనందింప) చేయు వాడు. “రమయతి ఇతి రామః” అంటేకాదు “యోగినః అస్మిన్ రమంతే ఇతి రామః” యోగులు ఆతని యందు రమింతురు కావుననే రాముడే నాడు. ఆ రాముడే భగవానుడు. కావున ఆతనితో వైరము పెట్టుకొనవలదు. అని తార పలికిన పలుకులలో రాముడే సకలూత్క అను గుర్తింపు అంతరార్థముగా తెలియ చేయబడెను

ఆ మాటలు వినిన వాలి అహంకారము చే నిర్లక్ష్యముగా నవ్వుచు “తారా! శత్రువు గర్జించుచు ఎదురు నిలిచి యుద్ధము నకు పిలుచుచుండ వెళ్ళకుండట వీరుల లక్షణము గాదు. భీరువు (పిరికివారల) లక్షణము. సుగ్రీవుని అహంకారము నేను సహింపజాలను. ధర్మజ్ఞుడు శృతిజ్ఞుడైన రాముడు నిరపరాధుని చంపునట్టి పాపము చేయునా! నాయందు నీకుగల స్నేహమును చూపితివి. నీమాట ప్రకారము సుగ్రీవుని చంపను. వాని ఔద్ధత్యమును అణచెదను” అని పలికి యుద్ధమునకు వెడలెను. తార దుఃఖించుచు ఆతనికి జయము కోరుచు అంతఃపురమున కేగెను. వినాశకాలము సమీపించి మృత్యువుచే ఉడ్చుకొని పోబడు వాలికి తార మాటలు రుచింపలేదు.

వాలి మిక్కిలి రోషముతో వచ్చి అగ్నివలె మండచు సుగ్రీవుని చూచి “ఈ పిడికిలిపాటు నీ ప్రాణమాలను తీయ గలదు” అనగా సుగ్రీవుడును “అట్లే” అనెను. ఇరువురును కొంతసేపు ముప్పి యుద్ధము చేసిరి. ఆర్తుడైన సుగ్రీవుని చూచి రాముడు సర్పము వంటి బాణమును ప్రయోగించెను. అది తగిలి వాలి ఇంద్రద్వజమువలె నేలగూలెను.

అంత రామలక్ష్మణులు వాలిని చూచుటకు రాగా ఆతడు రాముని అధిక్షేపించుచు “రామా! ధర్మాత్ముడనని పేరు పెట్టుకొనిన, నీవు ఇతరులతో యుద్ధము చేయుచున్న వానిని అధర్మ యుద్ధము చేసి చంపుట తగునా! నీకుగాని నీవారికిగాని నేనేమియు అపరాధము చేయలేదే. శమదమాదులతో కూడిన రాజు అపరాధము చేసిన వారిని వండింపవలెను

గాని యిట్లు నిరపరాధులను దండించి లోకములో సత్స్ఫురుషులకు ఏమి చెప్పెదవు? సుగ్రీవుడు నన్ను చంపుట యుక్తము. మృగమునైన నావలన నీకేమి జరిగినది? ఏమి యుపయోగము? నీవు చేసినది ధర్మమే అయిన సమాధాన మొసగుము” అని పలుకగా రాముడు వారి అధిక్షేపమును పరిహరించుచు సమాధానముగా ఇట్లనెను.

వానరా! నాపై గల రోషముచే తాకికాచారము, శిష్టాచారము, ధర్మశాస్త్రము తెలిసికొనక నన్ను నిందించుచున్నావు. నేను చేసినది ధర్మమో కాదో నేను చెప్పబోవు మాటలను బట్టి ఆలోచింపుము. వినుము పర్వత, వన, నదీ, నదములతో కూడిన యీ భూమి యంతయు ఇత్తోకువంశీయులైన రాజులది దానిని భరతుడు ధర్మమార్గమున పాలించుచుండ మేము రాజధర్మముతో ఆతని ఆదేశమును నిర్వర్తింతుము. పర్వత వనాదులలో గల క్రూరమృగములను గూడ నిగ్రహించుట, అనుగ్రహించుట మావిధి. నీవు నిరపరాధివని, మృగమవని యంటివిగదా! వినుము. తమ్ముడు, శిష్యుడు కొడుకులతో సమానులు, ఆ తమ్ముడు జీవించి యుండగా ఆతని భార్యను బలాత్కారముగా అనుభవించుచున్నావు.

శ్లో॥ అన్యత్వంధరవరాణస్య సంగీవస్య మహాత్మనః

రువరాయరాంవర్తసేకావరాత్స్సహావరాంపాప

కర్మకృత్॥

కూతురు, కోడలు, మరదలు వీరితో క్రీడించువారికి ధర్మశాస్త్రాన్ని సారముగ మరణమే శిక్ష, తమ్మాడు బ్రతికి యుండగా మరదలతో క్రీడించుచున్న నీకు మరణ శిక్ష ధర్మ శాస్త్రాను సారము తగిన పేకదా!

ఇక సుగ్రీవుడు నాకు లక్ష్మణుని వంటి సోదరుడు. మిత్రుడు ఆతనికి నాకును దార రాజ్యనిమిత్తముగా స్నేహము కుదిరినది ఆపదలందైనను మిత్రుని విడువక ఆతని పసియే తన పనిగా అది ఎట్టిదైనను చేయుట ధర్మశాస్త్రము మాయగురువుల ముంగిట సాక్షిగా స్నేహము చేసికొని ఆ మయమున వానరుల ముందు నేను నిన్ను “స్నేహితుని విషయమున అపరాధము చేసిన వానిగా” వధింప ప్రతిజ్ఞ చేసితిని. నా ప్రతిజ్ఞ నేను నిలుపుకొనుట ధర్మమేకదా! అట్లు కానియెడల అసత్యతాదోషము నాకు అంబుకొనును.

అట్లయిన ఎదురుగా నిలిచి పోరరాదా అందుపేమో? అది శాస్త్ర విరుద్ధము. శిష్టాచారాసమ్మతము ఏమన? నేను సార్వభౌమ ప్రత్రుడనగు ఊతియుడను. నీవు క్రూరమృగమవు. సార్వభౌములగు క్రూరమృగములతో ఎదురు నిలిచి పోరాడుట నింద్యమని శాస్త్రము. శిష్టాచారము, లోకీకాచారము కూడ కాదు కాక వేట రాజులకు విహిత ధర్మము పరిజలకుగాని, గోవులకుగాని బాధకలిగించు క్రూరమృగములను అరియెట్లు ఉన్నను, ఎదురుగాగాని, చాటునుండిగాని, వలతోబట్టిగాని, ముప్పుపెట్టిగాని వానిని చంపినను రాజులకు దోషమంటదు. “ప్రమత్తానసమిత్తాన్వ్యా విధ్యంతి విముఖాశ్చాపి

“నచ దోషోత్పాద్యతే” శాస్త్ర విహిత ధర్మముగూడ అయిఉన్నది. నీవు కూర్మములైన పనులు చేయుచు అన్యాయముగ సాధు భాధయొనర్చిన మృగమవు. గాన నిన్నెదురుగానిల్చి చంపకుండుట శాస్త్రదూష్యముగాదు. అందుచే దానికై నీవు నన్ను నిందింపనక్కరలేదు. నేను రాజును నీవు క్రూర మృగమవు. గాన నీతో ఎదురునిల్చి పోరాడుట అయుక్తము.

“నేను నీకేమి అపరాధ మొనర్చినంటివి?” న్నిహితగ్రు సుగ్రీవునకు చేసిన అపరాధము చాలు. నేనును సుగ్రీవుడును “ఏకం దుఃఖం సుఖంచనా” అని ప్రమాణము చేసికున్న వారము. సుగ్రీవునకు చేసిన అపకారము నాకు చేసిన స్థైర్యదా! కాక లోకములో తన ప్రజలలో ఎవరికి అపకారము జరిగినను రాజులేకదా శిక్షింపవలసినవారు అట్లు కానిచో బలవంతుడు బలహీనుని బాధించుచునేయుండెను. మరియు ఇందువలన నీకేమి ప్రయోజనమంటివి. శిష్ట రక్షణమే నాకు ప్రయోజనము. నీవు ఇతరులకు బాధాకరుడవగుటచే వారి బాధలు తొలగించుటయే క్షత్రియ లక్షణముగాన నీకు మరణమే దండనము క్షతాత్-త్రతాయతీ-ఇతి క్షత్రియః

ఇందులకుముఖ్యమైన మరియొక ధర్మశాస్త్రమువినుము క్షత్రియులు అష్టదిక్పాలకుల అంశములలో పుట్టినవారు. వారు దుష్టులను శిక్షించియే తీరవలెను. అట్లు శిక్షింపకున్న ఆదుష్టులు చేసినపాపము ఆ రాజ్యమేలు సార్వభౌమునకు సంక్రమించును. ఆదుష్టులను శిక్షించినచో వారు చేసిన

పాపము నశించి వారు స్వర్గమునకు పోదురు. రాజునకు గూడ పాపమంటదు. సుగ్రీవుడు మంత్రుల యెత్తిడిచే రాజ్యాభీషిక్తుడయ్యు నీవు రాగానే రాజ్యసర్వస్వము నీకిచ్చి పాదములపై బడి “తాను నిరపరాధి”ని బ్రతిమాలినను వినక ఆతనిని ఇంటి నుండి కట్టుబట్టులతో వెడలగొట్టటయే గాక ఆతడు బ్రతికియుండడగనే ఆతని భార్యను కుమారులను అపహరించి బలాత్కారముగా క్రీడించుచున్నావు. అది అధర్మముగాదా? ఇట్టి అధర్మ ప్రవర్తకుడవగు నిన్ను వధించి నీపాపమును పోగొట్టి నీకు స్వర్గమును ప్రసాదించి నాకు సంక్షమించు పాపమునుగూడ పోగొట్టుకొనుట ధర్మముగానో కాదో బాగుగా నాలోచింపుము. ఇప్పుడు తెలిసినవా! ధర్మసాక్షులు! శాస్త్ర, కాకేక, శిష్టాచారములును? “అని పలికెను”

ఆమాటలు వినిన వారి ధర్మస్వరూపమును తెలిసికొని పశ్చాత్తప్తుడై, రామునిలో దోషము లేదనియు, తనయందే దోషము కలదనియు, అందుచే తనకీశిక్ష తగినదేయనియు నిర్ణయించుకొని, రామా! ధర్మ స్వరూపుడవగు నీవు చెప్పినది ధర్మ న్యాయ సమ్మతమైనది. నిన్ను అన్యాయముగా నిందించితిని. నా అపరాధమును మన్నింపుము. నీవు ఉత్తములకు హితముచేయువాడవు. నాకు తగిన దండనము విధించితివి. సద్గతి కలిగినది. నా గూర్చి విచారములేదు. సుగ్రీవుడుండుట బంధువుల గూర్చియు విచారములేదు. కాని అంగదుడు దీనుడై పరితపించునేమోయని నా విచారము ఆతడు గొప్పబలము కలవాడు నీ ప్రీతికి పాత్రుడు వానిని

నీవు సంగరక్షింపుము. ను గ్రీవు ని మీది పీఠి అంగదునిపై
కూడనుంచుము. నా అపరాధముచే దీనురాలైన తారను
నుగ్రీవుడు అశౌరవము చేయకుండచూడుము” అని పల్కెను.

రాముడును వాలిని ఓదార్చి “అధర్మ మార్గమున
ప్రవర్తించుచున్న నిన్ను నేను శిక్షించుటకు మనమిరువురమును
పాపమును తొలగించుకొంటిమి. అంగదుని విషయమై నీవు
భయపడవలదు ఆతడు నీయందు వలెనే నాయందును
నుగ్రీవునియందును కూడ భక్తితో ఉండగలడు” అని పలుకు
చుండగనే బాణపుదెబ్బలకు వాలి మూర్ఛపోయెను.

అంతలో తార వాలి వధ విని అంతఃపురము వదిలి
వచ్చుచుండగా వాలి పశీయులైన వానరులు శ్రీరాముని
చూచి భయపడి తారతో “అమ్మా! రాముని చే వాలి
చంపబడెను శత్రువులు లోనికి రాకుండగనే అంగదునికి
పట్టాభిషేకముచేసి రాజ్యమును కాపాడుకొనుము” అని
పలుకగా, తార దుఃఖించుచు

శ్లో॥ పుత్రేణ మమకీకార్యం కింరాజ్యేన తిమాత్మనా ?

కపిసింహే మహాభాగే తస్మిన్ భర్తరి నశ్యతి।

పాదమూలం గమిష్యామి తస్యైవాహం

మహాత్మనః॥

మహాత్ముడగు వాలియే మరణింప నాకీపుత్రుడెందులకు?
రాజ్యమెందులకు? రామ బాణముచే కొట్టబడిన నా భర్త

పాదములవద్దకే నేను పోవుదును” అనుచు వారి పడియున్న చోటికి వెళ్లెను. అచట రామ లక్ష్మణులను చూచెను. శ్రీరామ దర్శనముతో తార మనస్సు కొంత శాంతించినది. కాని ప్రక్కనే రామబాణాభిహతుడై పడియున్న భర్తను చూచి మరల దుఃఖములో పడిపోయెను.

తారనుజూచి అంగదుడును, వారిదువురను జూచి సుగ్రీవుడును విచారించుచుండగా శ్రీరామునకు గూడ దుఃఖము కలిగెనట.

భా॥ సం॥ శ్రీరాముని దర్శించగనే తార మనస్సు కొంత శాంతించెను. అనగా పరమాత్మ దర్శనము సాత్విక బావము కలిగించునని తెలియచున్నది అయినను ఎంతో కాలమునుండి ప్రకృతి సంబంధము కలిగియున్నందున ఆ వాసనవలన ఆయా ఆత్మీయ వస్తువులను చూడగనే మరల ప్రకృతి లోబడుట సహజము. అందుచే వారిని చూడగనే మరల దుఃఖము కలిగెను. దుఃఖించు జీవులను చూడగనే పరమాత్మకు కూడ జాలికలిగి, కృప కలుగును. “కృపా కావ్య పజాయతే” అనునట్లు సంసారమున కొట్టుకొనుచున్న వారినిజూచి వారిపై కృపకలుగుటచే తానును విచారించును.

అయోధ్యాకాండలో రాముని ప్రజాభిమానమును గూర్చి చెప్పుచు వాల్మీకి,

శ్లో॥ వ్యసనేషుమనుష్యాణాం భృశంభవతి దుఃఖితః॥

అన్నాడు. తన రాజ్యములో ప్రజలలో ఎవరికి ఏ చిన్న

విషయములొనై నా దుఃఖముకలిగిన యెడల తానెంతో దుఃఖించేవాడట. “అయ్యో! నేను అశ్రద్ధగా పరిపాలన చేయుటవలననేకదా! వీరికి దుఃఖము కలిగినది.” అనుకొనే వాడట కావుననే యీనాడుకూడ తనవాడగు సుగ్రీవుని దుఃఖము రామునకు గూడ విచారకరమయ్యెనని భావము.

కిందబడి మూర్ఛిల్లియున్న వాలిని చూచి తార “ఓ మహావీరుడా!” హంసతూలికాశయ్యపై పవ్వళించవలసిన నీవు మరణశయ్యనలంకరించితివా! ప్రియరాలినగు నన్ను విడిచి భూమిని ఆలింగనముచేసికొను చున్నావా! నీవు సుగ్రీవుని భార్య నపహరించి పాపము చేసితివి దాని ఫలమును అనుభవించుచుంటివి. నేనును అంగదుడును అనాధులమైతిమి. ఇక నాతిడెన్ని కష్టముల పాలగునోకదా! గాజా! ఏల నాతో మాట్లాడవు సుగ్రీవా! ఇక నీవు నిశ్చంకముగా రాజ్యమును గుమనుగూడ ఏలుకొనుము” అనుచు వాలి శరీరముపైబడి దుఃఖించుచు ప్రాయోపవేశమునకు సిద్ధపడెను.

శ్లో॥ వ్యవస్యత ప్రాయంపం పోపవేష్టుం ఆనింద్యవర్ణా
భువియంత్రవాత్॥

సమీపమునున్న ఆంజనేయుడు తారను జూచి అమ్మా! తెలిసినా, తెలియకపోయినా దోషములుచేసిన ప్రాణి దాని ఫలితమును అనుభవించక తప్పదు నీటి బుడగవంటి యీ దేహమునకై ఏల విచారించెదవు? దేహములు అస్థిరములు నీ కుమారుడగు అంగదుని రక్షించుకొని రాబోవు హితము

నాలోచించుకొనుము. ఈ అంగదుడు పట్టాభిషిక్తుడై నీవు పోషించుచుండగా రాజ్యము చేయగలడు. సింహాసనమందు కూర్చున్న నీ కుమారుని చూచుచు శాంతిని పొందగలవు. “అని పలికెను. కాని తార ఆందులకంగీకరింపకయే” ఆంజనేయా! నూరుగురు అంగదులైనను వారికి సమానులగుదురా! కావున సేనును వారితోడనే పోవుదును. అంగదుని విషయమై సుగ్రీవుడే చూచుకొనును. నేను ప్రాయోపవేశ మొనర్తును” అని పలికెను.

భా॥ సం॥ ఇచట ఆంజనేయుని మాటలు గుర్తింపవలెను ఆతని సమయస్ఫూర్తి, తార అభిప్రాయము తెలిసికొనుట, రాజకార్యములలో సాక్షుగ్రహణియగు తార చనిపోకుండ ఆమెకు శాంతికలిగించుట, అంగదునకు యువరాజు పట్టాభిషేకమునకై పునాదివేయుటయు, గమనింపదగిన విషయములు. అంతకు ముందు మాయావిచే వారి హతుడయ్యెనని సుగ్రీవుడు తిరిగి వచ్చినపుడు అంగదుడున్నను సుగ్రీవునకే పట్టాభిషేకము చేసిన వానరులు, మంత్రులు, ఈనాడు అంగదునకు చేయుదురా! చేయరు. అట్లు చేసిన అంగదుడు సుగ్రీవునకు దూండ్ల^ధడగును అంతే గాక వారి పక్షియులను గూడకట్టుకొని తార రాజకీయ చాతుర్యమునుపయోగించుకొని అంగదుడు సుగ్రీవునకు వ్యతిరేకియై (తన తండ్రిని చంపించెనను కోపముతో) యుద్ధమునకు సిద్ధపడునేమో, రామునిపై కక్షకట్టి శాలుదువ్వనేమో? అంగదాదులు దూరమైన సుగ్రీవునకు బలముతగ్గి సీతాస్వేషణ, రావణునితో యుద్ధము మొదలగునవి చాల కష్టసాధ్యములగును. అట్లు

గాక అంగదుడు యువరాజుగానున్న యెడల శార్యదక్షు
రాలయిన తార ఇంక యెటు పోవుటకు వీలులేక అంగదునిపై
గల ప్రేమ, యువరాజునెడి తృప్తి కలిగి, అంగదుతో పాటు
సుగ్రీవునివద్దనే యుండవలసివచ్చును. అట్లు తారాంగదులిరు
వురును సుగ్రీవుని విడువకుండుటకును, వానరులలో విభేదము
రాకుండ శ్రీరామ శార్యము నిర్విఘ్నముగా కొనసాగుటకును
ఉపయోగించు అంజనేయుని ఈ మాటలు ఆతని రాజనీతి
చాతుర్యమునకు గీటురాళ్ళవంటివి.

ఇచట తార వల్కిన మాటలను సమంజసములే .
భర్త విషయమై ప్రేమచూపుటయేగాక అంగదుని విషయమై
చక్కని వ్యూహ రచన చేసినది. “ఇకపై సుగ్రీవుడే
అంగదుని విషయము చూచుకొనును” అనుటలో అంగదుని
పై సుగ్రీవునకు అభిమానము కలుగవలెననియేగదా!

**శ్లో॥ పితృన్యస్తస్యస్సంగ్రీవస్సర్వ కార్యేష్యనంతరః
ఫితాహి బంధంః పుత్రస్యనమాతా హరిసత్తపః॥**

లోకములో పితృనంశ్యము వారు కుమారులను పోషించి
నదిదిద్దుట ఆచారము. తల్లి తాత్కాలిక ప్రియ మాలోచిం
చును. తిండి మున్నందు జేమమాలోచించును. కావున
“తండి వంకపాడగు సుగ్రీవుడే అన్నిటికిని బాధ్యుడు” అని
తార పలుకుట సుగ్రీవుడంగదుని ఆదరించుటకే అనియు, ఈ
మాటలు ఆమె ధూర్దృష్టికి తార్కాణములనియు ఊహించు
కొనవచ్చును.

అంతలో వారికి కొంచెము తెలివివచ్చెను. ప్రక్కనున్న సుగ్రీవునిచూచి “సుగ్రీవా! నిన్ను అన్యాయముగా ఇల్లువెడల కొట్టించి నీ భార్య నపహరించి దోష మొనర్చితిని. అందువలన నాకీశిక్ష న్యాయమైనదే. ఇంక నీవు నాపై పగవిడచి ఈ వానర రాజ్యమును న్యాయధర్మములతో పరిపాలింపుము చరమానన్ధగోనున్న నామాట కాదనక చేయుము. బుద్ధి మంతుడు బలవంతుడు అయిన అంగదుని, కడుపున పుట్టిన బిడ్డవలె చూచుకొనుము. ఈ తార మపేనుని కూతురు. సూక్ష్మనిషయములను గ్రహించుటలో మిక్కిలి నేర్పుకలది. ఈమె చెప్పినవన్నియు చేయుము. శ్రీరామ కార్యమును తప్పక నెరవేర్చుము. శ్రేష్ఠునుగు ఈ వషా భూషితమగు బంగారు హారమును గ్రహింపుము “అనిమాల సుగ్రీవునకీ యగా సుగ్రీవుడు దీనుడై విజ్రభూషితిమైన కాంచనమాలను గ్రహించెను.

శ్లో॥ శక్రదత్తా వరామూలా కాంచనసేవజ్యభూషితా

దధార హరివంబుస్య ప్రాణాఃస్తేజఃక్రియంచసా॥

వజ్రములు పొదగబడిన ఆ బంగారు హారము దేవేంద్రుచే నీయబడినది. ఆ మాలయొక్క శక్తివలననే ఇంతవరకు వాలియొక్క ప్రాణములు, తేజస్సు, శోభయు నిలిచియున్నది.

భా॥ వి — ఈ మాలను గూర్చి యొక గాథకలదు. వాలి దేవేంద్రుని అంశవలన జన్మించినవాడు. ఇందుని

కుమారుడు గావున వానర రాజ్యమునకు రాజుగా వాలిని పట్టాభిషేకము చేసిరి. ఆ సమయమున ఇందుగ్గిడు ఈ బంగారు మాలను తన కుమారుడగు వాలికిచ్చెను ఆమాలనుధరించినచో ఆతడు అజేయడగునని ఇందుగ్గిడు వరమొసగెను. ఆమాల కంటే శక్తివంతమైన మాల మరియొకటి యున్ననే గాని ఆమాల ధరించిన వానిని జయించుట కష్టము. అందువలననే ఆమాలయొక్క శక్తిని క్షీణింపచేయుటకు మరొక గజపుష్పలతనే శ్రీరామచందుగ్గిడు సుగ్రీవునకు లక్షణుని ద్వారా ధరింపచేసెను. ఆగజపుష్పలత శక్తి ఇందుగ్గిని వజ్ర భూషిత కాంచనమాలాశక్తిని, క్షీణింపచేసెను. సృష్టి స్థితి, లయ కాకురడగు పరమాత్మ శక్తిముందు ఇందుగ్గిని శక్తి ఏమా త్రము, ఇందుగ్గినే సృష్టించినవాడు పరమాత్మ. ఆ పరమాత్మ యే రాముడు. ఆ రాముడిప్పించినదే గజపుష్పలత దానిని ధరించి వెళ్లినందువలననే సుగ్రీవుడు వాలిని జయింపగలెగెను. ఇందుగ్గిని వరము నప్తము గాకుండ ఆమాలయొక్క శక్తి వాలిని చాలసేపుకాపాడెను. దానిని సుగ్రీవునకు ఇచ్చిన వెంటనే వాలియందలి తేజస్సు మొదలగునవి క్షీణించెను.

వాలి మొదటిమారు యుద్ధమునకు వచ్చినపుడు మాలార హితుడగునే యుండవచ్చును. మాలధరించియే యున్నచో వాలిని పోల్చుకొనుటలో రామునకు కష్టము కాదుకదా! కాని అప్పుడు సుగ్రీవుడు చేసిన భాగవతాపచారమునకు ఆతనికి చిన్న శిక్షవేసియుండవచ్చును. రెండవమారు సుగ్రీవుడు వాలిని యుద్ధమునకు పిలిచిన సుగ్రీవుడేదో శక్తి

కలవాడై యుద్ధమునకు వచ్చియుండుననియు మాలధరించి వాలి యుద్ధమునకు రా గ ల డ ని యు “ఆణ్ణఁహతోనే శ్రీరాముడు వాలి ధరించినది బంగారుమాల వజ్రభూషితమై యుండగా, తాను కేవలము గజపుష్పలతతో పోల్చుకొనుటను వీలుగా ధరింపజేసెను.” అని పెద్దలు చెప్పుదురు.

వాలియు అంగదునకు రాజుల విషయమై యెట్లుండ వలెనో బోధించెను. తార భర్తపై బడి దుఃఖించుచుండగనే వాలి ప్రాణము అనంతవాయువులలో లీనమైపోయెను. వాలి మరణము ఆతని మాటలు, తారాంగదుల దుఃఖము చూచిన సుగ్రీవునకు మిక్కిలి దుఃఖముకలిగి మనస్సు మారిపోయినది. ఆతడు రాముని చూచి “రామా! నాసోదరుని మృతిచే నాకు మిక్కిలి దుఃఖము కలుగుచున్నది. కేవలము రోషమునకు వశ్యుడనై అన్నను శత్రువుగా భావించి నీచే వధింపజేసిన నాకు నిష్కృతిలేదు. నేను పాపాత్ముడను. అగ్ని ప్రవేశముచేసినగాని యీ పాపము భస్మముకాదు. ఈ హనుమదంగదాది వానర వీరులందరును ముక్కిలి బలవంతులు వీరిచే నీ కార్యము నెరవేరగలదు నాకు అనుజ్ఞనిమ్మ” అని పలుకకా శ్రీరాముడు కంటతడి పెట్టుకొనుచు తుణకాలము నిర్విణ్ణుడయ్యెను.

శ్లో॥ సంజాత భావ్యః పరవీర హంతా

రౌమోమంహూర్తం విమనా బభూవ॥

శత్రు వీరులను నా శ న ము చే య గ ల వాడైనను

శ్రీ
మః

భా॥
చూ
తా
దుః
పు
నీ
దుః
దుః
యో

పోష
నపు
యో
సా
తా

శ్లో॥

కండ
ముః

శ్రీరామ చంద్రుడు కన్నీరు కాల్చుచు ఊణకాలము నిర్విణ్ణుడై మనసు మనసులో లేనట్లుండెను.

భా॥సం॥ జీవుల దీనస్థితియు, తాపత్రియాదులచే బాధపడుటయు చూచిన పరమాత్మకు వారి పై జాలికలిగి వారితోబాటు తానును దుఃఖింతుడగునట. జీవులకొరకై దుఃఖము లేనివాడు దుఃఖించును. రాముడు సుగ్రీవునితో స్నేహము చేసికొనునప్పుడే “ఏఖందుఃఖం సుఖంచనా” నీ దుఃఖమే నా దుఃఖము నీ సుఖమే నా సుఖము” అని అనుకొనిరి. కావుననే సుగ్రీవుని దుఃఖము తన దుఃఖముగా భావించి తానును సుగ్రీవునివలె దుఃఖించెను. (శ్రీరామ చంద్రుని సౌశీల్యమునకు ఇది మరి యొక వజ్రపు తునక —

అనంతరము వానర స్త్రీలు తారను లేవనెత్తి తీసుకొని పోవుచుండగా ఆమె రామునిచూచెను. మొదటిమారు చూచినప్పుడే ఆమెలో సత్వగుణముదయించెను. ఇప్పుడు రాముని యొక్క పరదుఃఖ దుఃఖత్వము చూచుటతో రాముడు సామాన్య వ్యక్తిగాకాక ఆతనితోని పరమాత్మ స్వరూపమే తారకు గోచరించెను.

శ్లో॥ “తాంబూరు నేత్రాం”

తార అందమైన నేత్రములుగలదట. నేత్రముల కందము భగవద్దర్శనమే ఆదర్శము చేయజేసినాడు ఆ నేత్రములు కేవలము రంధ్రములే, అదేవిషయము. (శ్రీమద్దహ

భాగవతమున భాగవతోత్తముడగు ప్రహ్లాదుడు —”

“సురక్షకుని జూచు చూడ్కులు చూడ్కులు” అంటూ
యింకా తృప్తిలేక

“కమలేశు చూడని కన్నులు కన్నులే తమకుడ్య జాల రంధ్ర
ములుగాక! అన్నాడు కనుక కన్నుల సాంధ్రికత భగవద్దర్శనమే
ఆ కన్నులే అందమైన కన్నులు. అంత అందమైన కన్నులు
గలదిగనుకనే తార రామునిబోనున్న పరమాత్మను దర్శింప
గలిగెను.

శ్లో॥ దర్శరామం శరచాపపాణిం
స్వ తేజసా నూర్మమివ జ్వలంతం॥

శ్లో॥ సుసంవృతం పార్థివ లక్షణైశ్చ
తంచారు నేత్రం మృగశాబనేత్రా
అదృష్ట పూర్వం పురుష ప్రధానం
అయం స కాకుత్స్థ ఇతి ప్రజజ్ఞే॥

శ్లో॥ సాతం సమాసాద్య విశుద్ధ సత్వా
శ్లోకేన సంభ్రాంత శరీరభావా
మనస్వినీ వాక్యము వాచ తారా
రామం రణోత్కర్షణ లబ్ధ లక్షం

ధనుర్భాణములను ధరించి సామ్యనివలె ప్రకాశించుచు
అదృష్ట పూర్వము, పురుష ప్రధానుడుఅయి రాజలక్షణముల
తోగూడి చారునేత్రుడై పురుషోత్తముడైన రాముని మృగ

శాబ నేత్రయైన తార విశాలమైన నేత్రములతో (కన్నులు పెద్దవిచేసి) ఆ రూపమునుచూచి “ఈతడే వాలిని చంపిన రాముడు అని నిశ్చయించుకొని ప్రకృతిలో బడుచు ఆంతర్యమున పరమాత్మ దర్శనముచే విశుద్ధమైన సత్వస్వభావము కల్గిదియై మనసులోని కాలుష్యము పోవ ఇట్లు పలికెను.

భా:సం॥ తార రామునిలో భగవానునే దర్శించెను. శరచాపములు రెండును ధరించినవాడు ఆమె మనోదృష్టికి శంక వక్రములు ధరించినవాడుగాఁబోయెను. సూర్యునివలె ప్రకాశించువాడు పరమాత్మ కనులనుండియే సూర్యుడు జన్మించెను. “చక్షోస్సాగ్ర్యో అజాయత” కావున రామ పరమాత్మ సూర్యునివలె ప్రకాశించుట వింతగాదు “అదృష్ట సూర్యుడు” అది వరకు చూడబడినవాడు సామాన్యులకు కాదుగదా! యోగులకుగూడ, వాక్కునకు మనస్సునకు గూడ, అందనివాడు “యతో వాచోనివర్తంతే, అప్రాప్య మనసా సహ” అను ఉపనిషద్వాక్య ప్రకారము యోగుల మనస్సుకే అందనివాడు సామాన్యుల, చర్మ చక్షువులకు గోచరించువా! కావున అదృష్ట పూర్వుడు తార మనోదృష్టికి గోచరించినవాడు.

పురుష ప్రధానుడు, పరమాత్మ ఒక్కడే పురుషుడు (పురు + సనోతి = సంపూర్ణముగా ఇచ్చువాడు) అతడే అంతయునియొగలిగినవాడు. మిగిలిన జీవులందరు స్త్రీలే అనగా భరింపబడువాడు అని భావము “వాణనేతురు”

అందమైన సేత్రములుగలవాడు. అనగా పుండరీకాక్షుడు—
 భగవానునకు మాత్రమే పుండరీకాక్ష నామము”
 ఈ పుండరీక నయనః పురుషోత్తమఃకః?” అను స్తోత్రములో
 చెప్పబడుచున్న ఆ రెండు లక్షణములను తార యీ రాముని
 యందే చూచినది. ఎట్లు చూడగలిగినది? కారణమేమి? ఇది
 వరకే తారను “చారునేత్ర” అన్నారు. ఇప్పుడు “మృగశాల
 సేత్ర” అన్నారు అనగా లేడికూన కన్నులవలె విశాలమైన
 కనుపాపలుగల కన్నులుగలది తార. కన్నంతయు పాపయే
 (నల్లగొడ్డు) అంతవై శాల్యము అందము కలిగియున్నందుననే
 ఆమె రామునిలో పరమాత్మను అంతర దృష్టితోనూ, రాముని
 బాహ్య దృష్టితోనూ చూడగలిగినది. సేత్రములలో అందము
 వై శాల్యము, నిశిత దృష్టి, ఏకాగ్రత కలిగి యుండుటవలననే
 తార రామునిలోగల పరమాత్మ దర్శనము చేసుకున్నది.
 కనుకనే (భగవద్దర్శనము కలిగినది) మాలిన్యము (రాజ
 సతామసములు) తొలగి సాత్విక భావముకలిగి రాముని
 నిందించుటకు వచ్చియు స్వామిని స్తుతించుటయే ముందు
 వాక్యములలో భాసించును. చూడుడు.

శ్లో॥ త్వపప్రవేయశ్చ దురాసదశ్చ
 జితేంద్రియశ్చోత్తమందార్మికశ్చ
 ఆక్షయ్య కీర్తిశ్చ విపక్షణశ్చ
 క్షితిక్షమావాన్ క్షతజోపమాక్షః

భా॥సం॥ తార పలికిన యీమాటలచే శ్రీరాముడే
 భగవంతుడని నిరూపించబడుచున్నది త్వమప్రవేయశ్చ =

నీవు అప్రమేయుడవు. ప్రమాణమనగా కొలత—“ఇంత” అని కొలతలేని మహామహిమ కలవాడవు. ఎవరికైనా వద్దైన ఒక శక్తి లేక మహిమ కలిగియున్నయెడల దానికొక పరిమితి “ఇంత” అని యున్నది. కాని పరమాత్మ మహిమ కొలత లేనిది (దానిని వేదములు గూడ తెలిసికొనజాలవు “వేదాహ మేతం పురుషం మహాంతం..... ఇత్యాదులచే” ఇంత మహిమ కలవాడు “అని వేదములచేతగూడ తెలిసికొన బడనివాడు. ఎదురుగా కనపడుచున్నను మనస్సుచేతగూడ ఆచరింపశక్యముగాని మహిమగలవాడు, శరచాపములు ధరించియున్నను శంఖ, చక్రములు ధరించినట్లున్నవాడు “సౌలభ్యము” కూడ “ఇంత” అని చెప్పటకు వీలుకానివాడు ఏ పరికరములు లేకున్నను ప్రతాపాతిశయముచే అంతలేని పరికరములు కలవానివలె అవగాహనకానివాడు. అట్టి పరమాత్మ స్వరూపుడవు నీవే సుమా!

దురాసదశ్చ — నీవు దురాసదుడవు “సమీపింప శక్యము కానివాడు. పొందశక్యము కానివాడు దేనిచేత? మనస్సుచేత గూడ ఎవరికి? అపమార్గమున నకుచువారికి, అనగా సన్మార్గమున, పడుచువారికి మార్త్రమే పొందగలిగినవాడు అని అర్థము. “పరమాత్మ నిత్యుడు కావుననే వేరుగ (ఆతిడు లేకుండగ) విభాగింపతగినివాడు. ఆతడు నిత్యానందుడు. కనుకనే మనము దుఃఖములు కలిగింప సాధ్యపడనివాడు. అనగా తనంత తానే కలిగించుకొనును. సర్వత్రీనుండువాడు అగుటచే చలనము లేనివాడు. అట్టివానిని ఎచ్చట సమీపింప

గలము వాలిని వధించుట చే వాలి బంధువులందరును
కోపించిరి కాని వారెవ్వరికిని దరిచేర వీలుకాని వాడయ్యెను.
అంతేగాదు, బాహ్యమైన కుప్పపిగల మతనాదములచేగూడ
చలింపని వైభవముకలవాడు. కనుకనే ఎన్ని మతి ములు
భారతమును కప్పి కొన ప్రయత్నించినను, వేదమతము
మాత్రము మారలేదు. అందుచేతనే నీవు దురాసదుడవు.

జితేంద్రియశ్చ — నీవు ఇంద్రియములను జయించినవాడవు.
పైని చెప్పిన, అప్రమేయత్వ, దురాసవత్వ, మహత్వములున్నను
రాజ్యశ్రీ, కాంక్షలు లేక ఇంద్రియ లోలుడుగాకయుండు
వాడు. తాను పొందవలసిన రాజ్యమునుగూడ నిస్పృహతో
విడిచి తన శక్తిచే సంపాదించిన సుగ్రీవుని రాజ్యమాలినికే
కటాక్షించినవాడు. అయోధ్యాకాండ లోక్తేయి,

శ్లో॥ సబ్రాహ్మణ ధనం కించిత్ హృదం దామేణ

కస్యచిత్

సరామః పదదాదాన్వై చక్షుర్భ్యామపి పశ్యతి॥

రాముడు బ్రాహ్మణుల ధనమును హరింపడు. పర
స్త్రిలను కన్నెత్తియైన చూడడు “అని శ్రీ రామునిగూర్చి
ప్రశంసించినది. భగవానుడు

శ్లో॥ పశ్యత్యచక్షుః సశ్చక్షోత్వ కర్షః

అపాణిపాదో జవనో గృహితా॥

చేత్రులు లేనట్లుండియు, వినువాడు కనులు లేనట్లుండియు
చూచువాడు చేతులు లేనట్లున్నను తీసుకొనువాడు, కాళ్లు
లేనట్లున్నను నడుచువాడు అనగా ఇందిరియములు లేకయే
ఆ వసులు చేయువాడు ఇందిరియములను తన స్వాధీనములో
నుంచుచుకొనువాడని అర్థము. అందులకే సహస్రనామ
ములలో హృషీక + శుభః = ఇందిరియములకు ప్రభువు,
లేకనియును రాకు లేక ఇందిరియములకు గోచరము
కానివాడు అని చెప్పిరి

శ్లో॥ దుర్లభాః పునసౌప్యవైదిరిద్రియైరపి దుర్జయైః

ఇందిరియముల చేతిగాని మనస్సుచేతిగాని గూడ
గ్రహింపశక్యము కానివాడు కావుననే నీవు జితేంద్రియుడవు,
అహల్యయై జారస్సురపతిః..... ఇత్యాదులచే ఇంద్రాదులు
గొప్పగొప్ప ఆధికారములలోనున్నను ఇందిరియలోలురైరి.
కాని నీవుమాత్రమే జితేంద్రియుడవు ఉత్తమ ధార్మికశ్చ -
ఉత్తమమైన ధర్మబుద్ధి కలవాడవు తమను ఆశ్రయించిన
వారినైనను ధర్మశాస్త్రులను బట్టియే రక్షించువాడ ఏపని
యైనను తనకొంటు మాత్రము చేసికొనినవాడు అధముడు.
తనతోబాటు ఇతరులకుగూడ చేసినవాడు మధ్యముడు
కేవలము ఇతరులకొరకే చేసినవాడు ఉత్తమముడు అట్లు ఇతరుల
కొరకే చేసిన వాడవుగాన నీవే ఉత్తమ ధార్మికుడవు “వర్ణా
శ్రమ ధర్మములను సక్రమముగా నడిపించినవాడు ఉత్తమ
ధార్మికుడు శరణాగత రక్షకుడు ఉత్తమ ధార్మికుడు

పరమాత్మను పొందుటకు ఆచార్యుడే (గురువు) మార్గము అని చెప్పిన వాడే ఉత్తముడు “ఆస్మశంస్యం పరోధర్మః” అని అట్టి కరుణ కలిగినవాడే ఉత్తముడు ఆపదలయందు మిత్రులకు నేనున్నానని భయములేదని చెప్పువాడే ఉత్తము ధార్మికుడు. దోషులకు శిక్షవిధించి వారి పాపములను పోగొట్టి స్వర్గమునకు పంపుటయే ఉత్తము ధర్మము. ఈ లక్షణములన్నియు నీలో గలవు. కావున నీవే ఉత్తము ధార్మికుడవు.

అక్షయ్య కీర్తిశ్చ - నిందింపదగని, నాశనములేని కీర్తి గల వాడవు. “తస్య నామ మహద్యశః” అతని పేరే గొప్పకీర్తి. వాలి వధనుబట్టి దూషింపదగని కీర్తి గలవాడెట్లుగును? అనగా క్రూరములై ఇతరులను బాధించు మృగములను వేటరూపముగా చంపినను, వేటయందు పరాక్రమము వధ దోషము కాకుండటచేతను, సార్వభౌములు తిర్స్కలతో ఎదురునిల్చి పోరాడకూడదను నియమముండుటచేతను, దోషులను శిక్షింపకుండన ఆదోషిపాపము తనకంటుకొనునను శాస్త్రము చేతను వాలి వధ దూష్యముకాదు. అందుచే అతి కీర్తికరమే గాని అపకీర్తిగాదు, “యశస్శైశ్చ భాజనం” కీర్తికి నీవే స్థానమైనవాడవు. గాన అక్షయ్య కీర్తి వంతుడవు నీవే —

విచక్షణశ్చ - దూరదృష్టితో కార్యములు నెరవేర్చువాడు - పరమాత్మ ఏది ఎట్లు ఏ రూపముతో చేయవలయునో ఆలోచించి దుష్ట శిక్షణకై ఆయా అవతారములనుదాల్చి కార్యము నెరవేర్చును. మత్స్యద్యవతారములన్నియు

విచక్షణా దక్షతకు ప్రతిరూపములేగదా! నరులచేతనే చావు గలదుగాన రావణుని చంపుటకు మావపుడవైతివి. వాలి, సుగ్రీవుల మొదటియుద్ధములో బాణ ప్రయోగముచే సుగ్రీవుడే చనిపోవునేమోయని ఆలోచించి ఆతనిని గుర్తించుటకై పుష్పమాలధరింపచేయుట ఆచార్యకటాక్షము లేనిచోపరమాత్మ కటాక్షము కలుగునవకాశము లేదని సుగ్రీవుడు లక్ష్మణుని ఆశ్రయించునట్లుచేసి ఆచార్యకటాక్షము కలిగించుటయు ప్రత్యక్షము, కావున నీవే విచక్షుడవు.

క్షీతిక్షమావాన్ — నీవే భూమియంత ఓర్పుగలవాడవు. తన ఆశ్రితుల విషయమునగాని, భక్తుల విషయమునగాని అపరాధము చేసినవారిని సబంధవముగా నాశనము చేయవలసియున్నను, వారిని క్షమించుటయు, ఏబదిగొట్ల యోజనములు విస్తీర్ణముగల భూమికియున్న ఓర్పునీకే యుండుట విశేషము. కారణమేమి? ఆభూమిని దనగర్భమునందే ధరించినవాడవుగదా! హిరణ్యకశిపునిజంపి వాని బంధువులను వారిని చంపి వాని ఆత్మయులను కాపాడుట నీక్షమకు సానములు అట్టి క్షమావంతుడవు నీవేగదా!

క్షతజోపమాక్షః :- ఎర్రని కన్నులు గలవాడు “త్రితామః” మూడు ప్రదేశములందెరువుగలుగుట సార్వభౌమ లక్షణము “రక్తాస్య నేత్రపాణిః” ముఖము, కనులు, అరచేతులు ఎరువుగానుండవలెను. అది మహాపురుషత్వ సూచకము

“రామో రక్తాంతలో చనః! అను దానిని ఇట్టి పుండరీకాక్ష త్వ నూచనచే నీవే ఆ పుండరీకాక్షుడవు.

మనుష్యదేహము విడిచి దివ్యదేహముతో నుండువాడు “అనుట చే తనంత తాను ప్రకాశింపజేయు దేహముతో అనేక విధములుగా అవతరింపగలడని భావము.

శ్లో॥ మనుష్యదేహభ్యుదయః విహాయ

దివ్యేన దేహభ్యుదయేన యంతః

తార పలికిన యీ పై వాక్యములతో పరిమాత్మయే శ్రీరాముడని స్వప్రమగుచున్నది.

ఓ రామా! నీవు అప్రమేయుడవు దురాసదుడవు జితేంద్రియుడవు. ఉత్తము ధార్మికుడవు. అత్యుక్త కీర్తికల వాడవు విచక్షుుడవు. క్షితిక్షమావంతుడవు క్షతిచోప మాక్షుడవు ధర్మము, కీర్తి, ఓర్పు గలవాడవు మహాబల శాలివై శరచాపముల ధరించినవాడవు” ఇట్లు సుతించుచునే మరల ప్రకృతిగాఁబడి” రామా! ఏ బాణముతో వాలిని చంపితివో అట్టి బాణముతోనే నన్ను కూడా వధింపుము, నేనును ఆతని వద్దకే పోయెదను. నేను లేనిదే వాలి సుఖ పడలేడు. భార్య వియోగమువలన కలుగుబాధ నీవెరగనది కాదు.

రామా! భార్యను భర్తతో చేర్చుటవలన నీకు ప్రేమ త్యాగోపమురాదు “అర్థో వాపష ఆత్మనః యత్ పన్నీ”

అనగా తన ఆత్మలో భార్య సంగోరు భాగము. “ఆత్మా హి దారాః” ఆత్మయే భార్య” ఇట్లు వేదశాస్త్రములలో చెప్పియుండుటవలన పురుషునికి భార్య భిన్నముగాక ఆత్మయే అయి యున్నందున, నేను వానికి ఆత్మను గావున. నన్ను చంపినను నీకు స్త్రీ హత్యాదోషమురాదు. లోకములో భార్యను భర్తతో చేర్చుటకంటె గొప్పదానము లేదని జ్ఞాను లాదురు. అంతేగాదు, ఈ భార్యాదానముచేసి నన్ను నా ప్రియునివద్దకు చేర్చినచో నా భర్తను చంపిన పాపముగూడ నీకంటదు” అని పో కెను.

భా॥సం. ఇచట తారయొక్క శాస్త్రజ్ఞానముగూడ గుర్తింప వలెను. “తననుచంపి వాలి వద్దకు పంపుటలో రామునకు పాపముగాని, దోషముగాని, అంటవు” అను శాస్త్రోక్త విషయములు చెప్పుట, ఆమె శాస్త్రజ్ఞానమునకు నిదర్శనము “అథోవా ఏష ఆత్మనః యత్ పత్నీ” ఆత్మాహిదారాః” ఇత్యాది ధర్మసూత్రములు చెప్పుటచే ధర్మము, రాజనీతి, శాస్త్రము, మొదలగునవి బాగుగా ఎరిగినదని తెలియు చున్నది.

తార మాటలువిని రాముడామెతో “వీరపత్నివగునో తారా! వాలి మరణమునకు విచారింపకుము. శూరుని భార్య విచారింపదు సుమా! సుఖదుఃఖములు బ్రహ్మచే సృష్టింపఁబడినవి. వాని నెవ్వరును అతిక్రమింపలేరు. నీవింక సుఖములే అనుభవింపబోవుచున్నావు. నీ కుమారుడు యువరాజు కాగ

లడు” అనెను. ఆచూటలకు తార ఊరడిల్లి సంతోషమును నూదించు ముఖముకలదై దుఃఖమును వీడెను.

అంత రాముడు అంగదునితో “మీను ఇట్లు ఎంత యేడ్చినను ప్రయోజనములేను జీవులు ఆయా కర్మములు అనుభవించుటకు సర్వేశ్వరుడే కారణము. వాలినా బాణముచే మృతుడై స్వర్గమునకు బోయెను ఇప్పుడు చేయవలసిన కార్యము చేయుడు” అని పలికెను. లక్ష్మణుడు సుగ్రీవునితో “సుగ్రీవా! తారాంగదాదులతోగూడి వారికి యుత్తరక్రియ లొనర్చుము. అంగదుని సమాధానపరచి చందనము వస్త్రములు మొదలగువానిని దానమిచ్చుము” అని పలుకగా సుగ్రీవుడు పల్లకీ తెప్పించి వాలిని అందుచి మహారాజులనువలె శ్మశానమునకు తీసుకొనిపోయి శాస్త్రాక్త ప్రకారము వాలిని దహనపరచి తర్పణాదులను గాచింపఁజేసెను. శ్రీరాముడును సుగ్రీవాదులతో సమానమైన దుఃఖముతోడనే వారికి సంస్కారములన్నియు యధావిధిగా చేయించెను.

కర్మలన్నియు పూర్తి కాగా సుగ్రీవుడు రాముని యొద్దకువచ్చెను. అపుఞాంజనేయుడు, “రామా! నీదయవలన సుగ్రీవుడు రాజ్యమును పొందగలెగెను నీవు కిష్కింధకువచ్చి అతనిని రాజుగాచేయుము. నీ రాజ్యాపించిన యెడల సకల రాజకార్యములను చేయగలడు “అని పలుకగా రాముడు” ఆంజనేయా! పితృవాక్య పరిపాలనా ప్రకారము నేను వదునాల్గు సంవత్సరములు గ్రామమునకుగాని పట్టణమునకుగాని రాను. మీరే శాస్త్రాక్తముగా సుగ్రీవునకు అభిషేకము

గావింపుడు. సుగ్రీవా! అంగదునకు యువరాజు పట్టాభిషేకము గావింపుము. ఈతడు పరాక్రమమున నీతో సమానుడు. ఈ వర్షాకాలము నాలుగు నెలలు సీతను వెదుకనవశ్యముండదు. కార్తీకము రాగానే అపని చేయవచ్చును. కిష్కింధకేగి పట్టాభిషేకము చేసికొనుము” అని పలుకగా వానరు లెల్లఁగు సుగ్రీవునకు నమస్కరించిరి. సుగ్రీవుడు వానరులను లేవదీసి గౌరవించెను.

అనంతరము సుగ్రీవుడు చక్కగా అలంకరింపఁబడి అన్నగారి అంతఃపురములో ప్రవేశించెను.

(తారను గౌరవించుటకని పెద్దల అభిప్రాయము)

శ్లో॥ భ్రాతురంతఃపురం సౌమ్యం ప్రవేశేత మహాబలః
ప్రవిశ్యత్వభినిష్ఠాంతం సుగ్రీవంప్లవగేశ్వరం

“సుగ్రీవుడు అన్నగారి అంతఃపురము లో ప్రవేశించి తరిగి వచ్చినాడు” అనిమాలిమే యున్నది. కాని అచట ఏమిచేసినది. ఎందుకు వెళ్లినది. “వివరణలేదు వాలి మరణముచే విచారించుచున్న తారను ఓదార్చి ఆమె అనుజ్ఞ తీసుకొని అంగదునకు యువరాజు పట్టాభిషేకము చేయుదునని యు ఆమెకు చెప్పియుండవచ్చునని పెద్దల అభిప్రాయము అంగదుడు జ్యేష్ఠుడు, కాక నీతో సమానుడు సుమా! వాలిపై శోపమున నీచాతనిని ఉపేక్షించిన సర్వజ్ఞురాలైన తారనుండి నీవు దూరమగుటయేగాక బలవంతుడగు మరొక ప్రత్యర్థి నీకేదురగును సుమా! అందుచే అంగదునకే యువరాజు

పట్టాభిషేకము గావింపవలెనని శ్రీరాముడు, తార, సుగ్రీవాంగదులను వేరుకాకుండగానుండుటకై ఏర్పరచెను.

ఆ విషయము తారకు చెప్పుట అవసరము. ఆమెను ప్రసన్నురాలిని చేసుకొనుటయు అవసరమే కావున ఆతడంతిపురములో తారతో మాట్లాడుటకే వెళ్లియుండునని అభిప్రాయపడవచ్చును.

సుగ్రీవుడు తిరిగి ఆస్థానమండపమనకు రాగా వానరులాలెనిని సింహాసనముపై కూర్చుండచేసి, తెల్లని గొడుగుపట్టి, తెల్లని చామరములతో వీచుచు, సకల ఓషధులతోగూడిన సముద్ర. నదీ, నదజలములను బంగారు కలశములతోదెచ్చి హనుమంతుడు జాంబవంతుడు మొదలగు వారు అష్టవసువులు ఇంద్రుని అభిషేకించినట్లు అభిషేకము చేసిరి. వానరులెల్లరును సంతసించిరి. శ్రీరాముని ఆజ్ఞాప్రకారము సుగ్రీవుడు అంగదుని కౌగిలించుకొని యువరాజు పట్టాభిషేకమునుగావించెను. అందులకు వానరులెల్లరు సుగ్రీవుని పొగడి రామబక్ష్మణులను స్తోత్రముచేసిరి. సుగ్రీవుడు భార్యయగు “రుమ”తో సమస్త సౌఖ్యములననుభవించుచు వానర రాజ్యమును పాలించుచుండెను. శ్రీరాముడు తమ్మునితోగూడ ప్రసరివణ పర్వతముపై నివసించెను.

వర్షాకాలము ప్రారంభమయ్యెను. ఆకాశమంతయు మేఘావృతమయ్యెను. మేఘములు సముద్ర జలమును ఆకర్షించుకొని కార్తీకమునుండి ఆషాఢము వరకు తమయందు ఉంచుకొని మక్కిలి బరువై “గర్భముధరించి ప్రసవించుచున్న

స్త్రీలవలె” వర్షమును కురియుచున్నది. మేఘములు వ్యాపించుటచే దిక్కులు తెలియుటలేదు. ఉరుములకు నెమళ్లు నాట్యముచేయుచున్నవి. ప్రియురండ్రు నెడబాసిన పురుషులు విచారించుచున్నారు. కదంబాది వృక్షములు పూచినవి. సచ్చగడ్డితోనున్న నేలయంతయు ఎఱ్ఱని ఆర్ద్ర పురుగులచే నిండి సచ్చని పట్టుచీరపై ఎఱ్ఱని జరీపూలు కుట్టి నట్లున్నది. వర్షధారలు వెల్లగనుండి సంభోగాసక్తురండ్రు యివ సర్వస్త్రీల మెడలనుండి జారిన కుత్యాల హారములవలె చున్నవి. “సంధ్యా” అనెడు “స్త్రీ” చంద్రుడు “అనెడు ప్రియుని కరస్పృశచే పులకించి” నక్షత్రముల” నెడుకనులు విప్పి రాగవతియై స్వయంగానే అంబరమును వీచుచున్నది.

భా॥సం॥ ఇచట నిజముగా స్త్రీపురుషులులేరు. కాని నూతన ప్రియూ ససూగమమును చక్కగా పర్వించినాడు. సాయంకాలము చంద్రోయమగుటయు నక్షత్రములు మినుకు మినుకు మని కనబడుచుండుటయు, సంద్యాకాలముపోయి రాత్రి యగుటయు సాధారణము - ఈ “సంధ్య”యే ఒక నూతన వధువు చంద్రుడు వరుడు చంద్ర కిరణములు వ్యాపించెను. “సంధ్య” రాగవతి అనగా ఎరుపు గలదియు, అనురాగము గలదియు, అని అర్థము. చంద్రకిరణములు అనగా కిరణములు ప్రియుని చేతులు అంబరము, అనగా ఆకాశము-వస్త్రము-సంధ్యాకాలము వెళ్లి పోవుచుండగా చంద్రుడుదయించెననియు నక్షత్రములు పొదనూపెననియు భావము ప్రియుని కర

స్వర్మచే, కమలు స్మీలితముగా చేసికొని అనురాగవతియుగు సంధ్యావధువు స్వయముగానే వస్త్రమును జారవిడుచుచున్నది. అనిధ్యని సంధ్యాకాలము దాటుచుండగా చంద్రోదయమును నక్షత్రకాంతినిచూచి వాల్మీకి వర్ణించిన యీ విధము ఇంక ఏకావ్యమందునను లేదేమో.

వర్షముతువుగో సంధ్యాకాలమున నూర్చుని ఆవరించి యున్న మేఘముల చివరిభాగములు ఎరుపు, మధ్యభాగములు నలుపుగలిగి యుండుటచే ఆకాశమునకు వ్రణము కాగా రక్తము కారుచుండ తెల్లని గుడ్డలతో కట్టుకట్టినట్లున్నది. శస్త్రచికిత్స చేసినపుడు కట్టినకట్లకు చుట్టను ఎరుపు మధ్య నలుపు ఉండుట సహజముకదా! వర్షముచే దుమ్ముపిలిచి పోయినది. గాలి చల్లగ వీచుచున్నది. తాపము శాంతించినది. దండయాత్రలు నిలచినవి. దేశాంతరమునకేగిన ప్రజలు స్వదేశమునకు చేరిరి.

భా||సం- ఈ వర్ణనలో భగవత్ కటాక్షమును వర్షమువలన జీవునకు రజస్తమోగుణములు నశించుట, దయాద్రిహ్నాద యుడగుట, సంసారిగమన్నను తాపత్రయములు నశించుట ప్రకృతి సంబంధము వీడుటయు సూచితము

రజస్తమోగుణములు - రజస్సు ఎరుపు, తమస్సు నలుపు, సత్త్వము - ఆకాశము - తెలుపు తెల్లని ఆకాశమున (సత్త్వ గుణమున) రజస్సు - రజోగుణము - పరాగము - వ్యాపించినది. వ్రణము చుట్టునున్న యెరుపు - అనురజము

మధ్యనలుపు తమోగుణము. ఈ రెండు సత్వమున ప్రవేశింప
(ఆకాశమున భగవత్కటాక్ష వస్తిము పడిన తరువాత)
తెల్లని ఆకాశము (సత్వము) స్థిరమగును - అట్టిచేతనుడే
(జీవుడే) పరమపదమును పొందగలడు.

అంత శరత్కాలమురాగా ఆకాశమంతయు నిర్మల
మయ్యెను. నదులలో నీరు తగ్గి ఒక్కడక్కడయొడి ఇసుక
దిబ్బలు కనపడుటచే, నవసంగమ వ్రీడాన్విత విధూజఘనముల
వలె కనుపట్టుచుండెను. సప్తచ్ఛదముల పుష్పవాసనలచే
ఏనుగులకు మదము విజృంభించెను. సరస్సులు నిర్మలముగ
మండుటచే హంసలు స్వేచ్ఛగా క్రీడించుచుండెను యుద్ధ
యాత్రకు సమయమాసన్నమయ్యెను.

ఆ సమయమున కాంతాలోలుడై రాజకార్యములను
గూడ మరచియున్న సుగ్రీవునిగాంచి అంజనేయుడు “వానర
రాజా! శ్రీరాముని ప్రతిజ్ఞా నిర్వహణముచే నీవు రాజ్యశ్రీని
భార్యను కూడ పొందినావు. నీమాట ప్రకారము మిత్రుని
కార్యమునెరవేర్చుట న్యాయము శరత్కాలము వచ్చినది.
ఆలసింపకుము. ఎవడు కాలమునెరిగి అకేళమంది మిత్రులను
సంపాదించుకొని సాధువుగనుండునో వాని రాజ్యము, కీర్తి
ప్రతాపముగూడ వృద్ధిపొందును. తాను సుఖపడును. మిత్ర
కార్యము నెరవేర్పనివాడు ఆపదలు పొందును. కాలాతి
క్రమణము జరుగరాదు. నీకులము నిలిపిన వాడు శ్రీరాముడు
ఆతడు అప్రమేయ ప్రభావము గలవాడు. ఆతడు చెప్పకముందే

ఆతని పనిచేయుట ధర్మము. ఉపకారము చేసినవానికి పోత్యు ప్రకారము చేయుమని నేను నీకు చెప్పవలయునా! కావున వానరులను పిలిపించి సీతా స్వేషణము గావించుము. “అని పలికెను.

భా॥ సం- ఆంజనేయుడు శ్రీరామ భక్తుడు భగవంతుడగు రామునివలననే ఆచార్య స్థానమును పొందినవాడు జీవులను భగవదభిముఖులుగా చేయ సమర్థుడు. సాధారణముగాజీవులు భగవత్కూటాక్షముచే పొందిన యైశ్వర్యాదులచే సంసారమున బడి భగవంతుని మరచియుండ వారికి జ్ఞానోపదేశము చేసి మరల భగవదభిముఖులుగా చేయుట ఆచార్య కృత్యము. ఇచట ఆంజనేయుడు సుగ్రీవునకు శ్రీరామునిగూర్చి “అప్రమేయ ప్రభావుడు” (ఇంతయని కొలతలేని ప్రభావము గలవాడు) అని బోధించుచు రామాభిముఖునిగా చేయుట ఆచార్యకృత్యము. అంతేగాక ప్రభువు సరియైన మార్గములో ప్రవర్తించనపుడు మంత్రులు వానిని సరిదిద్దుట, రాజనీతి ధర్మము. అందునను బలవద్విరోధము రారాదు. అందులకే కామాసక్తుడై కృతఘ్నుడు కాబోవుచున్న తన ఏలికయగు సుగ్రీవునకు తాను మంత్రుగా చెప్పవలసినవి చెప్పి సరియగు మార్గములో నుండుటకు ప్రయత్నించెను. రాజభక్తి రాజనీతికి ఆంజనేయుని మాటలు రత్నపు గుళికలు.

హనుమంతుని మాటలు వినిన సుగ్రీవుడు “ఆంజనేయా! నీవే వెంటనే సేనాపతులను గూర్చుకొని ఎక్కడెక్కడున్న

వానరులను పదునై దుదినములలో రమ్మని నాయాజ్ఞగా చెప్పుము అట్లు రానివానికి మరణమే దండము అనిచెప్పుము అని పలికి మరల అంతఃపురమునకు వెడలిపోయెను.

ప్రశ్రీవణ పర్వతముపైనున్న రాముడు శరత్కాలము వచ్చినను సుగ్రీవుడు సీతాన్వేషణ ప్రయత్నము చేసినట్లు కనపడునందున లక్ష్మణుని పిలిచి “సౌమిత్రీ! రాజ్యసుఖములలో మునిగిన సుగ్రీవుడు వర్ష కాలము దాటినను ఇంకను సీతాన్వేషణ ప్రయత్నము చేయలేదు.

శ్లో॥ అర్ధినాముపపన్నానాం పూర్వంచాప్యపశ్చారిణాం
ఆశాంసశృత్యయోహంతి సలోకేపురుషాధమః॥

శ్లో॥ శుభం వాయదివాపాపం యోహివాక్య ముదీరితం
స త్యేన పరిగృహ్లాతి సవీరఃపురుషోత్తమః॥

శ్లో॥ కృతార్థాహ్యకృతార్థానాం మిత్రాణాం సభవంతియే
తాన్మృతానపిక్రవ్యాదాః కృతఘ్నోన్మోహభంజితే॥

ఒక పనికొరకై యొకరిని ఆశ్రయించి పూర్వము ఉపకారము చేయగా అతడు వానికి ప్రత్యుపకారము చేయుదునని చెప్పి ఎవడు చేయడో వాడు అధముడు మంచియైనను చెడ్డయైనను, ఎవడు తాను అన్నమాటను నిలబెట్టుకొనునో అట్టి వీరుడే పురుషశ్రేష్ఠుడు. ఒకరి వలన ఉపకారముపొంది తిరిగి వారికి ఉపకారము చేయని కృతఘ్నుడు చనిపోయినను వాని శవమును మాంసము తినువాడుకూడ ముట్టుకొనరు. సుగ్రీవుడు రాజ్యమును, భార్యను కూడఁబొంది సుఖములను

అనభవించుచు పూర్వోక్త కార్యములను మరచినాడు, నా
వరాక్రమెరిగినవాడు నాధనుస్సభము వినదలచినాడేమో,
కావున నీవేగి నామాటగా నిట్లు చెప్పుము.

శ్లో॥ నచసంకుచితః పంథాయేన వాలీహతోగణః
సమయేత్తిష్ఠ స్సుగ్రీవ! మావాలిపథ మన్వగః॥

శ్లో॥ ఏకఏవరణేవాలీ శరేణ విహతోమయా,
త్వాంతు సత్వాదత్తికాంతం హసిష్యామి సబాంధవం॥

సుగ్రీవా! వాలి హతుడైపోయిన మార్గము, ఇంకను
మూతపడిపోలేదు. నీవా మార్గముననుసరించి మన సంకేతము
ను మరువకుము. ఒక బెణముచే వాలియొక్కడే చంపబడెను
సత్యము వీడిన నిన్ను సబాంధవముగా చంపెదను”
భా॥సం॥ శ్రీరాముడు జితశ్రోధుడుగదా! యిట్లు పలుక
తగునా అనవసరము లేదు ఆతని శోపము కేవలము
కృతఘ్నులపై ననేగాని యితరులపై అనవసరముగా చూపడు
కాక “శ్రోధము” ఆయన ఆధీనములోనున్నదిగాని, ఆయన
క్రోధమునకు వశముగాడు. అదియు బలవంతముగా కొన్ని
పరిసితలులలో తెచ్చుకొనునట “శ్రోధమా హరయత్ తీవ్రం
“శోపమును తెచ్చుకొనెను” అని వాల్మీకి రాముని గూర్చి
పలికెను. సుగ్రీవుడు కృతఘ్నుడు కారాదను దృష్టితో పలికిన
మాటలేగాని అన్యములుగావు ముందా విషయము
తెలియును.

రాముడిట్లు పలుకగా లక్ష్మణునకు శోపమువచ్చి

“ఇప్పుడేపోయి ఆకృష్ణుని సంహరించెదరు” అని పలుక రాముడాతనిని సమాధానపరచి” మిత్తుని చంపుట మహా పాపము. విచక్షణాజ్ఞానముతో ఆతడు కృతఘ్నుడు కాకుండ నట్లును మన కార్యము నెరవేరునట్లును చేయవలెను” పూర్వ స్నేహితుడగు ఆతనిని మంచిమాటలతోనే పలుకరింపుము. ఆపని చూచుకొందుము” అని పలుక లక్ష్మణుడు మిక్కిలి కోపముతో శీఘ్రముగ కిష్కింధకే తెంచెను. అతనిని చూచిన వానరులు భయపడి పరుగెత్తుకొనిపోయి సుగ్రీవునకు చెప్పిరి. కాని ఆతడు మత్తులో వీరిమాటలు వినిపించుకొనలేదు. అంగదుడు దీనుడై లక్ష్మణుని సమీపింపగా సౌమిత్రి “అంగదా! అన్నగారి వ్యసనముచే తపించిపోవుచున్న లక్ష్మణుడు ద్వారమువద్దచున్నాడు. ఆతని మాటలు వినిదలచిన వెంటనే ఆతనిని తొనికి పిలిపించుకొనుము, “అని నామాటలుగా సుగ్రీవునితో చెప్పుము” అని పలుకగా అంగదుడు భయపడి ఒక్క అంగలో సుగ్రీవుని వద్దకువచ్చి ఆతని పాదములు పట్టుకొని లక్ష్మణుని మాటలు వినిపించెను.

అంతలో “ప్లక్షుడు” “ప్రభావుడు” అంజనేయుడు” అను మంత్రులు వచ్చి అంగదుడు చెప్పిన దానినే మరల చెప్పగా సుగ్రీవుడు తెలివొంది “లక్ష్మణుడుకోసము తెచ్చుకొనుటకు కారణమేమి? వారికి నేనేమియు అపకారిము చేయలేదే? నా విరోధులెవరైన నామీద వారికి కోపము తెప్పించిరేమో! స్నేహము సంపాదించుట సులభము కాని దానిని నిలబెట్టుకొనుట కష్టము. మహాత్ముడగు రాముడు

చేసిన దానికి ప్రత్యుపకారము చేయకుండటచే భయపడుచున్నాను". అనగా ఆంజనేయుడిట్లనెను.

రాజా! రాముడు చేసిన ఉపకారము మరచినందున లక్ష్మణుడిట్లు (వచ్చు) చేయుటలో ఆశ్చర్యములేదు. రాముడే పంపియుండవచ్చును. ఆతడు నీకొరకై వాలినిచంపి కిష్కంధా రాజ్యము నీకిచ్చెను కాని నీవు మైకము చే కార్యమును మరచితివి. అందుచే కోపము కలిగియుండును. శరత్కాలము వచ్చినది కాని నీవు సీతా స్వేషణ ప్రయత్నము చేయలేదు ఇక ఆలసింపక చేతులు జోడించుకొని ముందు లక్ష్మణుని ప్రసన్నుని చేసికొనుము. రాజులు అడిగినపుడు మంత్రులు నిర్భయముగ హితమునే పలుకవలయును గావున చెప్పుచున్నాను. శ్రీరాముడు తలంచుకొనిన సురాసురగంధర్వాది లోకముల నన్నిటిని స్వాధీనము చేసికొనిగలడు కావున శిరస్సువంచి రామునకు నమస్కరించి నీవిచ్చినమాటలు నిలబెట్టుకొని ఆతని ఆధీనములోనుండుము, నారాయణుని కాంతివంటి కాంతిగల రామునిలోనున్న మానవబలమును మాత్రమే చూచితివి. దివ్యాస్త్రిబలమును చూడలేదు "అంతవరకు రాకుండగనే తొంభరగా రాముని శరణు వేడుము" అనిపల్కెను.

భా!సం. జీవులు భయములో పరమాత్మనెట్లు చేరుటయో ఎరుంగక సందేహించుచున్నపుడు వారి భయముతీర్చివారు పరమాత్మనెట్లు చేరవలెనో ఆ పరమాత్మ యెట్టివాడో తెలుపుట ఆచార్యకృత్యము ఇచట, సుగ్రీవుడు రాముని వలన

భయపడుచుండగా, అంజనేయుడాభయమును పోగొట్టి శ్రీరాముని సృష్టి, స్థితి, లయకారకత్వమును నూచించెను. “ఆతడు నారాయణవిపంటి కాంతిగలవాడు “అనగా నారాయణుడు సమస్తచేత నాచేతనములకు స్థానమగుట, వాని యందుండి వానిని పోషించుట. అవసానమున తనలో లయముచేసుకొనుట మొదలగు గుణములన్నియు కలవాడని తెలియజేయుటకే. అంతేగాక “దివ్యాస్త్ర బలసంపన్నుడు” అనుటలో ఆయస్త్రములచే సురాసురాదులను జయించినను, వాని యోడనే నిన్ను రక్షింపగలడునుమా! కావున భయమువీడుము శిరసా నమస్కరింపుము. అనగా అనన్య రక్షకునిగా శరణాగతిచేయుము. అని నూచింపబడెను. బాహ్యముగా అంజనేయుని మంత్రత్వలక్షణము రాజభక్తి, నిర్భయత్వము, స్పష్టమగుచున్నది.

వెంటనే సుగ్రీవుడు అంగదుని పంపెను ఆతడు వెల్లి లక్ష్మణుని తోడ్కొని వచ్చుచుండగా త్రోవలో లక్ష్మణుడు అందమైన గృహములను, పూలతోటలను చూచెను. స్త్రీల పాటలను, అందెలరవళియువిని సిగ్గుపడి మరల కోపముతో ధనుష్టంకారముచేసెను. స్త్రీలకు దూరముగా నిలబడెను. ఆధ్వని విని సుగ్రీవుడు భయపడి తారతో “తారా లక్ష్మణుని చూచుటకు నాకు మిక్కిలి భయముగానున్నది. మహాత్ములు స్త్రీల యెడల కోపముచూపరు. కావున ముందు నీవు వెల్లి ఆతని కోపమును శాంతింపజేయుము. పిదప నేమచూతును” అనెను. తారయు మైకముచే అడుగులు తడబడుచుండగా

అభరణములు జారుచుండగా లక్ష్మణుని వద్దకు వచ్చెను. ఆత
డామెను చూచి, ఉదాసీనుడయ్యెను. అంత తార

శ్లో॥ కింకోపమూటం మను జేంత్రపుత్రం।

కస్తేన సంతిష్ఠతి వాఙ్మదేశే

కశ్శుష్టపత్రం వనమాపతంతం

దవాగ్ని మాసీదతి నిర్విశంకః॥

రాజకుమార! నీ కోపమునకేమి కారణము? నీ ఆజ్ఞ
ను ఎవడు అతిక్రమించగలడు? ఎండిన చెట్లుగల అడవిని
దహించుచున్న కార్చిచ్చును. ఎవడు సమీపింపగలడు? అని
మృదువుగా పలికెను. మొదట ఆమె రూపమాను చూచుటకే
అతడు సిగ్గుపడునట్లుండెను. “మదవిహ్వలాక్షీ, సలక్షణా,
నమి తాంగయష్టికి, ఆమె రూపము మద్యపానముచే ఎఱ్ఱబడి
రెప్పలు వ్రాతిపోవుచున్న కనులగలదట. శ రీ ర ము ని ం డ
సంభోగ చిహ్నము కనపడుచున్నవట. వంగిన శరీరముతో
నున్నదట. “అయినను అందమయినదట. వాసరస్త్రిలుగూడ
కామరూపిణులగుటచే ఆమెను (కోతిని) అందమైనదని
చెప్పుటలో ఆక్షేపణ యుండదని పెద్దల ఆభిప్రాయము. ఆ
వేషముతోనున్న తారను జూచి స్త్రీసమీపించుటచే సిగ్గుపడి
కోపమును మల్లించుకొని మహాత్ముడగు లక్ష్మణుడు ఉదాసీను
డై తలవంచుకొనియే ఆమె మూటలకు జవాబు చెప్పెను.

శ్లో॥ కిమయం కామ వృత్తస్తేలుప్త ధర్మార్థ సంగ్రహః
భర్తా భర్తృహితే! యుక్తే, శచై నమవబుధ్యనే!

భర్తకు హితము చేయుటలో ఆసక్తి గలదానా! నీ భర్త ధర్మార్థములను విడిచి కేవలము కామపరంత్రుడై యున్నాడు. ఆ విషయమును నీవు గ్రహించియుండలేదా!

భా!సం! ఇచట తారపాత్ర చాలా జాగ్రత్తగా పరిశీలింప వలెను. లక్ష్మణుడు తారను సంబోధించుచు “భర్తృహితే” తేభర్తా” అన్నాడు. అసగా సుగ్రీవుడు తారకు భర్త అన్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది వాలి సుగ్రీవుని భార్యను అసహరించినపుడు దోషము అయినదిగదా! సుగ్రీవుడు వాలిభార్యను స్వీకరించిన దోషము కాదా!” అను ప్రశ్న వచ్చుచున్నది. రాముడు వాలిని చంపినపుడు ఆ వాలి వేసిన ప్రశ్నలకు సమాధాన మొసగినపుడు శాస్త్ర, శిష్ట. తాకి కాచారములను దహరించెను అట్లే యిక్కడగూడ ఆ మూడింటిని గుర్తింప వలెను.

శ్లో॥ అస్యత్వంధరమాణస్య సుగ్రీవస్య మహాత్మనః
ఋషాయాంవర్తసేకామాలేన్నపాయాం వాపకర్మకృత్
తస్యదంఢో వధః స్మృతః.....

సుగ్రీవుడు బ్రతికియుండగా ఆతని భార్యను బలాత్కారముగా స్వీకరించినాడు వాలి అందులకు మరణమే దండనము. ఇది శాస్త్రము - ఇప్పుడు వాలి చనిపోయినాడు. అంతే గాక వాలియే స్వయముగా” సుగ్రీవుడు తారను అవమానింపకుండ చూచుచు అంగదుని పుత్ర సమానుడగా చూడవలెనని కోరినాడు. కాక తారకు రాజ్య భోగాదులపై

మిక్కిలి ఆశగా నన్నిట్లు ఆమె మాటలవల్ల వెళ్ళియుచున్నది. శాస్త్రరీత్యా భర్త చనిపోయిన తరువాత ఆ మొత్త ఇష్టముండిన ఆతని అన్నదమ్ములలో ఎవడైన స్వీకరింపవచ్చు. శేవర న్యాయముగూడ ఆనాడు అమలులోనుండియుండును. కాక యీనాటికి మమష్యులలోగూడ కొన్నిచోట్ల కొన్నిజాతులలో మామమమమగూడగలదు. అది ఆయా జాతులవారి ఆచారమై యున్నది. ఆయాజాతులకది దోషముగాదు. అదియు స్త్రీ, పురుషులిరువురును ఇష్టపడినప్పుడను, కులతప్ప ఆయా పంచాయితీలా విధించినపుడును జరుగుచుండవచ్చును. ఇందుకు శాస్త్రముగూడ-

శ్లో॥ మృతేచ అంగవైకల్యే రోగగ్రిస్తేచ భర్తరి
భర్త్రాత్యక్తాచయువతీ పునస్సంస్కారమ్హర్తి॥

“అని చెప్పియుండుటచే భర్త చనిపోయినగాని, అంగ వైకల్యము (సపుంసకుడు) కలవాడుగాని, రోగముతో గూడినవాడుగాని, అయిననూ భర్తచే విడువబడనను, ఆ యువతి మరల వివాహము చేసికొనవచ్చును.)

ఈ ప్రకారము తార స్మగ్గీపునకు భార్యయగుటలో దోషములేదని పెద్దల నిర్ణయము.

(శ్రీ)రామచంద్రుడు చేసిన యుపకారమును మరచి వానర రాజగు సీ భర్త సీతాన్వేషణ కార్యమునేవిస్మరించెను ధర్మా ధర్మములు విచారింపవలసిన వానికి మధుపానము తగదు.

పానాదర్థశ్చ ధర్మశ్చ కామశ్చ పరిహీయతే
ధర్మలోపో మహాన్ స్తావత్కృతే హ్యప్రితి కుర్వతః

పానము వలన ధర్మార్థకామములు మూడును నశించును. ఉపకారికి ప్రత్యుపకారము చేయకున్నచో ధర్మహాని కలుగును. సత్య ధర్మాన క్తి కలిగిన మిత్రుడు అర్థకామములకు మూలము అట్టిమిత్రుని విడచిన అర్థకామములును నశించును ధర్మార్థకామములకు లోపముగలుగునటు మిత్రకార్యముచేయక విడిచినవానిని గూర్చి ఏమిచేయవలెనో కార్యతత్వజ్ఞురాలవైన ఓ తారా! నీవే చెప్పుము.” ఇట్లు పలికిన లక్ష్మణుని మాటలకు తార “సరోత్తమా! సుగ్రీవుడు కామాతురుడై శ్రీరామ కార్యమును మరచుట నిజమే. వానిని చంపి రాజ్యమిప్పించిన యుపకారమునకు సీతాన్వేషణము ప్రత్యుపకారము కాని సుగ్రీవుడు మన్మథ బలమునకు వివశుడయ్యెను. నీవును క్రోధ పరవశుడవైతివి.

శ్లో! కోపం కథం నామగుణ ప్రకృష్టః
కుమార! కుర్యాదకృష్టసత్వే
కస్త్యద్విధః కోపవశంహిగచ్ఛేత్
సత్వావరుద్ధః తపసః ప్రసూతిః

శ్లో! జానామి రోషం హరివీర బంధో!
జానామి కార్యస్యచ కాలసగః
తచ్ఛాపి జానామి యథావిషహ్యం
బలం నరశ్రేష్ఠ! శరీరజస్యం!

శ్లో॥ న కామతంత్రే తవబుద్ధిరస్మి
త్వంవై యథామన్యవశం పపన్నః
న దేశకాలౌహినచార్థధర్మా
వపేక్షతే కామంతిర్మనుష్యః॥

శ్లో॥ తం కామవృత్తం మమ సన్నికృష్టం
కామాభియోగాచ్చసి వృత్తలజ్జం
క్షమస్య తావత్ పరవీహంతః
త్వద్భూతరం వాసర వంశనాథం॥

కుమారా! సత్యగుణము కలిగి శాంతిః ఆకరమై గొప్ప
వీర్యముగల నీవంటి రాజపుత్రుడు బలహీనునిమీద కోపించు
కోసవచ్చునా! రామునియొక్క కోపము నెరుగుదును. ఆతడు
చేసిన దానికి ప్రత్యుపకారము చేయవలెననియు ఎరుగుదును,
సరోత్తమా! మ స్మ ధు ని యొ క్క బలము నైచుటకు
(అనుచుటకు) సాధ్యము కాదనియు నేనెరుగుదును. నీవు
కోపమునకు స్వాధీచుడవగుటచే కామతంత్రములా నీ బుద్ధి
చోరలేదు (అనగా కామకోధములు రెండును ఒకటేనుమా!
ఆతడు కామపరవశుడయి తే నీవు కోధపరవశుడవై నావు.
మి యిరువురకును భేదమేమి?) నీవెట్లు కోధపరవశుడై తివో
ఆతడును అట్లే కామపరవశుడయ్యెను కామము
నందాసక్తిగలవాడు దేశకాలములను ధర్మాధర్మములను
లక్ష్యపెట్టడు గదా! (అట్లే కోధవశుడును సుమా) నా
సమీపముననుండి కామవృత్తుడై సిగ్గునుగూడ విడిచిన
వాసర రాజగు సుశ్రీవుడు నీ ప్రోదహనివతిటివాడు అట్టివానిని
క్షమించుము. ఈ కోతి పుట్టుకతోనే చవలుడుగదా! తపో

ధర్మాసక్తిగల మహర్షులుకూడ అపేక్షచే కామాతురులై
 స్త్రీ వ్యామోహితులైరి.

శ్లో॥ పునస్సఫేలం మద విహ్వలంచ
 భర్తుర్హితం వాక్యమిదంబఖాషే॥

అర్థముగల మాటల నిట్లుపలికి తార మరల విలాప
 ముగను, మదముచే మధురముగను, భర్తకు మేలు కలిగించు
 వాక్యములనిట్లు పలికెను. “సుగ్రీవుడు మీపనికొరకై యే
 కోట్లకొలది వానరులను రప్పించుచున్నాడు. అంతఃపుర స్త్రీ
 లను చూడరాదను మర్యాదను కాపాడి పోషకముగానే యుంటవి
 అయినను సత్పురుషులైన మిత్రులు అంతఃపుర స్త్రీలను
 చూచినను దోషములేదు. రమ్ము.

శ్లో॥ అచ్చలం మిత్రభావేన సతాందారానలోకనం॥
 అని లక్ష్మణుని తనతో అంతఃపురమునకు తోడ్కొని పోయెను

అచట శ్రేష్ఠమైన బంగారపుటాసనముపై భార్యయగు
 రుచతోగూడియున్న సుగ్రీవుని చూడగానే లక్ష్మణునికి కన్ను
 లెఱ్ఱబడెను. అది చూచి సుగ్రీవుడు భయముతో వణకు
 చుండెను. స్త్రీలందఱును లేచిరి. అప్పుడు లక్ష్మణుడు “సుగ్రీవా!
 సత్యసంధుడు, కృతజ్ఞుడు అయిన మిత్రుడు పూజింపబడును.
 అమిత్రుడే కృతఘ్నుడయిన అట్టిపాపి ఇంకొకడుండడు.

శో॥ శతమశ్వాన్మతేహంతి సహస్రంతంగవాన్మతే
ఆత్మానం స్వజనం హంతి పురుషంపురుషాన్మతే॥

శో॥ పూర్వం కృతార్థోమిత్రాణాం నతత్ప్రతి కరోతియః
కృతఘ్నస్సర్వభూతానాం నవధ్యః ప్లవశేశ్వర॥

శో॥ బ్రహ్మఘ్నః సురాపేచ చోరేభగ్నవ్రతే తథా
నిష్కృతిర్విహితా సద్భిః కృతఘ్నాస్తి నిష్కృతిః॥

ఒక గుఱ్ఱము ని త్తు న ని చెప్పి ఈయనివాడు నూరు
గుఱ్ఱములను చంపిన పాపమును ఒక గోవు నిత్తునని చెప్పి
యీయనివాడు వేయిగోవులను చంపిన పాపమును. ఒక
మనిషి విషయమై అబద్ధమాడినవాడు స్వజనమునుచంపి ఆత్మ
హత్య చేసికొనిన వానిపాపమును పొందును మిత్రుని వలన
ఉపకారమునుపొంది, తిరిగి ఆమిత్రునికి ఉపకారముచేయని
కృతఘ్నునకు మరణమే శిక్ష. బ్రహ్మహత్య, మద్యపానము,
దొంగతనము, వ్రతభంగము, చేసినవానికి సత్పురుషులు
ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పినారు. కాని కృతఘ్నునకు మార్తము
నిష్కృతి లేదు. నీ కార్యము నెరవేర్చుకొని మిత్రుడైన
శ్రీరాముని కార్యము నెరవేర్చవలసియుండియు కామపర
తంత్తుడవై దానిని మరచినావు. వాలి పోయిన మార్గము
ఇంకను మూతపడలేదు. ఆ మార్గము న నీవు పోవలదు".
అని పలికెను.

వెంటనే తారలేచి "ఓ మహావీరుడా! నీ నోటినుండి
యిట్టిమాటలు వెలువడతగునా! శ్రీరాముడు చేసిన యుపకా
రమును ఈతడు మరువలేదు. అతని దయచేతనే రాజ్యమును,

రుచును నన్నును గూడ బొందగలిగినాడు.

శ్లో॥ రావప్రసాదాత్ కీర్తిం బ కపిరాజ్యం బ శాశ్వతం
ప్రాప్తవానిహసంగ్రీవోరుమాం బ పరంతప।

శ్లో॥ సుదుఃఖం శయితః పూర్వం ప్రాప్యేదం
సుఖమంత్యమం
ప్రాప్తకాలం నజానీతే విశ్వామిత్రో యథామనః।

శ్లో॥ పృథావ్యాంకిల సంసక్తోదశ వర్షాణి లక్ష్మణ
విశ్వామిత్రోమహాతేజాః కింపునర్యః పృథగ్జనః॥

సుగ్రీవుడు ఇంతకు ముందు చాలాకాలము దుఃఖముతో పండుకొనియుండి యీ సుఖమును పొంది విశ్వామిత్రమహర్షి వలె కాలమును గూడ మరచినాడు. విశ్వామిత్రుడు మృతాచి (మేనకయని లోకమున ప్రసిద్ధి) యందాసక్తుడై పది సంవత్సరములు లోకమునే యెరుగనట్లుండెను. సామాన్యుడు, అందునను చపలబుద్ధిగల మర్కటము అయిన యీ సుగ్రీవుడే త? ఈతడు కామ పరతంత్రుడై ఆరాముని మరచుట దోషమే ఆ రాముని వలననే గనా కీర్తిని రాజ్యమును, రుచును, నన్నును, గూడ బొందినాడు. అందులకు క్షమింపుము. నీవును కోపమునకు వశుడవుగాకుము. కోట్లకొలది వానరులు వచ్చి శ్రీరామ కార్యము నెఠ వేర్తురు. శాంతింపుము” అనెను.

భాగం! తార స్వభావము ఆమె రాజనీతి ఎదుటివారిని ఎలా మలచుకొనవలెనో మొదలగు విషయములు పై మాటలలో వ్యక్తమగుచున్నవి. ప్రారంభములోనే “నీ కేందులకంత కోపము?” నీ మాట ఎవడు అతిక్రమించగలడు? “అనుట తోడనే రామాజ్ఞ నిర్వర్తించుటయే మాయద్వేషము” అని స్పష్టము. ఇక ఆమె వచ్చినప్పటిరూపము లక్ష్మణునకు సిగ్గును కలిగించుటలో ఆశ్చర్యములేదు సంభోగ చిహ్నములతో కనబడుటతోడనే యాతడు సిగ్గుపడినాడు. “ఈమార!” అను సంబోధనలో” నీవింకా చిన్నవాడివి. ఈ సౌఖ్యాలు నీకేం తెలుసు” అన్న భావం ఉంది “నరొత్తమా! అనుటలో ఉత్తమడవైన నీవే కోపమునకు లొంగిపోయినావే! కోరి యగు సుగ్రీవుడెంత? అని ధ్వనిగా బలికి ఆతడు నమ్రుడై యుండుటతో ఎట్లు ఆతనిని లొంగతీయవలెనో చల్లని చీవట్ల వంటి మాటలతో మైమరపించెను. “సుగ్రీవుడు కామవశుడు, నీవు కోరిధవశుడవు నీకూ వానికీ భేదమేమి? “ఈ మాటతో నాతడు మరీ చల్లబడిపోయెను మరి తన భర్తకు అనకూలంగా ఆతనిపై వాత్సల్యము కలుగునట్లుగా” ఆతడు చపలుడైన కోతి అనియు నీకు సోదరునివంటివాడననియు పలుకుటలో ఆమె చాకచక్యము స్పష్టమగుచున్నది. విశ్వావిత్తునే కామ పరతంత్రునిగా ఉదహరించుటలో లక్ష్మణుడు తిరిగి జవాబు చెప్పటకవకాశము లేకుండచేసెను.

సుగ్రీవుడు వెంటనే లేచి పూలదండలు హారములు తీసివైచి వినయముతో చేతులు జోడించి లక్ష్మణా! శ్రీరాముని అనుగ్రహముచే ఈ రాజ్యము నాకువచ్చినది. ఆతని

ధనుష్టంకారమునకు పర్యతములే వణికిపోయినవి. రావణుడు ఒక లెక్కయ్యా? నేను నిమిత్తమాత్రుడనే. స్వశక్తిచేతనే రాముడు సీతను పొందగలడు. దాసుడనగు నేను చేసిన అపరాధమును తుమింపుము” అనెను. ఆ మాటలకు లక్ష్మణుడు సంతసించి, “సుగ్రీవా! నీవంటి మిత్రుడు రామునకు దొంగుటవలననే ఆతడు సనాధుడయ్యెను. నీవాతనితో సమానుడుడవు నీవలననే ఈ పని కావలెను. నీవు వెంటనే బయలుదేరివచ్చి రామునకు సమాధానము చెప్పుము. దుఃఖితుడగు రాముని చూచి నేనట్లు పలికితిని తుమింపుము” అనెను.

భా॥సం. సుగ్రీవునకు మొదట హనుమంతుడును తరువాత లక్ష్మణుడును కూడ శ్రీరామునిగూర్చి ఆతిని శక్తిసామర్థ్యములు చెప్పిరి. వీరిరువులును ఆచార్య స్థానీయులే భగవత్కటాక్షముచే పొందిన విశ్వరూపులచే పరమాత్మనే మరచిన జీవుడు ఆచార్య కృపాబోధలవలన తాను చేసిన దోషములకు వశాత్తప్పుడై పరమాత్మను వేడికొనుట సుగ్రీవుని మాటలతో కానవచ్చుచున్నది భగవదాచార్య కటాక్షములచే జీవుడు పరమాత్మ సారూప్యమును పొందుట” నీవాతనితో సమానుడవు” అను లక్ష్మణుని మాటలవలన గ్రహింపనగును. అందుచేతనే ఆభగవత్సమానతచేతనే లక్ష్మణుడును సుగ్రీవుని తుమింపగోరెను. అందువల్ల లక్ష్మణుని సౌశీల్యముగూడ గోచరించుచున్నది.

అంత సుగ్రీవుడు ఆంజనేయునితో “సర్వదిక్కులయందు గల వానరులు వచ్చునట్లు కబురుచేయుము” అనగా

అంజనేయుడు ఆ కాశ మార్గమున సేవకులను పంపెను. అదివరకే వార్తలనందియున్న వానరులు అక్షణముతోనే కానుకలు గోనిరాగా సుగ్రీవుడు వానినందుకొని తృప్తిపడి వారికి సెలవిచ్చి పంపి తార మొదలగు అంతఃపుర స్త్రీలను లోనికి పంపి సేవకులచే బంగాను పల్లకి తెప్పించి లక్ష్మణుని అదుకూర్చుండచేసి తానును అందు కూర్చుండి ప్రసాద పర్వతమునందున్న శ్రీరాముని వద్దకుబోయి శిరస్సు భూమికి తగులునట్లుగా నమస్కరింపగా రాముడా తానిని లేవదీసి ఆలింగనము చేసికొని కూర్చుండ నియమించెను.

భా!సం. సుగ్రీవుడు లక్ష్మణ పురస్కరముగా రామునివద్దకు వెళ్లుట,” ఆచార్య పురస్కరముగా భగవద్దర్శనమునకు వెళ్లుట సూచించుచున్నది. లేకున్న ఇదివరకు ఆచార్యుడగు లక్ష్మణుని ఆశ్రయింపక స్వయముగనే భగవదాశ్రయణము చేయుటచే వాలివలన చావుదెబ్బలు తినవలసినచ్చినది. స్వయముగా వెళ్లిన యిప్పుడుకూడ ఏమి ముప్పురాగలదో” అందుననే ఆచార్య పురస్కరముగా వెళ్లెను. అంతేకాదు భగవానుని సమీపించి శిరస్సు భూమికి తగులునట్లు వంచి నమస్కరించుట “సర్వదా, సర్వథా” నీకు దాసుడన”ని తెలియచేయుటకే. అందువలన పరనూత్మకు కరుణ కలిగి తనయందు ప్రసత్తి చేసిన జీవుని తానే స్వయముగ దగ్గరకు చేర్చుకొని, తన సమీపమున కూర్చుండ చేసికొనును. ఇచట “శరణం” అను ద్వయ మంత్ర పదార్థముద్వ్యోతకమగును.

సుగ్రీవుడు కూర్చొనగా రాముడు సుగ్రీవా!

శ్లో॥ ధర్మమర్తంచ కామంబ కామంయస్తంకాతేనిషేవతే
విభజ్య సతతంవీర! సరాజా హరిసత్తమం!

శ్లో॥ హిత్వాధర్మం తదాత్మ్యంచ కామంయస్తం నిషేవతే
సవృక్షాగ్రేయథాసంప్తః పతితః ప్రతిబుధ్యతే॥

శ్లో॥ అవింత్రాణాం పథేయంక్షుః పింత్రాణాం
సంగ్రహేరతః
త్రివర్గఫలభోక్తాతురాజా ధర్మేణయంబ్యతే॥

ధర్మార్థకామములను ఆయాకాలములలో విభజించు
కొని యెవడు అనుభవించునో వాడు నిజమగురాజు. ధర్మార్థ
ములను విడచి కామమునే అనుభవించువాడు. చెట్టుచివర
కూర్చొని నిదచెందినవానివంటివాడు. రాజు శత్రువులను
చంపి మిత్రులను చేకూర్చుకొని, వారి కార్యములను గూడ
చూడవలెను సీతాన్వేషణముః కును, రాజునిలో యుద్ధ
మునకును సమయమువచ్చినది మంత్రులలో ఆలోచింపుము
“అనగా సుగ్రీవుడు చేతులుజోడించి” రామా! మీ సోదరుల
యనుగ్రహముచేతనే రాజ్యమును పొందగలిగితిని. ఉపకార
మునుపొంది ప్రత్యుపకారముచేయనివాడు అధముడు. నన్ను
క్షమింపుము. ఈ వానరులందఱును దేవగంధర్వాంశులలో
పుట్టినవారు. మహాబలవంతులు వీరు మన కార్యమును నెర
వేర్చగలరు” అనెను ఆంధలో ఎర్రని ధూళిపై కెగురుచుండ
కొట్లకొలది వానరులువచ్చి అంజలించి నిలబడిరి. సుగ్రీవుడు
వారి వారి నే నా ధ్యక్షులకు వారి సైన్యముతోనుండ
నియమించి పంపి “రామా! ఈసైన్యమంతయు నీయధీనము

నీ వెట్లు చెప్పిన ఆప్తేనడతురు. ఆజ్ఞాపించుము” అని పలుకగా రాముడు సంతసించి “సుగ్రీవా! మొదట నీత ఎచ్చటనున్నదో బ్రతికియుండెనో లేదో ఆమెజాడ గనుగొని రావలెను. నీత క్షేమము, రావణుని నివాస ప్రదేశము ఎరిగినదిదప కాలానుగుణముగా చేయుదము” అనెను.

అంత సుగ్రీవుడు వినతుడను వానరని పిలిచి “వాన రోత్తమా! నీవు నీ సెన్యమాతో తాగు దిక్కునకు పొమ్ము గంగా, సరయూ, కాశీకీ మొదలగు నదీప్రాంతములును, విదేహ మాళవ, కాశీ మొదలగు దేశములందును, యవ సువర్ణ రూప్యక మొదలగు ద్వీపములయందున్న, ఇత్తుమధు. క్షీర, శుద్ధ మొదలగు సముద్రప్రాంతములనందును వెదకుడు ఆ శుద్ధ జలసముద్రమునకవతల బంగాళ కొండః ప్రాంతమును చివరకుదయ పర్వతము వరకు వెదకుడు అపైన సూర్య కాంతి యుండదు గావున మీరు పోలేరు ఒక నెలదినములలో మీరివన్నియు వెదకిరావలెను. నెల దాటిన మరణమేళియ్” అని పలికెను

తరువాత అంగదుడు, హనుమంతుడు. నీలుడు, జాంబ వంతుడు మొదలగు వారినిచూచి మీరు దక్షిణ దిక్కునకు పోవలయును. గోదావరి కృష్ణ నేణి, మొదలగు నదీప్రాంతము లును, విదర్భ, ఋషిక, మహిష మొదలగు దేశములును, సహ్యా, మలయ మొదలగు పర్వత ప్రాంతములును, చందన ద్వీపమును, మహేంద్ర పర్వతమునందును చూడుడు. ఆ కొండ చరియలనుండియే దక్షిణ సముద్రము లందు నూరు యోజనముల దూరములలో నొక ద్వీపముగలదు. అది

రావణుని నివాసము, అందు వెదకుడు. సముద్రమున ఛాయా
గ్రాహికలదు. జాగ్రత్త, అది దాటిన పుష్పితకము. సూర్య
వంతము మొదలగు పర్వతములను. ఆపైని భోగవతీ పట్టణ
మును కలవు. అ వి య న్ని యు వెదకి నెలరోజులలో తిరిగి
రావలెను” అని పలికెను

పిదప సుషేణునిచూచి “నీవు మరీచి పుత్రులగు
మారీచాది వాసులును శోడ్కొని, పడమటి దిక్కునకు పొమ్ము
సురాష్ట్ర, బాహ్లిక, శూరసేన మొదలగు దేశములను, పోన్న
వకుళ మొదలగు వృక్షములతో నిండిన వనములను సింధు,
హేమ మొదలగు నదీ ప్రాంతములను వెదకుడు. పారియాత్ర
పర్వతమునందు గంధర్వులున్నారు. వారివంశకు పోకుండ ఆ
కొండదాటి వజ్రపర్వతమునందు వెదకుడు అచటలవణసముద్ర
మున చక్రవంతిమను పర్వతమున, విశ్వకర్మచే కేయిలంచుల
గల చక్రము నిర్మించబడినది. దానిని రక్షించు రాక్షసులను
పురుషోత్తముడు చంపియో చక్రమును పంచజనుడను రాక్షసుని
చంపి పాంచజన్యమును శంఖమును స్వీకరించెను. అచటనుండి
వరాహ పర్వతము మీదుగా మేరు పర్వతమును చేరుడు అచట
“మేరుసావణ్ణ” అను మహర్షికి నమస్కరించి నీత వృత్తాంతము
చెప్పి అచట వెదకి నెలదినములలో తిరిగి రండు” అని పల్కెను.

అనంతరము “శతవతి” అను వానర వీరుని పిలిచి
ఉత్తర దిక్కునకు పంపుచు” నీవువైవస్వతి కుమారులతో
కలిసి బయలుదేరి, మేచ్ఛ, పుళింధ, మొదలగు దేశములను,
కాశము, దేవసఖ మొదలగు పర్వత ప్రాంతములను వెదకి
క్షైలాసమునకు వెళ్లుడు. ఆపైని కొంచ పర్వతమునుదాటి,

సిద్ధాశ్రమమును అతిక్రమించి, “శైలోద” నదినిడాటి లవణ గిరి మధ్య సోమగిరియందు వెదకుడు. అపైని పోవుటకు మార్గము లేదు గావున నెలదినములలో తిరిగి రండు. ఎవరు సీతనుజూచి శ్రీరామునకు సంతోషము కలిగింతురో వాడు నాదయకు పాత్రుడై నాతో సమానముగ భోగములను అనుభవింపగలడు” అని పలికెను. పా న రు లు బీరములు వలుకుచు బయలుదేరిరి.

అనంతరము సుగ్రీవుడు ఆంజనేయుని పిలిచి ప్రత్యేక ముగా” వానర వీరా!

శ్లో॥ నభూపకౌ నాంతదిక్షేవా నాంబదే నాపంరాలయే
నాప్పువాగతి సంగంతే పశ్యామి హరిపుంగవ!

శ్లో॥ విదితాస్సర్వలోకాస్తే ససాగరభరాదరాః
గతిర్వేగశ్చ తేజశ్చ లాఘవంచమహాతపే॥

శ్లో॥ పితృస్తే సద్భశం వీర మారుతస్య మహాజనః
తద్యథాలభ్యతే సీతాతత్త్వమే వోపపాదయ॥

శ్లో॥ త్వయ్యేవ హనుమన్మన్తి బలం బుద్ధిః పరాక్రమః
దేశకాలాను వృత్తిశ్చ నయశ్చ నయ పండిత!

భూమ్యాకాశ స్వర్గజలాదులందున నీ గమనమునకు అడ్డులేదు. నీతో సమానుడును లేడు. సమస్త లోకములను, సాగర పర్వతాదులను, నీవెరుగుదువు. సురాసురులెల్లరను

నీకు తెలిసినవా రే గమనము, బలము, లాఘనము మొదలగు
వానితో సీతండియగు వాయువుతో సమానుడవు. బుద్ధి, బల
ము, పాకము ము దేశకాలానుసారముగను పయోగింపుము
నీవే సీతను కనుగొని రాగల సమర్థుడవు” అని పలికెను.

భా|సం- సుగ్రీవుడు ఆంజనేయుని గూర్చి పలికిన మాటలు
ఆంజనేయునిశక్తి సామార్థ్యములు చాటుచున్నవి.
శ్రీరాముని దర్శించినది మొదలు ఆంజనేయుని మాటలు,
శ్రీరాముడు ఆంజనేయునిగూర్చి పలుకుట ఆతని రాజనీతి,
రాజభక్తి, ధైర్యమైన పలుకుబడి సమయస్ఫూర్తి స్పష్టమగు
చున్నవి. ఈ సుగ్రీవుని మాటలలో ఆతడెంత ఉన్నతుడో
స్పష్టమగుచున్నది. ఇపుడు సుగ్రీవుడు పలికిన మాటలలోగల
సారమంతయు ఈ కాండమున ఇప్పటి నుండి కనపడచు
నుందర, యుద్ధ కాండములలో ఆతని విశ్వరూపము
నందర్శింపనగును.

శ్రీరాముడు అదివరకే ఆంజనేయుని బుద్ధిబలాదులు
బాగుగా ఎరిగిన వాడగుటచేతనే ప్రేలియుంగరము నాతని
కిచ్చి “వీ రా గ్రే స రా” ఈ అనఘాలువలన సీత నిన్ను
గుర్తింపగలదు. బలపరాక్రమాదులలో నాటిలేని వాడవగు
నీవే సీతను వెదకిరాగలవు

శ్లో॥ అతిబల! బలమాశ్రితస్తవాహం

హరివర! విక్రమ విక్రమై రనత్యైః

పవనసంత! యథాధిగమ్యతే సా

జనతసంతా హనుమన్! స్తథా కురుష్వ॥

ఓ మహాబలా! నేను నీబలమును ఆశ్రయించియున్నాను హరివరా! అత్యధికమైన విక్రమాదులతో పరాక్రమింపుము. వాయుపుత్రా! జనకసుతయగు సీత ఏవిధముగా కనుగొనబడగలదో హనుమా! ఆవిధముగా ప్రయత్నింపుము” అని పలికెను. ఆంజనేయుడు ఉంగరమందుకొని కన్నులకద్దుకొని రామ సుగ్రీవులకు నమస్కరించి తనవారితో బయలుదేరును.

భా|సం- ఆంజనేయుడు తనవద్దనుండి వచ్చిన వాడని సీత గుర్తుపట్టుటకొరకై రాముడు తన చేతివ్రేలియుంగరమును అతనికొసగెను. ఇందరు వానరులు యువరాజు అంగదుడు ఉండగా ఆతనికి యొసగుటయేమి? అనగా మొట్టమొదట రామాంజనేయుల కలయికలోనే ఆంజనేయుడు చాలగొప్ప వాడని రాముడు గ్రహించి దూతకు తగిన లక్షణములు కలవాడని లక్ష్యణునితో పలికెను. అనంతరము ఆంజనేయుడు రామ సుగ్రీవులకు మైత్రి కలిగించుట, వా లి చ ని పో గా తారను ఓదార్చిన విధము సుగ్రీవుడు కామ పరతంత్రుడై రామకార్యము మరువగా ఆతనికి విషయజ్ఞానము కలిగించి, ధైర్యముతో నీతి చెప్పట మొదలగు వానివలననే గాక, సుగ్రీవుడు ఆంజనేయుని గూర్చి పలికిన మాటలవలన కూడ ఆతని శక్తిసామగ్ధ్యాదులు, బుద్ధి సూక్ష్మత, కార్యనిర్వహణాదక్షత గ్రహించి ఆతడే తప్పక పసచేసికొని రాగలడని నిర్ణయించుకొని ఆతనికి ఉంగర మొసగెను. ఇది బె హ్యము.

ఆంతర్యముగా పెద్దలు మరొక విషయము చెప్పదురు. రాముడు పరమాత్మ సీత జీవాత్మ పరమాత్మను వదిలి అన్యదృష్టికలిగి సంసారబద్ధుడై దుఃఖించు జీవుని పునరుద్ధరించు

టకు ప ర మా త్మ యే, సర్వభూషణములుగల ఆచార్యుని వరించును. ఆ ఆచార్యుడే హాసము ఆతనిద్వారా పరమాత్మ జీవునకందించునదేమి? అభయ మొసగుట పరమాత్మ-

శ్లో॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణంవ్రజ
అహంత్యా సద్వపేషే భ్యోమోక్షయిష్యామి
మాశుచః॥

అని అభయమొసగుచు అభయ హాస మును చూపెను కదా! ఆ హస్తమునందలి ఉంగరమే రాముడు ఆంజనేయుని ద్వారాపంపెను హస్తమునకు భూషణము కేవలము ఉంగరముకాదు. అ భ య మొసగుటయే హస్తమునకు భూషణము “హస్తభూషణము ఇచ్చుట” అనగా “అభయ మొసగుట “అని అర్థము” నిన్ను నేను రక్షించెదను” అని ఓదార్పుటయే అ భ య మిచ్చి తి స ని కబురుచేయుట. ఇది ఆచార్యునిద్వారానే జరగవలెను. ఆంజనేయుడు అదివరకే ఆచార్యుడుగా గుర్తింపబడినవాడు గావున ఆతనిద్వారానే ఉంగరము (హస్తమునకు భూషణము) అయిన అభయ ప్రదానమనువార్త రాముడను పరమాత్మ సీత అను జీవునకు పంపెను. అని చెప్పదురు.

సుందరకాండలో సీతమ్మ ఆంజనేయుడిచ్చిన రామా నామాంకితమైన ఉంగరము చూచి మిక్కిలి సంతోషించినదట.

శ్లో॥ గృహీత్వాప్రేక్షమాణాసాభర్తుః కరవిభూషణం
భర్తారవివసదప్రాప్తాజానకీవసుదితా, భవత్॥

ఇచ్చట కూడ కరవిభూషణముగా “పరమాత్మ యొసగిన అభయ ప్రభాసమని పెద్దలు చెప్పదురు. దానికి అనుగుణముగనే సీత గుర్తుగా “శిరోమణిని” ఒసగుట తాను శిరసా అంగీకరించినట్లు తెలియ చేయుటయేనట”

గాముడు ఆంజనేయునితో పలికిన చివరి మాటలలో మరియొక ధ్వనియున్నదని పెద్దలు చెప్పదురు. సర్వేశ్వరుడు ఈలోకమున వేదమతము నశించిపోవుచుండగా దానిని ఉద్ధరించుటకై శేషునకు సర్వశక్తులనొసగి, భౌద్ధ, చార్మక, సామండాది, మతములను నిరసించి కర్మాచరణ ప్రభాసమగు వేదమతములను ఉద్ధరింపుమని చెప్పినట అదియే ఇందులో ద్యోతకమగును.

అతిబల - మిక్కిలి బలము కలవాడా! అనగా (శేషుడు భూమిని భరించుటచే మిక్కిలి బలముకలవాడు సామాన్యము) ఇక సర్వశక్తులు అనగా ఉభయవిభూతులు (నిత్య విభూతి, లీలావిభూతి “అనగా” నిత్యము - ఎల్లప్పుడు నుండు వరమ పదైశ్వర్యము లీల-తన విలాసముకొరకై సృష్టించుకొన్న ఈ లోకమందలి ప్రకృతి సంపద, కలిగిన మహాబలుడవు - అని భావము - బలమాశ్రితస్తవాహం - ఈ రెండుబలములు కలిగిన నీపై నేనాధరపడియుంటిని పరమాత్మ నెఱుగవలెనన్న పరమాత్మచే నొసగబడిన వేదమతముద్ధరింపబడవలెను గదా! అందుచే హరివీర! దోషసంకలితములైన సర్వమతములను హరించువాడా! “విక్రమ, విక్రమైరనల్లెఁ” అధికపరాక్రమముతో” అనగా అమితములైన వేదాదులలోగల అఖండ

పాండిత్యముతో పరాక్రమింపుము. పర + ఆక్రమించు = పరమాత్మను గ్రహించుట, ఇతరములను ధ్వంసముచేసి “ఆక్రమించుట” చేయుము అనగా నేనొకరినొకరి భయవిభూతి శక్తులు, వేదము, వీనితో ఇతరములను ఏవిధముగా నశింప చేయగలుగుదురో అట్లు ఇతరులను ఆక్రమింపుము.

“జనకసుత” అనగా కేవల కర్మాచరణమై యజ్ఞాదుల నాచరించు జనకాదులచే కుమార్తెవలె ఆదరింపబడినది. జనకాదులు కర్మాచరణమున ప్రసిద్ధులు, లేక (జనకాదులచే ఆచరింపబడినది.) “అది వేదమత సిద్ధాంతము” దానిని ఏ విధముగా పొందబడగలవో ఆ విధముగా ప్రవర్తింపుము అని పరమాత్మ వేదబాహ్యము (కర్మ విహీనములగు) చార్వాక పాషండాది మతములను ఖండించి సత్ కర్మావస్థాన ప్రధానమైన వేదమతమును, ఉద్ధరింపుమని, ఆచార్య స్థానీయుడైన ఆంజనేయునకు చెప్పెనట. సాధారణార్థము - మిక్కిలిబలము కలవాడవు, కపిశ్రేష్ఠుడవు, వాయుపుత్రుడవు, ఆగు ఆంజనేయా! నీ పరాక్రమమును చూపి నీపై ఆధారపడి యున్న మా కార్యమగు సీతమ్మను వెదకుటకై విక్రమింపుము.

తరువాత నెలదినములలోనే తూర్పు, పడమర, ఉత్తర దిక్కులకు వెళ్లిన వానరులు తిరిగివచ్చి సీతమ్మ జాడతెలియ లేదనియు, దక్షిణ దిక్కుకు వెళ్లిన ఆంజనేయుడే తప్పకచూచి రాగలడనియు సలికిరి. శ్రీరామాదులెల్లరును అదే అభిప్రాయముతో నుండిరి.

ఆంజనేయుడు తనవారెల్లరితో కలిసి పట్టణములు, పల్లెలు, కొండలు, అడవులు వెదకుచు వింధ్య పర్వత ప్రాంత

ములకు పోవుసరికే నెలదినములు గడిచిపోయెను. వారికి మిక్కిలి దాహమువేసెను. ఆ పర్వత బిలమునుండి తెడిసిన రెక్కలుగల హంసలు వచ్చుచుండట చూచి ఆంజనేయుడు అందు తప్పక నీరుండునని ఊహించి తనవారందరితో ఆ తి కష్టముతో ఆ బిలము లో ప్రవేశించెను. ఆచట బంగారు భవనములు, రత్నమయములైన విమానములు, శాంతలు వెదజల్లు పూలతో గూడిన వృక్షములు గలవు. వాటిని చూచుచుండగా అచట ఒక తాపసి కనపడెను. ఆమెనుచూచి ఆంజనేయుడు “నీవెవరవు? ఈ గుహ యెవరిది?” అని అడుగ ఆమె “ఆగుహ హేమ అను అప్పరకాంతిది” అనియు, దానవ శిల్పయగు మయుడు నేయి సంవత్సరములు తప మొన రించి బ్రహ్మచే వరములను పొంది, దీనిని నిర్మించి ఇందు “హేమ”తో గూడ నివసించి ఉండగా ఇంద్రుడాతిని చంపెననియు తాను మేఘసావణ్ణ కుమార్తె స్వయంప్రభవని యు, హేమ తనకు స్నేహితురాలగుటచే ఆమె మాట ప్రకారము తానందుండి, ఆ పుష్పద్వీపమును శాపాడు చుంటిననియు పలికి “మీ రెవ్వరు? ఇందులకేల వచ్చితిరి? ఇగో ఈ పండ్లు తిని నీరుత్రాచి నెను వినదగినదే అయినచో మీ వృత్తాంతమును చెప్పుడు” అని పలికెను.

వానరుఁ డస్వయంప్రభ యిచ్చిన పండ్లుతిని, నీరుత్రాచి, ఆకలిదప్పులను తీర్చుకొని సేదకీరి జరిగిన రామ సుగ్రీవాదుల వృత్తాంతమంతయు చెప్పి “అమ్మా! నీతమ్మును వెదకుచుండగా గడువుదాటినది అయినను ఈగుహ దాటించి పుణ్యముకట్టు కొనుము. ఇంకను వెదకవలెను”. అని పలుకఁఆమె తన

తపశ్రవణావమువలన వారిని గుహ వెలుపలకు చేర్చెను వారును వింధ్యార్యతేమందలి చరియలో ఒక వృక్షముకింద చేరిరి.

అంత అంగదుడు వానరులను చూచి “మనము బయలుదేరి నెలదాటి గడువు తీరినది ఇప్పుడు సుగ్రీవునివద్దకు వెళ్లి “సీత కనడలేదు” అని చెప్పిన అతడు మనలను తప్పక చంపును. వానిచే చంపబడుటకంటే యిచటనే ప్రాయోపవేశము చేసి చనిపోవుట ఉత్తమము. మా తండ్రియందుగల ద్వేషముచే అతడు నన్ను తప్పక చంపును. రాముడే నా మీద దయతో యువరాజు పట్టాభిషేకము గ్రావింపజేసెను. కాని సుగ్రీవుడు చేయలేదు సీతను వెదకనిదే అచటకుపోవుట వ్యర్థము. ఇచటనే ప్రాణములు విడిచెదను” అనగా తాన్ముడగు వానరుడు “ఈ ఋక్ష బీజమున తలదాచికొనినచో మనలనెవ్వరు ఏమియు చేయజాలరు” అనెను వానరు లెల్లరును సంతసించి అటులనే అనిరి.

కాని ఆంజనేయుడు కార్య సాధకుడు కాన అందులకు ఇష్టపడక “అంగదుడు అష్టాంగ బుద్ధుగలవాడనియు, చతుర్థశగుణములు గలవాడనియు, చతుర్బలములతో కూడినవాడనియు, సామర్థ్యముగలవాడనియు ఎఱిగినవాడగుటచే నామాద్యుపాయములతో వారికి నచ్చచెప్పి కార్యసాధన చేయవలెనని అనుచించి, భేదోపాయముచే భేదముకల్పించి, పిదప దుష్టోపాయమువలన భయము కలిగింపచూచెను. “అంగదా! చపలచిత్తులగు వానరులు భార్యాపుత్రులను విడిచి ఎల్లస్వమును నీ ఆజ్ఞకు లోబడి యుందురనుకుంటివా!

కాక సుగ్రీవుడు బలవంతుడు వానితో విరోధము కల్పించుకొనుట మంచిది కాదు ఈ బిలము నందున్నను లక్ష్మణుని బాణములు ఈ పర్వతమును భేదించుకొని వానరులను సంహరించును అందుకు భయపడి యీ వానరులు మరల సుగ్రీవునే చేరుదురు ఒంటరి వాడవై నీవేమి చేయుగలవు? కిష్కింధకు పోయినయెడల సీతల్లిపై గల ప్రేమచే సుగ్రీవుడు నిన్నేమియు చేయడు అని పలుకగా అంగదుడిట్లనెను.

వాయువుతా! సుగ్రీవుడు ఉత్తమ బుద్ధికలవాడుకాదు తన అన్న గుహలో శత్రువులకు చిక్కి యుండగా రాయి మూతవేసి యింటికి వచ్చెను. అన్నభార్యను తనకు భార్యగా స్వీకరించెను ఉపకార మొనర్చిన రామునే మరచెను. లక్ష్మణుని బాణములకు భయపడి సీతను వెదకుటకై వానరులను పంపినే గాని, రామునితోగల స్నేహమువలన గాదు. అట్టివాడు శత్రుకుమారుడనగు నన్ను కాపాడునా! ఔరనుడగు కుమారునకు రాజ్యమిచ్చుట న్యాయము గాని నన్ను చేరనీయుడు కావున నేను ప్రాయోపవేశముచేసి మరణించెదను. రామ లక్ష్మణులను, సుగ్రీవుని, మాతల్లిని, తల్లివంటి “రుమ”ను సమస్కార పూర్వకముగా అడిగితినిని చెప్పము. అని పలికి దర్బలపై ప్రాయోపవేశము చేసెను.

వానరులను దుఃఖించుచు తాముగూడ చనిపోవుటకే నిశ్చయించుకొని జరిగిన కథ అంతయు చెప్పకొనుచుండగా “సంపాతి” అను పక్షివారిని భక్షించుటకు వచ్చుచు వారి మాటలలో తన సోదరుడగు “జటాయువును గూర్చి విని”

ఎవగుమీరు? జటాయువు నా సోదరుడు. ఆతడు రామునకెట్లు
మిత్రుడయ్యెను? ఎట్లు మరణించెను? అని అడగగా అంగదు
డిట్లుపలికెను. “పక్షిరాజా! తండ్రి యజ్ఞచే అరణ్యవాసము
చేయుచున్న రామునకు దండకారణ్యములో జటాయువు
స్నేహితుడయ్యెను రామలక్ష్మణులను మోసపుచ్చి రావణుడు
సీతను అపహరించుచుండగా జటాయువాతని ఎదిరింప
రావణుడు జటాయువు రెక్కలు నరికిచంపెను. రాముడు
సీతను వెదకుచువచ్చి జటాయువునకు సంస్కారమొనరించి
ఆతనికి ఉత్తమ యోగములను కల్పించి కిష్కింధకువచ్చి వాలిని
చంపి సుగ్రీవునకు రాజ్యమిప్పించెను. సుగ్రీవుడు సీతమ్మను
వెదకుటకై మమ్ములను పంపెను. కాని గడువు మీరినందున
మేము తిరిగి వెళ్లిన ఆతడు మమ్ములను చంపునని ప్రియో
పవేశము చేసితిమి. ఆ రావణునిగూర్చి నీకేమయిన తెలిసిన
చెప్పుము. అని వల్కెను.

ఆ మాటలు విన్న సంపాతి “వానరులారా! ఆ జటాయువు
నా సోదరుడు. ఆతనిని చంపిన రావణుడు నాకును
శత్రువే ఆతడొక స్త్రీని ఆకాశమార్గమునగొని పోవుచుండగా
చూచితిని. రాముని కీర్తించుచుండుటచే ఆమె సీతయే
కావచ్చును. ఇచ్చటికి నూరుయోజనముల దూరములో
సముద్రమధ్యమున లంకానగరముకలదు. అక్కడ రాక్షస
స్త్రీలచే సీతమ్మ కాపాడబడుచున్నది. సూర్యరశ్మికి నా
రెక్కలు కాలిపోయినవి నేనెగురలేను. నన్ను సముద్రము
వద్దకు గొనిపోండు. మా సోదరునకు ఉదకదానముచేయుదును”
అని పలుకగా వారు సంపాతిని సముద్రము వద్దకుగొనిపోయిరి

సంపాతి జటామువ్రవకు ఉదకదానము చేసెను. వెంటనే అతనికి రెక్కలు వచ్చెను. అతడు మరల వారితో “వానరులారా! నిశాకరుడను మహర్షి నాతో “నీవు వానరులకు సీతవృత్తాంతము చెప్పిన తరువాత నీకు రెక్కలు వచ్చును” అని చెప్పినారు అట్లే యిప్పుడు రెక్కలు వచ్చినవి. ఇది శుభసూచకము మీరు సీతను కనుగొనగలరు. వెళ్లి రండు.” అని పలికి ఎగిరి పోయెను.

వానరులు సీతమ్మ వృత్తాంతము తెలిసిన దులకు మిగుల సంతసించుచు గంటలు వైచిరి. వెంటనే సముద్రపు తూడ్డుకు చేరిరి. లోకమునకు ప్రకటించుటలెను ఆకాశము వలె అంతటనే నిదియును, భయంకర జల జంతువులచే నిండినదియు ఉత్తంగ తరంగములచే మహాభయంకరమైనదియు అగు సముద్రమును చూచిరి. నూరుయోజనములు (800 మైళ్లు 1200 K. M.) సముద్రమును దాటగలవాడెవడు? అని మరల విచారమునఁబడిరి. అంగదుడు వారందరికిని ధైర్యముచెప్పి విషాదపడవలదనియు, అది మిక్కిలి దోషమనియు, ఆ విషాదము కోపించిన పామువలె బంధించుననియు పలికి “ఈ సముద్రమును దాటి సీతమ్మను చూచి రాగలవాడెవడు? సుగ్రీవుని మాట నిలబెట్టి మరల మనము భార్యాపుత్రులతో సుఖముగా నుండునట్లు చేయుగలవాడెవడు?” అని ప్రశ్నించెను మరల ఎవరెవరెంత దూరము పోగలరో వారి వారి బలముల నడుగగా పదియోజనములు మొదలుకొని నూరుయోజనములు వరకు పోవువారే కాని తిరిగి వచ్చువారు లేకపోయిరి. జాంబవంతుడును “వృద్ధుడనగుటచే వెళ్లజాలన”ని పలుకగా

అంగదుడు" నేను నూరు యోజనములు వెళ్ళుచును. కాని తిరిగి గాగలనో లేదో అని నా అనుమానము" అని పలుకగా జాంబవంతుడు "నాయనా! నీవు యువరాజువు రాజు భృత్యుల చే పనిచేయించుకొనవలెనే గాని, భృత్యులచే ఆతడు నియమింపబడగూడదు నీవు మా స్వామివి. నిన్ను రక్షించుకొనుట మా కర్తవ్యము. కావున నీవు వెళ్ళవలదు" అని పలుకగా అంగదుడు "అట్లయిన యీ కార్యమెట్లు సాధింపబడుచు?" అని అడగించుచుండగా జాంబవంతుడు "యువరాజా! నీవు విచారింపకుము ఈ కార్యము సాధింపగలవానిని నేను ప్రోత్సహింపరచెదను" అని పలికి ఏకాంతముగా దూరముగా సుఖముగా కూర్చొని యున్నవాడును, లంఘనాదులతో మిక్కిలి శ్రేష్ఠుడును ప్రసిద్ధుడును అగు అంజనేయుని సమీపించి యిట్లుపలికెను

భా|సం ఇచటి రాజకీయములు కొంచెము గమనింపవలయును ఆజనేయుని బుద్ధి సాక్షుత, కార్యదక్షత, రాజభక్తి ప్రత్యక్షము. అంగదుని మాటలలో ఆతనికి సుగ్రీవునిపైగల అసహ్యము, క్రోధము, స్పృహమగుచున్నది. అది సహజమే. తన తండ్రి భూ వివరములో రాక్షసులను చిక్కియుండగా సుగ్రీవుడు ఒక రాతిబండ ఆ వివరము (కన్నము)కు అడ్డుగా పెట్టెనచ్చును. అందులకు వాలి కోపింప శ్రీరాముని శరణు కోరి వాలిని చంపించెను. తారను భార్యగా స్వీకరించెను. ఈ విషయములు ఆతనిమనస్సును కలత పెట్టుటలో ఆశ్చర్యము లేదు కాని ఆ కలతలోనున్న అంగదునికి సుగ్రీవుని మనస్సు పూర్తిగా మారినదని ఏమాత్రము గ్రహించెడి అవకాశము

లేదు. ఇది సహజము కాక ఆతనిది ఉడుకురక నూ కాన కోపము సహజము అందుచే గడవు దాటుటవలన తిరిగి వెళ్ళ లేకయు సుగ్రీవుడు చంపునని భయము సీత కనపడకుండుటచే రామకార్యము నెరవేర లేదని విచారము రామలక్ష్మణుల సామర్థ్యము ఎరిగియుండుట, ఈ మొదలగునవి యన్నియు ఆతని మనస్సును పూర్తిగాదొలిచివేసి సుగ్రీవుని నిండుచుటకు దారితీయించినవి

చాల అనుభవముగల “బుద్ధియుతాంవరిష్టుడు” అయిన ఆజనేయుడు సుగ్రీవాంగదులను ఏడతీయ వీలుకాని బంధమున చిక్కుకొనునట్లు చేసెను. ఆక్కడ సుగ్రీవుడు అంగదునిపై పూర్తి మమకారము కలుగునట్లు చేసెను. సుగ్రీవునకు సంతానమున్నట్లు ప్రత్యేకముగా ఎక్కడనూ వ్రాయబడలేదు అంగదుడు మాత్రము “ఔర సుపుత్రుడుగనుండువాని” రాజ్యములో స్థాపించుటయుక్తము” అని పలికెను కాని సుగ్రీవునికి ఔరసుకున్నట్లు లేదు. వాని చనిపోవుచు అంగదుని “ఈతడు నీకు పుత్రుని మానుడు” అని సుగ్రీవున కప్పగించెను కాంచనమాలను ఇచ్చెను. తారను గౌరవముగా చూడనునెను. వీరికన్నిటికి ముగ్ధుడైన సుగ్రీవుడు వాలివధకు మిక్కిలి విచారించి అగ్నిదగ్గుడనగుదునని వడ్డెను. కాని రామాదు మాటలకు తేరుకొని వానర రాజ్యపట్టాభిషక్తుడై అంగదుని కౌగలించుకొని యువరాజు పట్టాభిషేకముచేసి తారను భార్యగా స్వీకరించెను. తార తనకెప్పుడు భార్య అయినదో అంగదుడు తన కుమారుడే అగునట్లు చూచుట న్యాయమేగదా! “అంగదం సంపరిష్వజ్యయావ

రాజ్యేభిషేచయత్” పుత్రీగాత్ర పరిష్కంఘముచే సుగ్రీవుని లో ఏమాలిన్యము లేకుండుటయు, అంగదుని విషయములో కోపము లేకుండుటయు నిర్వివాదము.

కాక సుగ్రీవుడు తన భార్యయగు “దుమ” పై కంటెను తారపై మిక్కిలి ప్రేమయు, ఆమెను మిక్కిలి గౌరవించుటయు, ఆమెద్వారానే తనరాజకీయములన్నియు నెరవేర్చుకొనుచున్నట్లును కనపడుచున్నది. కనుక సుగ్రీవునకు వారిదువురిపై కోపము లేనట్లే స్పష్టము.

వారి భూవివరములో చనిపోయెననియే మంత్రులు మొదలగు వారి బలవంతముచే పట్టాభిషేకము గావించుకొనుట స్పష్టముగదా! అదే దృష్టితో వారి చనిపోయెననియే తారనుగూడ గ్రహించియుండవచ్చును. కాని వారితిరిగివచ్చుటచే ఆతడు బ్రతికియుండగా తారను సుగ్రీవుడు గ్రహించెనని అంగదుని క్రోధము “జీవతో మహిషీంప్రియాం” అంటాడు కాని ఆవిషయము సుగ్రీవునకు తెలియదుగాన ఆతడు దోషి కాడేమో అనిపించును. అంగదునకు యువరక్తపు వేడిచే సుగ్రీవుని నిందించుటయు సహజమే.

ఈ విషయాలన్నియు యువకుడగు అంగదుడు గ్రహింపక పోయినను, అంజనేయుడు గ్రహించి అంగదుడు ప్రాయోపవేశమునకు సిద్ధపడగా ఎన్నియో విధముల ఆతనికి నచ్చచెప్పెను. “సుగ్రీవుడు తారపైగల ప్రేమచే నిన్ను చంపడు” అని సామముగా చెప్పెను. “సుగ్రీవుడు నిన్నే

యువరాజును చేసెను. అని దానముపయోగించెను.” ఈ వానరులు భార్యాపుత్రులపై ఆశతో నిన్ను విడుతుదు. అని భేదముగా పలికెను. చివరకు “నీవెక్కడున్నను రామ లక్ష్మణుల బాణములు నీ ప్రాణములు తీయక మానవు” అని దండోపాయముపయోగించెను.

ఆంజనేయుడు ఇంతశ్రమపడవలసిన అవసరమేమి? అనగా” సుగ్రీవాంగదులు వేరుకాకుండుటయే” అని శ్పష్టమగుచున్నది వారిదువురు వేరయిన రాజ్యము చీలుట, వారిలో అంతఃకలహములు, ప్రస్తుత కార్యవిఘ్నము అగుట తధ్యము. అంతేకాదు. ఆంగదుడు వాలివలె మిక్కిలి బలవంతుడు. రాజ్యపాలనకు తగు సామర్థ్యము. గలవాడు— అందుకే అంగదుని గూర్చి

శ్లో॥ బుద్ధ్యాహ్యష్టాంగయా యుక్తం చతుర్బల
సమన్వితం
చతుర్దశగుణంవేనే హనుమాన్ వాచినస్సత్తం.

శ్లో॥ ఆపూర్వమాణం శక్వచ్చ తేజోబల వరాక్రవైః
బృహస్పతి సమంబద్ధ్యా విక్రమే సద్భ్రశం పితుః
భర్తురర్థే పరిశ్రాంతం సర్వశాస్త్రవిశారదం॥

అంటాడు ఆంజనేయుడు “గ్రహణ ధారణాది అష్టాంగ బలములతో కూడినవాడు. బాహు, మనో, ఉపాయ, బంధు బలములతోనున్నవాడు; దేశకాలాదుల నెఱిగెడి పదునాల్గు గుణములతో నొప్పువాడు. తేజో బలపరాక్రమాదులు

మాటి మాటికి వృద్ధిపొందుచున్నవాడు. బుద్ధితో బృహస్పతి వంటివాడు, బలములో తండ్రితో సమానుడు. అన్ని శాస్త్రములు నెరిగినవాడు యజమాని కొరకై మిక్కిలి శ్రమపడువాడు” ఇట్టి గుణములుగల అంగదుడు సుగ్రీవుని నుండి దూరమైనయెడల సుగ్రీవునకొకప్పుడు ప్రమాదము సంభవించుటయేగాక ఏకత్వములో భిన్నత్వమేర్పడి రామకార్యమెట్లు జరుగునో అని ఆలోచించి తన రాజకీయ చతురతనంతయు నపయోగించి అంగదుని మార్పజూచెను. దీనిచే అంగదుని విశిష్టత తెలియుటయు, ఆంజనేయుని బుద్ధి కుశలత, రాజ్యకార్యవక్షత, స్పష్టమగుచున్నది.

ఇది యంతయు బాహ్యము. ఆంతర్యమే మన ఆంజనేయుడు ఆచార్యుడు. ఆచార్యుడు సర్వశాస్త్ర పండితుడై శిష్యులను భగవత్కార్యా సక్తులను చేయవలెను. అంగదాదులు శిష్యులు భగవదాభి ముఖ్యమును, తమకుగల సాంసారిక కష్టములచే (ఆహార విహారాదులలోగల ఇబ్బంది) “ఇక యీపని చేయలేము” అని నిర్వేదము నొందగా అనిర్వేదమును తొలగించుటకు ఆచార్యులు చేయవలసిన కృషి యంతయు ఇందు చూపబడినది. శిష్యులకు భగవదాభిముఖ్యమును కల్గించుటకు ఎన్నివిధములుగా చెప్పవలెనో నూచింపబడినది. ఆచార్యుడింత శ్రమపడినను, భగవత్కృతాత్ములేని జీవులకు భగవదాభి ముఖ్యముకలుగదు (అందుచేతనే ఆంజనేయుని మాటలను శ్రోసింపజచ్చి అంగదుడు ప్రాయోపవేశ మొనర్చెను. ఆచార్యుడును ఏమి చేయుటకు తోచకున్న సమయమున భగవంతుడే సంపాతిరూపమున భగవదాభి

ముఖ్యము కలుగునట్లును, జీవులు వారివారి కార్యములలో ప్రవర్తించునట్లును చేసెను. వెంటనే జీవులు కార్యాభిముఖులైరి కాని తాము స్వతంత్రించితాలేదు మరల ఆచార్యునే (అజనేయునే) ఆశ్రయించి తమ కార్యమును నెరవేర్చుకొని తద్వారా భగవంతుని (శ్రీరాముని) మిక్కిలి ఆనందముతో చేరగలిగిరి. చేతనులను తరింపజేయుటకు ఆచార్యుడే సాధనము ఆతడెంతదేసినను ఆపని జరుగనినాడు స్వయముగా సర్వేశ్వరుడే ఆకార్యము నెరవేర్చును. భగవత్ప్రేరణ చేతనే చేతనులు మరల ఆచార్యునిద్వారానే భగవదాభిముఖ్యము కలిగి భగవంతుని చేరుదురు! అని ధ్వనించునని పెద్దలు చెప్పుదురు.

వృద్ధుడగు జూబవంతుడాంజనేయునితో “వాసరావీరా! నీవు బలపరాక్రమాదులలో రామ, లక్ష్మణ, సుగ్రీవులతో సమానుడవు, గరుడునివంటి వేగము కలవాడవు. బుద్ధి, బలము, తేజస్సు” వీర్యము, అన్ని భూతిములకంటె సీకే యెక్కువ”పుంజకస్థల” అను అప్పరస శాపవశమున “అజన” అను పేరుతో “కుంజరు”డను వానరునకు పుత్రికగా జన్మించి కేసరి అను వానరునకు భార్య అయ్యెను. ఆమె కామరూపిణి గావున ఒక వన్మరాకాలమున అరిద్రమైన యువతిగా ఒక కొండ చరియపై సంచరించుచుండ ఆమె అందము చూచి ఆమె అప్పరస గావున వాయువు మోహించి ఆమెను అనుభవింపగా మహాబల సంపన్నుడవగు నీవు సద్యోగర్భమున జన్మించితివి. పుట్టిన వెంటనే నూర్యబింబమును చూచి ఫలమనుకొని దానిని పట్టుకొనదలచి నీవు మూడువందల యోజనములు (2400 మైళ్లు - (3840 K. M) మీదకు ఎగురగా ఇందుడు వజ్ర)

యుధమును నీపై విసరెను. దానిచే నీవు క్రిందపడగా నీ యెడను చెంపకు దెబ్బతిగిలెను. అందుచే “హనుమంతుడు” అను పేరు కలిగెను. అందులకు నీ తండ్రి అలుగుటచే బ్రహ్మ నీకు శస్త్రాస్త్రములచే మరణము లేకుండునట్లును, ఇంద్రుడు స్వచ్ఛందమరణమును వరములుగా నొసగిరి. నీవు వాయు దేవువలెటివాడవు. అందుచే సముద్రమును దాటగలవు. నీవు సముద్రమును దాటి లంకకు వెళ్లి, సీతమ్మను జూచివచ్చి మాకు దుఃఖమును పోగొట్టుము శ్రీరామునకు ప్రియమును గూర్చుము” అని ఉత్సాహపరచెను.

వెంటనే ఆజనేయుడు మహాత్సాహముతో శరీరమును పెంచి మహేంద్ర పర్వతమునెక్కి “వాణదలారా! నేను వాయుదేవుని ఔరసుపుత్రుడగుటచే ఎంత దూరమైనను ఎగిరిపోగలను. సూర్యాది గ్రహములను దాటి సంచరించగలను. కొండలను పిండిచేయగలను. భూమిని చీల్చుకొని పోగలను. లంకకుపోయి సీతమ్మను చూచి రాగలను. మీ రందరును సంతోషముగానుండుడు. “అని పలుక జాంబవంతు డింకను ఆతనిని యుత్సాహపరచుచు” వీరుడా! నీవు తప్పక ఈ కార్యము సాధింపగలవు. నీవు వచ్చువరకు మేము ఒంటి కాలిపై నిలబడియుండుము. మా ప్రాణములు నీయధీనము అని పలుకగా ఆంజనేయుడు మనస్సు స్థిరపరచుకొని శరీరము నింకను పెంచి సముద్ర లంఘనమునకు సిద్ధపడెను.

భా!సం- “వ్రంజకన్థల” అను నామె అప్పరసలో ఒకతె ఈమె చాల అందమైనది. సముద్ర మధనమునందు అప్పరసలు జన్మించిరి. వీరిని దేవతలు పరిచారికలుగాను వేశ్యలుగాను

పరిగ్రహించిరి. ఈమె శాపముచే వానరీ రూపముపొందినది. కాని కామరూపిణియగుటచే తన అందమైన మానవరూపముతో సంచరించుచుండగా అప్పరస భావముతో వాయువామెను అనుభవించుటచే సద్యోగర్భమున ఆంజనేయుడు జన్మించెను

శ్లో॥ అప్పు నిర్మనాదేవ..... తస్మాదప్పరసిః భవన్
నతాస్మపదిగృహాంతి సర్వేతేదేవదానవాః

అపః కిగృహణాత్తాశ్చసర్వాస్సిధాః కాన్మృతాః

మహాబలడుగు వాయువునకు సమద్రజలోద్భూతయగు పుంజికన్ధుకును జన్మించుటవాడగుట ఆంజనేయుడు మహాబలవంతుడు లంఘన సమర్థుడు కామరూపియుఅయ్యెను.

(శ్రీ) మహావిష్ణువు (శ్రీ) గాముడుగా అవతరింపగా బ్రహ్మదేవతలనందరను, “అప్పరసలయందును గంధర్వస్త్రీలయందును, హరిరూపులగు పుత్రులను సృజింపవలసినదిగా ఆజ్ఞాపించెను. తత్ప్రకారము ఇంద్రాదులందరు వాలిమొదలగు వారిని సృశించిరి.

(వాయు కుమారుడు ఆంజనేయుడు)

శ్లో॥ వూరుతస్యాత్మజశ్రీవూన్ హనువూన్నావం
వీర్యవాన్

వజ్రసంహననోపేతః వైరతేయ సమోజవే॥

వీర్యవంతుడు వజ్రమువలె అభేద్యుడు శరీరము కలవాడు, గరుడునివంటి వేగముకలవాడు. అగు ఆంజనేయుడు వాయువు కుమారుడు.

శ్లో॥ త్రిప్రసింద్రేణ తేవజ్జం క్రోధావిష్టేన ధీమతా
తత్యైలాగ్రశిఖరే వామోహను రభజ్యత
తపోహి నామధేయంహి హనుమాని తిక్తీర్వతే॥

వజ్రిము యొక్క దెబ్బనుగూడ లత్యముచేయునంతటి
బలపరాక్రమములు గల వాడు. అందుచేతనే ఆచార్యుడు
డయ్యెను. ఎట్టి ప్రభములకుగాని ఎట్టి తాకిడులకు లొంగక
తన కార్యమును నిర్దుష్టము చేయగలిగినవాడే ఆచార్యుడు.
అందులకే శ్రీరాముడు ఆంజనేయుని ఆచార్యస్థానీయునిగా
చేసెను.

శ్లో॥ సవేగవాన్ వేగసమాహితాత్మా
హరిప్రవీరః పరవీర హంతా ।
మనస్సమాధాయ మహానుభావో
జగామ లంకాం మనసా మనస్వీ ॥

భా॥స॥ జీవుల ఆక్రందనమువిని భరింపలేని పరమాత్మ
(రాముడు) సులక్షణముల గల ఆచార్యుని ఆ జీవులను
ఓదార్చుటకై పంపగా ఆ భగవదాజ్ఞయందే బుద్ధినిలిపి
బాహ్యములు, ఆంతర్యములు అయిన శత్రువులను నాశనము
చేయు ఆచార్యుడు, అను ఆంజనేయుడు లంకలను శరీరములొ
మ్రగ్గుచున్న సీతను) జీవుని భగవత్కరావలంబము (అంగు
ళీకము నిచ్చి) ఓదార్చుటకై మనస్సుస్థిరపరచుకొని పోవుటకు
యత్నించెను.

శ్లో॥ కిష్కింధాఖ్యమిదం శృణ్వన్ వరన్ వాసి
 విధానతః
 ఇహ సంపూజిత స్పర్శైః అంతే బ్రహ్మణి
 తీయంతే ॥

ఇది కిష్కింధా కాండము

భావార్థ సంగ్రహము.

శ్రీ సుందర, యుద్ధ కాండములు

శ్రీరామ పట్టాభిషేకము

ఆంజనేయుడు నూరుయోజనముల సముద్రముదాటి లంకలో ప్రవేశించి లంకిణిని చంపెను. లంకంతయు నాలుగు మార్లు వెదకి సీతమ్మను గాంచెను. రావణుడు సీతమ్మను పలుషముగా మాటలాడుట, సీతమ్మ సమాధానము రాక్షస స్త్రీల పరుషవాక్యములు, త్రిజటా స్వప్నవృత్తాంతమువినెను. అనంతరము సీతమ్మతో రామాదుల వృత్తాంతము చెప్పి శ్రీరాముని అభయ ప్రదాన రూపముగ కరవిభూషణమైన ఉంగరమునిచ్చి ఆమెకు సంతసము గూర్చి ఆమె రామాజ్ఞా శిరోధార్యముగా గ్రహించిన గుర్తుగా శిరోభూషణము నను గ్రహించెను. మారుతి ఆమెకు ధర్మముచెప్పి వనభంగము చేసెను. రావణుని పంపున వచ్చిన ఎనుబదివేలమంది రాక్షసులను, జంబుమాలిని, పంచసేనా నాయకులను, ఎనమండుగురు మంత్రీ పుల్కులను, అక్షయకుమారుని సంహరించి ఇంద్రజిత్తు ప్రయోగించిన బ్రహ్మాస్త్రమునకు స్వయముగా కట్టుబడి రావణుని వద్దకు కొనిపోబడెను. రావణునకు, సామాన్య చాయములతో ధర్మముక్తమైన నీతి బోధచేసెను. రావణుడు ఆంజనేయుని చంపుడని ఆజ్ఞ ఈయగా “విభీషణుడు” దూతలను చంపుట నీతిగాదన రాక్షసులు వాయుపుత్రుని తోకకు నిష్క పెట్టిరి సీతమ్మ ప్రభావము వలన ఆయన్ని మారుతికి ప్రసారేయానిల శీతలమయ్యెను. రాక్షసులు పెట్టిన నిష్కతోనే ఆంజనేయుడు లంక (నంత)ను కాలెను. మరల సీతమ్మ క్షేమ

మరసి సముద్రము తిరిగి సముద్రమును దాటివచ్చి వానరులకా
వృత్తాంతము చెప్పి తమ సంతోషము తెలియబరచుటకేమో
అనునట్లు, మధువనమున తేనెలు త్రాగి స్వేచ్ఛగా విహ
రించిన వానరులతో కలసి ఆంజనేయుడు రాముని సమీపించి
సీతమ్మ డేమవార్త నెరింగించెను. రాముడానందించి ఆంజ
నేయుని కాగిలించుకొనెను

వెంటనే యుద్ధభేరి మ్రోగించి శ్రీరాముడు కోటాన
కోట్ల వానర సైన్యముతో దక్షిణ సముద్రతీరమును జేరి
సముద్రాన్ని శరణుకోరెను. ఇటు లోలో ఆంజనేయుడు తిరిగి
వెళ్ళిన తరువాత విభీషణుడు రావణునకు హితబోధచేయగా
ఆతడు విభీషణుని యిల్లు వెడలగొట్టెను. విభీషణుడు వచ్చి
శ్రీరాముని శరణుకోరగా శ్రీరాముడాతనికి అభయమొసగి
“శరణాగత వత్సలండు”ను బిరుదుగాంచెను. సముద్రాన్ని
సలహాతో నలుడను వానరునిచే నూరుయోజనముల దూరము
సముద్రములో సేతువు నిర్మింపజేసి సర్వ వానర వీరులతో
గూడ లంకానగరమును చేరెను.

వానర రాక్షసవీరులకు బ్రహ్మాండమైన యుద్ధము
జరిగెను. చాలామంది రాక్షసవీరులు మరణించగా ఇంద్రుడు
నాగపాశము రామ లక్ష్మణులను బంధించెను. గరుత్మణుడు
వచ్చి వారిని విడిపించెను రావణుడు యుద్ధమునకు రాగా
రాముడాతని గుఱ్ఱమును, సారథిని చంపి, రథమువిరచి,
ధనుర్బాణములను ధ్వంసముచేసి మకుటభంగముచేసి ఆతనికి
బుద్ధివచ్చునేమోయని చంపక విడిచెను. కాని ఆమూగునకు
బుద్ధిరా లేదు. కుంభకర్ణుని లేపి యుద్ధమునకు పంపగా రాము

డాతనిని వధించెను. ఇంద్రజిత్తు మాయా యుద్ధముగావించి సర్వ వానర సైన్యమును రామ లక్ష్మణులతో సహా మూర్ఛపడ వేయగా ఆంజనేయుడు బౌషధి పర్వతమును తెచ్చి అండరిని బ్రతికించెను. మాయా సీతను వధించి నికుంభిలాహామము చేయుచున్న ఇంద్రజిత్తును, విభీషణ హనును దాదుల సహాయముతో రామాజ్యో లక్ష్మణుడాతనిని చంపెను. తుదకు లోక కంటకుడైన రావణుని శ్రీరాముడు బ్రహ్మాస్త్ర ప్రయోగమున సంహరించి విభీషణునకు అంకా రాజ్యమున పట్టాభిషేకము చేయించెను. లోకాపవాదము రాకుండుటకై సీతామహాత్మనిని అగ్నిప్రవేశము చేయించెను. అగ్నిదేవుడా పతివ్రత నిర్దోషురాలని తిరిగి రామునకు సమర్పించెను,

బ్రహ్మాదులు ప్రత్యక్షముగా వచ్చి సీత పరిశుద్ధరాలనియు స్వీకరింపవలసినదనియు చెప్పి శ్రీరాముని అవతార రహస్యము చెప్పిరి. రాముడును మానవమాత్రుడుగ, మానుష భావముతోనే వారి వలన వరములను గొనెను. దేవతలతోఁ బాలు ధశరథుడు గూడ వచ్చి వనవాస వ్రతమును ముగించిన సీతారామ లక్ష్మణులను గాంచి ఆనందించెను. శ్రీరాముడు తండ్రిని కైకేయి దోషములను మరచిపోమ్మని కోరెను. ఎల్లరును మిక్కిలి సంతసించి రాముని కీర్తించిరి.

విభీషణునిచే సమర్పింపబడిన పుష్పక విమానముపై నధిరోహించి, వానరులు, విభీషణులు వెంటరాగా సీతా లక్ష్మణ సమేతుడై శ్రీరాముడు అయోధ్యకు బయలుదేరెను. కిష్కింధలో “తార” మొక వానర స్త్రీలు గూడ విమాన

సద్ధికోపించిరి. ముందుగా భరద్వాజాశ్రమమువకేగి, హను
మతుని, గుహుని వద్దకు భరతుని వద్దకు పంపి మగునాడు
తానును సర్వసైన్యములతో నంది గ్రామమును చేరెను
భరతాదులు మిక్కిలి సంతసించి రాముని పాదములక
ప్రణమిల్లిరి. ఆతడు రాముని ప్రార్థించి రాజ్యమునకు పట్టమ
గట్టుకొమ్మనెను. రాముడంగీకరించెను. వానరులు నాల్గ
సముద్రముల నుండియు అయిదువందలనదీనదమైన నండియ
బంగారు కలశములతో జలములు తీసుకొనిరాగా వశిష్టా
మహర్షులు శ్రీరామునకు అభిషేకమును గావించి పట్టమ
గట్టిరి

శ్లో॥ తతస్సప్రయతో వృద్ధో వశిష్ఠో బ్రాహ్మణైస్సహ
రామం రత్నమయే పీఠే సహసీతం న్యవేశయత్ ॥

శ్లో॥ వశిష్ఠో వామదేవశ్చ జాబాలి రథకాశ్యపః
కాత్యాయనస్సుయజ్ఞశ్చ గౌతమో విజయన్తథా ॥

శ్లో॥ అభ్యషించన్నర వ్యాఘ్రిం ప్రసన్నేన సుగంధినా
సలితేన సహస్రాక్షం వసవో వాసవం యథా ॥

పూర్వము బ్రాహ్మణే నిర్మింపబడిన కిరీటమును ధరింపచేసి
రాముడు వానర, రాక్షసులను యథోచితముగా గౌ
రించెను. ప్రత్యేకముగా సీతమ్మ ద్వారా పౌరుష, విక్రమ
బుద్ధులతో సాటిలేనివాడగు అంజనేయుని తెల్లని మూర్త్యా
హారముతో బహుళకరించెను. భరతుని యువరాజు
గావించెను ప్రజలను కన్నబడ్డలవలె చూచుచు పదునొకం
వేల సంవత్సరములు రాజ్యమును పాలించెను.

శ్రీరావం రాజ్యము

శ్రీరాముడు రాజ్యమును పాలించుచుండగా వృక్షములు నిత్యపుష్ప, ఫలములతో విరాజిల్లుచుండెను. చోరుల బాధగాని, బాల్యమరణములుగాని లేవు. పశుకాలముతో వర్షములుకురిసి, భూమి యెల్లప్పుడును సస్యవతియై యుండెను. బ్రహ్మ, క్షత్రాది వర్ణములు లోభములను విడిచి తమ తమ నియమిత కర్మములను తప్పక ఆచరించుచుండెడివారు. ప్రజలందఱును ధర్మమందే ఆసక్తికలిగి “రామా! రామా!! రామా!!! అని వేనోళ్ల స్తుతించెడివారు కనుక నే నేటికిని “రామరాజ్యము” అని పేరుపొందెను. “రామో విగ్రహవాణ ధర్మః” అనునట్లు “విగ్రహరూపమగు ధర్మమే రాముడు” అని భ్యాసవదసెను. నేటికిని చిన్నగ్రామముల యందు కూడ శ్రీరాముడు విగ్రహరూపమున వెలయుంపఁబడి పూజింపబడుచు భక్తుల కోరికలను తీర్చుచున్నాడు.

ఓం తత్సత్

శ్రీరామాయ నమః

లోకాస్సమస్తాస్సుఖినోభవంతు—

శ్లో॥ మంగళం కోసలేంద్రాయ మహనీయ గుణాత్మనే
చక్రవర్తి తమాజాయ సార్వభౌమాయ మంగళం॥

శ్లో॥ శ్రీరామచంద్రః శ్రితపారిజాతః
సమస్త కళ్యాణ గుణాభిరామః
సీతాముఖాంభోరుహ చంచరీకః
నిరంతరం మంగళ మాతనోతు॥